

Francsovics István

**A mezőgazdasági vállalkozások
forrásszerkezetének összefüggései**

Agrárközgazdaságtani és Vidékfejlesztési

Tanszék

Témavezető:

Dr. Módos Gyula

Francsovics István

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM

Agrárközgazdasági Ph.D. program

**A mezőgazdasági vállalkozások
forrásszerkezetének összefüggései**

Ph.D. értekezés

Szerző:

Francsovics István

Budapest

2005.

Tartalomjegyzék

Ábrák jegyzéke	7
Táblázatok jegyzéke	8
Mellékletek jegyzéke	11
Bevezetés	12
I. A jövedelmezőség elméleti háttere	16
I.2. Jövedelmezőség a mezőgazdaságban	20
II. Az agrárfinanszírozás elméleti háttere	25
II.1. Agrárfinanszírozás az Európai Unióban	25
II.2. A magyar agrárfinanszírozás jellemzői	28
II.3. Beruházások finanszírozása	29
II.4. A forgalom finanszírozás (üzletfinanszírozás)	31
II.5. A mezőgazdasági vállalkozások hitelszükségletének kimutatása	32
II.6. A mezőgazdasági hitelek típusai	33
II.7. A vállalati hitelfelvételi politika jelentősége	34
III. Az állami támogatás elméleti háttere	39
III.1. Közvetlen pénzbeli támogatás	39
III.2. A potenciális versenytársak belépéseinek korlátozása	39
III.3. A piac befolyásolása helyettesítő és komplementer termékek versenyének szabályozásával	40
III.4. Árak meghatározásának módszere	40
III.5. Az állam beavatkozásának elméleti alapjai	40
IV. Az EU agrárpolitikájának támogatási rendszere	44
IV.1. Az EU Közös Agrárpolitikája (CAP) működése	44
IV.2. A közös agrárpolitika reformja	46
V. A gazdaságpolitika és a gazdasági környezet hatása a forrásokra Magyarországon	49
VI. A források áttekintése	53
VI.1. A források csoportosítása	53
VI.2. Az egyes forráselemek főbb tartalma	53
VI.3. A forrásokról általában	54
VI.4. A magyar mezőgazdaság támogatásai	60
VI.5. Visszafizetendő idegen források	66

VII. Az AKI tesztüzemi információs rendszerében résztvevő mezőgazdasági termelők forrásainak értékelése 2001-2004	68
VII.1. Tesztüzemi információs rendszer rövid ismertetése	68
VII.2. A standard fedezeti hozzájárulás.....	70
VII.3. A forrásszerkezet vizsgálata.....	71
VII.4. A jövedelmezőség vizsgálata	119
VII.5. Regressziószámítás a tesztüzemi adatokra.....	137
VII.6. A faktoranalízis eredményei	150
VII.7. A klaszteranalízis eredményei.....	158
VIII. Összefoglalás	172
Irodalomjegyzék	184

Ábrák jegyzéke

1.ábra: A jövedelmezőség alakulása a testüzemek körében.....	121
2.ábra: A jövedelmezőség alakulása az egyéni gazdaságokban.....	123
3.ábra: A jövedelmezőség alakulása a társas vállalkozásoknál.....	123

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: A források megoszlása a testtüzemek között I.....	72
2. táblázat : A források megoszlása a testtüzemek között II.	73
3. táblázat: A saját tőke megoszlása a testtüzemek között I.....	76
4. táblázat: A saját tőke megoszlása a testtüzemek között II.	77
5. táblázat: A kötelezettségek megoszlása a testtüzemek között 2001.....	81
6. táblázat: A kötelezettségek megoszlása a testtüzemek között 2002.....	82
7. táblázat: A kötelezettségek megoszlása a testtüzemek között 2003.....	83
8. táblázat: A kötelezettségek megoszlása a testtüzemek között 2004.....	84
9. táblázat: Támogatások megoszlása a testtüzemek között I.....	88
10. táblázat: Támogatások megoszlása a testtüzemek között II.....	89
11. táblázat: Támogatások és árbevétel viszonya a testtüzemek között.....	92
12. táblázat: A költségek szerkezete és a támogatásokhoz való viszonya a testtüzemek között 2001.....	94
13. táblázat: A költségek szerkezete és a támogatásokhoz való viszonya a testtüzemek között 2002.....	95
14. táblázat: A költségek szerkezete és a támogatásokhoz való viszonya a testtüzemek között 2003.....	96
15. táblázat: A költségek szerkezete és a támogatásokhoz való viszonya a testtüzemek között 2004.....	97
16. táblázat: A források és a saját tőke megoszlása az egyéni és társas gazdaságok között 2001.....	100
17. táblázat: A források és a saját tőke megoszlása az egyéni és társas gazdaságok között 2002.....	101
18. táblázat: A források és a saját tőke megoszlása az egyéni és társas gazdaságok között 2003.....	102
19. táblázat: A források és a saját tőke megoszlása az egyéni és társas gazdaságok között 2004.....	103
20. táblázat: A kötelezettségek megoszlása az egyéni és társas gazdaságok között 2001.....	107
21. táblázat: A kötelezettségek megoszlása az egyéni és társas gazdaságok között 2002.....	108

22. táblázat: A kötelezettségek megoszlása az egyéni és társas gazdaságok között 2003.....	109
23. táblázat: A kötelezettségek megoszlása az egyéni és társas gazdaságok között 2004.....	110
24. táblázat: Támogatás és költségadatok egyéni és társas bontásban 2001.....	113
25. táblázat: Támogatás és költségadatok egyéni és társas bontásban 2002.....	114
26. táblázat: Támogatás és költségadatok egyéni és társas bontásban 2003.....	115
27. táblázat: Támogatás és költségadatok egyéni és társas bontásban 2004.....	116
28. táblázat: A költségek szerkezete és a támogatásokhoz való viszonya az egyéni és társas gazdaságok között I.....	117
29. táblázat: A költségek szerkezete és a támogatásokhoz való viszonya az egyéni és társas gazdaságok között II.....	118
30. táblázat: A jövedelmezőségi mutatók alakulása	120
31. táblázat: A jövedelmezőségi mutatók alakulása az egyéni és társas vállalkozásoknál.....	122
32. táblázat: A jövedelmezőségi mutatók alakulása a Források állománya alapján képzett csoportokban, 2001-2004	125
33. táblázat: A jövedelmezőségi mutatók alakulása a standard fedezeti hozzájárulás alapján képzett csoportokban, 2001-2004	127
34. táblázat: A rangösszeg alapján képzett csoportok átlagos értékei 2001-ben	129
35. táblázat: Társasági formák a csoportokba tartozás alapján 2001-ben.....	131
36. táblázat: A rangösszeg alapján képzett csoportok átlagos értékei 2002-ben	131
37. táblázat: Társasági formák a csoportokba tartozás alapján 2002-ben.....	133
38. táblázat: A rangösszeg alapján képzett csoportok átlagos értékei 2003-ban	133
39. táblázat: Társasági formák a csoportokba tartozás alapján 2003-ban.....	134
40. táblázat: A rangösszeg alapján képzett csoportok átlagos értékei 2004-ben	135
41. táblázat: Társasági formák a csoportokba tartozás alapján 2004-ben.....	135
42. táblázat: A regressziószámításhoz felhasznált változók	138
43. táblázat: A regressziószámítás eredményei I.	139
44. táblázat: A regressziószámítás eredményei II.	140
45. táblázat: A regressziószámítás eredményei III.....	141
46. táblázat: A regressziószámítás végső egyenlete.....	141

47. táblázat: A módosított adatokkal történt regressziószámítás eredménye ROA, 2001	142
48. táblázat: A módosított adatokkal történt regressziószámítás eredménye ROA, 2001	143
49. táblázat: A módosított adatokkal történt regressziószámítás eredménye az összítőke jövedelmezősége, 2001	144
50. táblázat: A módosított adatokkal történt regressziószámítás eredménye az összítőke jövedelmezősége, 2001	145
51. táblázat: A módosított adatokkal történt regressziószámítás eredménye ROE, 2003	146
52. táblázat: A módosított adatokkal történt regressziószámítás eredménye ROE, 2003	146
53. táblázat: A módosított adatokkal történt regressziószámítás eredménye ROA, 2003	147
54. táblázat: A módosított adatokkal történt regressziószámítás eredménye ROA, 2003	147
55. táblázat: A módosított adatokkal történt regressziószámítás eredménye az összítőke jövedelmezősége, 2003	148
56. táblázat: A módosított adatokkal történt regressziószámítás eredménye az összítőke jövedelmezősége, 2003	148
57. táblázat: A faktoranalízis eredménye 2001-ben	151
58. táblázat: A faktoranalízis eredménye 2002-ben	153
59. táblázat: A faktoranalízis eredménye 2003-ban	155
60. táblázat: A faktoranalízis eredménye 2004-ben	157
61. táblázat: A klaszteranalízis eredményei 2001-re	160
62. táblázat: A klaszteranalízis eredményei 2002-re	163
63. táblázat: A klaszteranalízis eredményei 2003-ra	166
64. táblázat: A klaszteranalízis eredményei 2004-re	169
65. táblázat: Társasági formák a klaszterekbe tartozás alapján 2001-ben	170
66. táblázat: Társasági formák a klaszterekbe tartozás alapján 2002-ben	170
67. táblázat: Társasági formák a klaszterekbe tartozás alapján 2003-ban	171
68. táblázat: Társasági formák a klaszterekbe tartozás alapján 2004-ben	11

Mellékletek jegyzéke

1.számú melléklet:

A tesztüzemi minta elemszámának alakulása 2001-2004. 178

2.számú melléklet:

A nem fizetett munkaerő korrekciójához használt értékek
az egyes években 178

3.számú melléklet:

Méretkategóriák az európai méretegység alapján..... 179

4.számú melléklet:

A magyar gazdaságok besorolása uniós elvek szerint..... 179

5.számú melléklet:

A regressziószámítások eredményei..... 180

BEVEZETÉS

Magyarországon a mezőgazdaságból élők aránya a fejlett országok tendenciájának megfelelően folyamatosan csökken, ezzel együtt és ettől függetlenül is a magyar mezőgazdaság nemzetgazdasági jelentősége jóval nagyobb, mint az Európai Unió tagállamainak többségében.

Olyan időszakban léptünk be az Európai Unióba, amikor napirenden van az agrárpolitika reformja, amelynek várható leglényegesebb eleme az agrártámogatások csökkentése. Ehhez szorosan kapcsolódik a vidékfejlesztés előtérbe kerülése, a fenntarthatóság szem előtt tartása és a környezetvédelmi szempontok fokozottabb érvényesítése.

Az értekezés alapjául szolgáló adatok 2001 és 2004 közötti évekre vonatkoznak. Ez az időszak az Európai Unióba való belépést közvetlenül megelőző 3 év, illetve a belépés csonka éve. Azért választottam több évet vizsgálataimhoz, mert így a folyamatok is értékelhetők, kiszűrhetők az esetleges egyszeri tényezők hatásai (pl.: 2003. évi aszály), és a csatlakozás utáni adatok, folyamatok is vizsgálhatók. Az uniós belépést megelőző időszakra esik a beruházási támogatások nagy mértékű felfutása, sok üzem ki akarta használni a gépberuházási -, építési -, és ültetvénytelepítési beruházások nemzeti forrásból utoljára nyújtott támogatásait. A 2003-as évre az igen súlyos aszály a jellemző, melynek hatása az állattartó gazdaságoknál 2004-re is áthúzódott. A 2004-es évre a bőséges csapadék viszonylag jó növénytermelési terméseredmények, a korábbiaknál magasabb összegű földalapú támogatás és a gabonafélék intervenciós értékesítési lehetősége a jellemző. Ez utóbbi szempont miatt a bőséges termés ellenére viszonylag normálisak voltak Magyarországon a gabonaárak.

A források bármely tevékenységnél, így a mezőgazdaságnál is saját és idegen forrásra bonthatóak. Nagyon lényegesnek tartom annak vizsgálatát, hogy a mezőgazdasági vállalkozások forrásai milyen összetevőkből állnak, milyen összefüggések mutathatók ki közöttük és a vállalkozás egyéb információi között. Ezért választottam értekezésem témájaként a mezőgazdasági üzemek forrásszerkezet-összetevőinek vizsgálatát.

A mezőgazdasági vállalkozások nagyon lényeges összetevője, hogy milyen eszközökkel rendelkeznek a tevékenység végzéséhez. Legalább ilyen fontos, hogy az eszközök milyen forrásokból kerültek a vállalkozás tulajdonába, illetve élettartamuk alatt milyen források mellé rendelkezhetők, miből finanszírozzák a vállalkozások a tevékenységüket. Szintén nagyon lényeges, hogy az egyes források változása hogyan hat a gazdálkodásra, az input eszközök és a mezőgazdasági termékek piacára.

Az értekezés első részében a választott téma kapcsolódó elméleti háttérét összegeztem. Ennek megfelelően igen lényeges számba venni a jövedelmezőséggel kapcsolatos elméleti anyagot, ismertetni az ehhez a témakörhöz kapcsolódó bőséges kutatási anyagból azokat, amelyek véleményem szerint fontosak e téma választásával kapcsolatosan.

A jövedelem a forrásokhoz ott kapcsolódik, hogy a vállalkozásban képződött mérleg szerinti eredmény a saját tőkét növeli, így a vállalkozás saját forrásainak része.

A források következő, szintén nagyon fontos csoportja a kötelezettségek állománya. Ezek közül nagyságrendje alapján is legjelentősebb a különféle célú és lejáratú hitelek állománya. Az ehhez kapcsolódó II. fejezetben az agrárfinanszírozás elméleti háttérét dolgoztam fel, melynek fontos része az Európai Unió és Magyarország finanszírozási rendszerének, valamint a különféle eszközcsoportok finanszírozásának áttekintése. Kiemelten kezeltem a mezőgazdasági vállalkozások hitelezésének elméleti kérdéseit, a mezőgazdasági vállalkozások tőkeszerkezetének elméleti háttérét.

A források klasszikus csoportosításában a támogatások nem szerepelnek önálló soron. Viszont a mezőgazdaság vonatkozásában olyan lényeges hatást gyakorolnak a forrásokra, hogy annak ellenére, hogy a támogatások közvetlenül (a fejlesztési célú támogatások), vagy közvetve (minden egyéb támogatás) a saját tőke összegét növelik, önálló forráselemként ismertettem az elméleti háttérét, majd később az értékelésben az ezzel kapcsolatos adatok elemzésére és értékelésére is sor kerül.

A források alakulására szintén nagy hatással van az agrárpolitika. Ezért a következő fejezetben az Európai Unió agrárpolitikájának fontosabb elemeit ismertetem. A gazdaságpolitikai háttér és a gazdasági környezet szintén jelentősen befolyásolja a mezőgazdasági vállalkozások forrásainak alakulását, ezért rövid formában ezen tényezők hatását is ismertetem.

Az értekezés következő részében a forrásokkal kapcsolatos főbb elméleti háttéranyagok szerepelnek.

Jelen Ph.D. értekezésben a mezőgazdasági vállalkozások forrásszerkezetének vizsgálatát tűztem ki célul, ez a kutatási cél.. Az AKI TESZTÜZEMI INFORMÁCIÓS RENDSZER adatait használtam elsősorban az értekezés kidolgozásához, mely adatsor rendelkezésre bocsátásáért ezúton is köszönetet mondok.

A kutatási módszert röviden az alábbiakban ismertetem. Az AKI teszüzemi információs rendszerében 2001-2004. évekre vonatkozó adatait felhasználva az általam fontosnak ítélt mutatókat kigyűjtöttem. Minden számításnál korrigált és súlyozott adatokkal számoltam, a klaszteranalízisnél korrigált adatokat használtam.

A vizsgált évekre vonatkozóan több szempontból is csoportosítottam a teszüzemeket:

- Az egyik csoportosítás az eszközök-források állománya, nagysága alapján történt, azonos elemszámú csoportok képzésével.
- A következő csoportosítási elv az egyéni gazdaságok és társas vállalkozások csoportjai mentén történt.
- A harmadik csoportosítási elv szerint a standard fedezeti hozzájárulás nagysága alapján történt a csoportok képzése.

A téma szempontjából általam fontosnak ítélt jövedelmezőségi mutatókat kiszámítottam, ezen mutatók alapján képzett rangsorok rangösszegei alapján újabb csoportokat képeztem. Valamennyi általam fontosnak ítélt adat és mutató, tendencia értékelésére sort kerítettem, igyekeztem ezekből a megfelelő következtetéseket levonni.

Ezt követően mind a négy vizsgált évre regressziószámítást és elemzést végeztem az öt kiválasztott jövedelmezőségi mutatóra. Úgy gondoltam, hogy a húsz különböző számítás alapján, lesz olyan egyenlet, amely megfelel annak a kritériumnak, hogy a determinációs együttható értéke legalább közepes, vagy annál erősebb kapcsolatra utal ($R^2 > 0,5$). Mivel az alapadatok esetében mindössze egyetlen ilyen egyenlet született (amelyik ráadásul sokkal inkább korrelációs kapcsolatot mutatott), így a számításokat elvégeztem a mérlegadatok forrásokkal történt súlyozása után is. Arra kerestem a választ, hogy vajon a forrásstruktúrának már vannak-e kimutatható hatásai a jövedelmezőség alakulásának szempontjából.

Az értékelés következő részében faktoranalízist végeztem, minden vizsgált évre külön-külön. A kapott eredmények alapján az egyes faktorok jellemzőit értékeltem. Az egyes években 5, 6 és 7 faktoros megoldások bizonyultak elfogadhatónak.

Végezetül szintén minden vizsgált évre külön-külön klaszteranalízist végeztem, melynek eredményei alapján szintén fontos következtetéseket lehet levonni.

I. A JÖVEDELMEZŐSÉG ELMÉLETI HÁTTERE

I.1. A jövedelmezőség irodalmi áttekintése

A jövedelmezőségi mutatók a gazdasági hatékonyság mérésére szolgálnak. A felhasznált erőforrások egységnyi mennyiségére jutó jövedelmet, illetve az egységnyi jövedelemhez szükséges erőforrások mennyiségét mutatják. A jövedelmezőségi mutatók a vállalkozás működésének eredményességét fejezik ki. Az elemzés során az egyes eredménykategóriákat – attól függően, hogy az elemzési cél, illetve a vállalkozás specialitása mit kíván meg – valamilyen vetítési alaphoz (erőforrás, árbevétel, költség, ráfordítás stb.) viszonyítják. A nevezőben szereplő tényező szemlélteti az adott eredménykategóriában az eredmény létrehozásában játszott szerepét.

Novák [2001] megfogalmazásában egy vállalkozás akkor jövedelmező, ha az:

- + értékesítés nettó árbevétele
 - + egyéb bevételek
 - + pénzügyi műveletek bevételei
 - + rendkívüli bevételek
- összege nagyobb, mint az értékesítés költségeinek és a ráfordításoknak az összege.

A jövedelmezőségi mutatók számításához az alábbi eredménykategóriák használhatók fel:

- üzemi (üzleti) tevékenység eredménye
- a szokásos vállalkozási eredmény
- az adózás előtti eredmény
- az adózott eredmény
- a mérleg szerinti eredmény (ha annak értéke nem nulla)
- a fedezeti összeg vagy bruttó haszon.

A jövedelmezőségi mutatók számításához alkalmazható vetítési alapok:

- az értékesítés nettó árbevétele
- az árbevétel és további bevételek (egyéb bevétel, pénzügyi műveletek bevétele, rendkívüli bevétel)
- a saját tőke összege
- a jegyzett tőke összege
- a saját és idegen tőke összege
- a befektetett eszközök nettó értéke
- a befektetett eszközök nettó értéke és a készletek összege
- az eszközök (források) összértéke
- a bérköltés
- a személyi jellegű ráfordítások
- a vállalkozás átlagos állományi létszáma.

A Közgazdasági Kislexikonban (Brüll [1987]) a jövedelmezőség (vagy más néven rentabilitás) meghatározása „az árutermelő gazdasági tevékenységnek az a követelménye, hogy az eredmény haladja meg a ráfordításokat”.

Porter [1990] szerint egy cég akkor jövedelmező, ha a termékeinek az ára meghaladja a termelés költségeit. Ez a megfogalmazás gyakorlatilag a lexikon meghatározásával analóg.

Több kutató vizsgálta a jövedelmezőség és a piaci részesedés kapcsolatát. Porter [1993] is rámutatott, hogy nem feltétlenül a legnagyobb piacrészesedésű vállalat a legjövedelmezőbb, mivel ez elsősorban a körülményektől függ. Amikor fontos a nagy sorozatnagyság, mert egyes előnyök csak így aknázhatók ki, akkor ez általában igaz, viszont ha elsődleges a specializáció, akkor nem feltétlenül a legnagyobb részesedésű vállalat a legjövedelmezőbb.

Singh és Whittington [1968] kimutatta, hogy a jövedelmezőség sok tényezőtől függ, mint pl.: menedzsment, a termékskála, az általános gazdasági környezet, stb. Ezen tényezők közül egy a vállalati méret, a piaci részesedés. Többek között e miatt sem beszélhetünk optimális vállalati nagyságról.

Borbély [1990] arra hívta fel a figyelmet, hogy rövidtávon a likviditás fontosabb a jövedelmezőségnél, mivel az előbbi nem zárja ki az utóbbit, de a fizetőképtelenség még jövedelmezőbb tevékenység mellett is csődhöz vezethet. Megfogalmazása szerint: „A jövedelmezőségi hányadosok az egyes vállalatok profittermelő képességét fejezik ki.” Leszögezi, hogy a jövedelmezőség szoros kapcsolatban áll a nyereséggel, ami teljes mértékben érthető, hiszen a jövedelmezőség számításához minden esetben felhasználjuk. A legelterjedtebb jövedelmezőségi mutatók nála:

1. ROE (return on equities- saját tőke arányos jövedelmezőség)
2. ROA (return on assets – eszközarányos nyereség)
3. Forgalomarányos jövedelmezőség (profit margin – adózás utáni jövedelem és a nettó árbevétel hányadosa).

Nemessályi – Nemessályi [2003] értelmezésében a gazdaságosság relatív fogalom, a hozamok és ráfordítások viszonya. Az eredményesség a nyereséggel áll kapcsolatban, vagyis ez van a legközelebb a jövedelmezőséghez. A hatékonyság a ráfordítás és az elérhető eredmény viszonzsáma. A jövedelmezőség náluk abszolút fogalom, a jövedelemnek valamilyen vetítési alaphoz viszonyított aránya.

Champsaur [1990] véleménye szerint a jövedelmezőség két csatornája a tőke/munka és a kibocsátás/termelési kapacitás aránya.

Schweiter [1998] és Mogyorósyné [1996] az adózás előtti eredmény / nettó árbevétel hányadost használta a jövedelmezőség mérésére. Többen, így Ivanicsné [1985] is rámutatott, hogy a vállalati érdek nem az adózás előtti, hanem az adózott nyereség. Ugyanis a vállalat csak az adózott eredménnyel rendelkezhet, az adó mértékére és összegére általában nincs befolyása. Viszont ez azt is jelenti, hogy az adózás a jövedelemszabályozás fontos eszköze.

Takács [2002] szerint a jövedelmezőség azt határozza meg, hogy potenciálisan mekkora jövedelemhányad tőkésíthető a gazdaságban. Erre a következő mutatókat alkalmazta: ROE, ROA és ROS (return on sales – árbevétel arányos nyereség).

Bíró [2002] számviteli szempontból közelítette meg a kérdést. Az általa leggyakrabban használt jövedelmezőségi mutatók:

1. árbevétel-arányos jövedelmezőség, ami az üzemi (üzleti) eredmény és az értékesítés és a nettó árbevétel hányadosa
2. eszköz-arányos jövedelmezőség, ami az üzemi (üzleti) eredmény és az összes eszközértékesítés hányadosa.

Nagy [1998] a legtöbb jövedelmezőségi mutatót az értékesítés nettó árbevételére és az adózott eredményre vetítette. Az előbbire példa az árbevétel-arányos üzemi eredmény, ami az üzemi eredmény és az értékesítés nettó árbevételének a hányadosa. Az utóbbira példa a tőkearányos adózott eredmény (adózott eredmény/saját tőke) és az eszközhatékonyság (adózott eredmény/ összes eszköz). Az üzemi eredmény használatának az oka szerinte az, hogy az áll a legszorosabb kapcsolatban a termelő tevékenységgel és az áruértékesítéssel. Ez igaz, csak az üzemi eredmény általában nem marad meg a vállalatnál, hiszen például elvihetik a kamatok, ezért inkább csak elméleti kategória. Abban az esetben lehet jelentősége az üzemi eredmény alapján számított mutatóknak, amikor a vizsgálatnál az üzemi eredményen kívüli mutatókat és adókat adottságnak tekintjük, és az üzemi eredményből számított mutatók alapján kívánunk döntéseket hozni.

A jövedelmezőségi vizsgálatok többször is valamilyen más kategóriával kapcsolatos viszonyt elemeznek. A leggyakrabban és egyben a legrégebben vizsgált összefüggések egyike a méret és a jövedelmezőség kapcsolata. Singh és Whittington [1968] számításai alapján az átlagos jövedelmezőség csökkent a cég méretével, ami viszont nem minősült szignifikánsnak. Ez az adózott eredmény / eszközállomány mutató esetében markánsabban megmutatkozott, mint amikor a számlálóban az adózás előtti eredmény szerepelt. Nem találtak összefüggést a méret és a jövedelmezőség között a minta egészén. E mellett a jövedelmezőség nagyjából 50 %-ban megmagyarázta a növekedés varianciáját. Az adózott eredmény 1 %-os növekedése 0,7 %-os növekedést eredményezett. Az adózott eredmény magyarázó ereje jobbnak bizonyult, mint az adózás előttié.

A koncentráció és a jövedelmezőség kapcsolata szintén gyakran vizsgált összefüggés. Aiginger és Leo [1991] Ausztria esetében szignifikáns negatív kapcsolatot mutatott ki. Viszont ők is úgy ítélték meg, hogy más országokra is meg kell vizsgálni a kérdést.

Nyilvánvaló, hogy néhány esetben van értelme a koncentrációnak (pl: alapanyag termelés), de vigyázni kell az általánosítással.

A jövedelmezőség és a pénzügyi helyzet vizsgálata is érdekes összefüggéseket tárhat fel. A hitelezők oldaláról nézve alapkövetelmény a nyereséges gazdálkodás, viszont a hitelfelvételnek éppen a nyereséges gazdálkodás megteremtése, vagy megtartása lehet a célja.

Borbély [1990] vizsgálatai azt mutatták kik, hogy a nyereségesen működő vállalatok eladósodottsági szintje alacsonyabb és nagyobb likvid készlettel rendelkeznek, mint a nem nyereséges vállalatok. A jövedelmezően működőknél az anyag- és energiaköltségek kisebbek voltak, ugyanakkor a bérköltségek nem mutattak különbséget.

I.2. Jövedelmezőség a mezőgazdaságban

A mezőgazdasággal kapcsolatos jövedelmezőségi vizsgálatok értelemszerűen az általános jövedelmezőségi mutatók alapján történnek. Az előző pontban leírtaknak megfelelően itt is többféle mutató használható, hiszen minden mutató valamilyen szempont szerinti információt szolgáltat.

A mezőgazdaság jövedelmezőségének vizsgálatában úttörő szerepet játszott Erdei Ferenc. Nagyon fontosnak találta a termelési költségeket, valamint az ezek nyilvántartását lehetővé tevő megfelelő könyvelési rendszereket. Kidolgozta az ágazati és az üzemi nettó jövedelem megállapításának módszerét, melyhez szükségesek az önköltségre vonatkozó adatok.

Az eredményesség, illetve gazdaságosság Erdei [1962] által alkalmazott mutatói:

1. Termelékenység – az élő munkára vetített mutató
2. Hatékonyság – egységnyi ráfordításra jutó termelés
3. Jövedelmezőség – teljesítmények és költségek viszonya, egy-egy termék esetében jól jellemzi az árbevétel és az önköltség %-os aránya (jövedelmezőségi kulcs).

Németi [1992] az élelmiszergazdaság jövedelmezőségét négy mutatóval vizsgálta. Közülük kettőnél az eszközök összesen volt a nevezőben (adózott eredmény/eszközök és bruttó jövedelem/eszközök), míg másik kettőnél a saját tőke (adózott eredmény/saját tőke és bruttó jövedelem/saját tőke).

Tóth [2000] az adózott eredményt a saját tőkére, költségre, összes eszközre és árbevételre vetítette. Megállapította, hogy a magyar mezőgazdaság jövedelmezőségi mutatói alacsonyak.

Alvincz [1997] az adózott és adózás előtti eredményt osztotta az árbevétellel. Alvincz [2001] szerkesztésében egy tanulmány nemzetközi összehasonlítást is tesz. Az árbevétel-arányos jövedelmezőség az Egyesült Államokban 20-28 %, míg Magyarországon 1-2 %, de olykor negatív értéket is felvesz. A szerzők vizsgálatai alapján a magyar támogatások jövedelempótló szerepe igen szerény, és az input- output árak kedvező és kedvezőtlen változása befolyásolta alapvetően a mutató alakulását.

Dorgai és szerzőtársai [1998] a koncentráció és a jövedelmezőség összefüggéseit vizsgálták. Kimutatták, hogy a korszerűbben termelőket erőteljes koncentráció jellemzi. Az Európai Unióban a koncentráció és a megszűnések egyszerre vannak jelen, és ez utóbbi a további koncentráció irányába hat.

Gazdag [2000] számításai alapján az Egyesült Államokban a termelők 3 %-a termeli a mezőgazdasági árumennyiség 50 %-át, míg az Európai Unióban a termelők 20 %-a termeli az összes árumennyiség 80 %-át.

Berényiné és Reke [2000] az alábbi mutatókat használták:

1. Üzemi eredmény / (nettó árbevétel+ egyéb bevételek)
2. Szokásos vállalkozási eredmény / (nettó árbevétel + egyéb bevételek + pénzügyi bevételek)
3. Adózás előtti eredmény / összes bevétel
4. Adózás előtti eredmény / saját tőke.

Petz és Zacher [2000] a GKI Rt. mintáján kérdőíves felmérést végeztek. A kérdőívek feldolgozása során azt a következtetést vonták le, hogy a mezőgazdaságban tevékenykedők rosszabbnak ítélik meg kilátásaikat, mint a gazdasági élet más résztvevői, ritka közöttük az offenzív stratégia, mivel elsődleges céljuk a túlélés. A nyereség növelése fontos cél minden társaságnál, de a mezőgazdaságban ezt elsősorban költségcsökkentéssel próbálják meg elérni. A jövedelmezőségi mutatóik is elmaradnak a nemzetgazdasági átlagtól.

Vági [1996] szerint a jövedelem attól függ, hogy a termék önköltsége mekkora többlettel térül meg az árban és mennyi az értékesítés volumene, ami szintén nagyjából megfelel a lexikon meghatározásának, csak kibővül a volumen-hatás figyelembevételével.

Szintén Vági [1990] igazolta, hogy a mezőgazdasági vállalatok bruttó jövedelme 1982. óta csökken. Ennek legfőbb oka a támogatások és elvonások negatív egyenlege, valamint az infláció. Emiatt a kisebb bruttó jövedelmek reálértéke még kisebb lesz.

Ezek hatását erősíti az agrárrolló kedvezőtlen alakulása. Ez a helyzet összességében a mai napig nem sokat változott. Például Udovecz [2000] számítása szerint az egyéni gazdálkodók egyéni gazdálkodási nyeresége 1998-ban csak 40 %-a volt az elfogadhatónak. A társas vállalkozások hasonló mutatói is messze elmaradnak a nemzetgazdasági átlagtól, a fele körül vannak. Később szerzőtársával (Kovács – Udovecz [2003]) tovább elemezte a kérdést. Véleményük szerint az 1 hektárra jutó üzemi bruttó jövedelem tükrözi legjobban a realitásokat, és ez bő háromszoros eltérést mutat az EU javára. Hasonló arány jön ki a munkaerő egységére vetítve is. Az egyéni eszközre jutó bruttó jövedelem ugyanakkor magasabb az uniós átlagánál, de ennek elsősorban az az oka, hogy az eszközállomány jó része már leamortizálódott.

Borszéki [2003] azon a véleményen van, hogy a jövedelmezőség a mezőgazdaság fejlődésének kulcskérdése. Az ágazatban a folyó működés is jelentős külső forrásokat feltételez, belső forrásból nem képesek a gazdálkodók a szükséges mértékű felhalmozásra. Az általa alkalmazott jövedelmezőségi mutatók:

1. Üzemi eredmény/árbevétel
2. Tőkejövedelmezőség (a saját és az összes tőkére vetítve).

Hughes [1998] elsődlegesen a gazdaság formájának és méretének a kapcsolatát vizsgálta. Arra a megállapításra jutott, hogy az időközben megszűnt Csehszlovákiában a 30 hektár alatti gazdaságok nem igazán hatékonyak, míg Magyarországon a kisebb gazdaságok (30 ha alatt) sokkal hatékonyabbnak bizonyultak. Ennek valószínű oka, hogy az ilyen típusú termelésnek komoly történeti gyökere van, hiszen a szocializmus idején a háztáji gazdaságok is működtek a nagyüzemek mellett.

Alvincz és Varga [2000] ugyanakkor nem tudtak összefüggést kimutatni a birtoknagyság és a jövedelmezőség között. A térség mezőgazdaságára jellemző alacsony megtérülés okának sokan az alacsony üzemméretet és a földbirtokok elaprózódottságát tartják.

Gorton és szerzőtársai [2001] elemzése ezt nem tudta egyértelműen igazolni. Habár a klaszteranalízis során a legjobban teljesítő csoportra (nagy méretű társas gazdaságok) ez igaz volt, ugyanakkor a második legnagyobb átlagos üzemmérettel jellemezhető nagy méretű, lemaradó gazdaságok, viszont a mintában a legrosszabb teljesítményt nyújtották. Ráműtettek arra is, hogy mivel a nagy méretű társas gazdaságok szinte kizárólag fizetett munkaerővel és bérelt földeken gazdálkodnak, így adott esetben nem tudják alkalmazni a kis gazdaságok, egyéni termelők „önkiszákmányoló” stratégiáját. A nagy méretű lemaradó gazdaságok esete arra világít rá, hogy a csőd lehetősége nem köthető pusztán egyetlen vállalkozási formához. Bár a méret és a jövedelmezőség között van kimutatható kapcsolat, de a nagyobb birtokméret önmagában még nem jelent magasabb jövedelmezőséget, és nem jelent automatikus megoldást az alacsony megtérülés problémájára.

Mizik [2000] számításai szerint az Európai Unióban sok esetben a kis üzemméret az alacsony jövedelemtermelő képesség oka. A farmnagyságok a jól működő földpiacok ellenére sem érik el a sokak által a szántóföldi növénytermesztésben vízválasztónak tartott 120 ha-os nagyságot. A két kivétel Franciaország és az Egyesült Királyság. A bizottság egyik jelentése (Comission [2001]) azt tartalmazza, hogy a legmagasabb átlagos jövedelemmel általában a nagy méretű, szántóföldi termelésre specializált gazdaságok, illetve a termelés legversenyképesebb szektorának résztvevői (sertés, baromfi, kertészet, tejelő szarvasmarha) rendelkeznek. A déli tagországok kisebb területű és vegyes termelési

szervezetű gazdaságainak átlagos jövedelme elmarad az EU átlagától. Ennek alapján leszögezhető, hogy szoros korreláció van az üzeméret és a hasznosítási mód között, vagyis a földnek szántóként történő hasznosítása csak bizonyos méretnagyság felett igazán gazdaságos.

II. AZ AGRÁRFINANSTÍROZÁS ELMÉLETI HÁTTERE

II.1. Agrárfinanszírozás az Európai Unióban

Az agrárfinanszírozás világszerte közismert gondokkal jár, amelyek zömmel a mezőgazdaság sajátágaival függnek össze. Itt a termelés eredménye a ráfordítások időpontjaitól hosszú időtávra elszakadva, a természet biológiai ciklusainak alávetve jelentkezik. Más ágazatokhoz képest alacsony a termelés jövedelmezősége, lassú a tőke megtérülése. A természeti tényezőknek való fokozott kitettség növeli a befektetések megtérülésének és a nyújtott hitelek visszafizetésének kockázatát. A mezőgazdaság ágazati érdekei a pénzügyi rendszer profit-orientáltságával ütköznek, a bankszféra csak szigorú üzleti alapon, a pénzkölcsön megfelelő hasznának szavatolásával hitelezhet a mezőgazdaság számára is, emiatt pedig közérdekűség címén (az élelmiszertermelés létszükségletet kielégítő jellegét mérlegelve) sem tud kedvezményeket bevinni a hitelezési rendszerbe. A mezőgazdaság finanszírozása ezért állami támogatásra szorul. Az állami beavatkozás e területen annál fontosabb, minél nagyobb a különbség a mezőgazdasági termékek árai és a termelési költségei, illetve a mezőgazdaság jövedelmezőségi szintje és a banki kamatlábak között.

Az Európai Unióban a mezőgazdasági finanszírozás rendszerének négy típusa van:

1. Az a modell, amelyben az agrárszektor finanszírozásának nagy részét az országos hálózattal rendelkező nagy kereskedelmi bankok végzik (Egyesült Királyság, Írország).
2. Az a modell, amelyben a mezőgazdaság finanszírozását döntően a szövetkezeti agrárbank-hálózat látja el (Németország, Hollandia, Franciaország, Belgium, Svédország).
3. Az a modell, amelyben legnagyobb szerepe az államhoz közel álló szakosított pénzügyi intézményeknek van (Olaszország, Portugália, Spanyolország).
4. Az a modell, amelyben a céghitel játszik fontos, de nem meghatározó szerepet (Egyesült Királyság, Dánia, Hollandia).

Nem európai típusként említést érdemel az amerikai modell. Popp [1997] munkájában leírtak szerint az USA-ban az agrárhitelek piacán több intézménycsoport alakult ki, amelyek a munkamegosztás mellett egymással versenyeznek. A differenciálódás és a verseny a keresleti oldalon kedvezőbb pozíciót nyújt a gazdálkodóknak, mert nincs a hitelmonopóliumnak kiszolgáltatva.

Az alábbiakban az egyes európai modelleket egy-egy ország példáján keresztül ismertetem Fertő Imre [1992] munkája alapján:

1. Az angol agrárfinanszírozás

Az Egyesült Királyságban a mezőgazdaság legnagyobb hitelezői a bankok. Közülük legjelentősebb a Midland Bank. Az általa alapított Midland Agriculture foglalkozik a mezőgazdaság finanszírozásával. A bank kilenc regionális központot működtet, és emellett fontos a szaktanácsadási tevékenysége is.

A Mezőgazdasági Jelzálogintézet a Bank of England brit kereskedelmi bankok közös pénzintézete, amely csak tulajdonosoknak nyújt hitelt, elsősorban földvásárlásra, 5-40 évig terjedő lejáráttal. A jelzáloghitelen alapuló jelzáloghitelezés Angliában visszaszorulóban van.

Említendő még, hogy a lízing mind jelentősebb szerepet kap az agrárfinanszírozásban.

Lényeges eleme a brit rendszernek, hogy a farmerek ugyanazt a kamatlábat fizetik, mint a gazdasági élet más szereplői, nincsen kamattámogatás.

2. A német hitelszövetkezeti modell

1849-ben Friedrich Wilhelm Raiffeisen beindította a mezőgazdasági önszegélyező mozgalmat, és azóta a szövetkezeti bankok a mezőgazdaság házibankjai. Többnyire minden gazdálkodó tagja egy vidéki szövetkezeti banknak. A hitelszövetkezetek a kölcsönügyletek mellett a tagság részére beszerző és értékesítő funkciókat is ellátnak. A fejlődés úgy hozta, hogy bár a hitelszövetkezetek a mezőgazdaság legnagyobb finanszírozói, tevékenységüknek csak töredéke kapcsolódik az ágazathoz. A mezőgazdaság alacsony jövedelmezősége ugyanis nem biztosíthatja fennmaradásukat, ezért – a német bankrendszer többi tagjához hasonlóan- univerzális bankká kellett válniuk.

A szükséges tőke összegyűjtése végett az agrárszféra hiteligényeinek kielégítése érdekében a hitelszövetkezetek mezőgazdaságon kívüli tevékenységekbe kezdtek. A hitelszövetkezet mindenkitől elfogad betéteket, de kölcsönt elsősorban tagjainak, illetve a részjegy-tulajdonosoknak ad. A tagot a hitelnyújtásnál kamatkedvezmény illeti meg. E szerint a tag lemond a ráeső nyereség egy részéről, illetve a szövetkezet jövedelmének egy részéből kamatkedvezmény formájában részesül.

A német mezőgazdaság hitelezésében a második legnagyobb bankcsoport a takarékpénztárak és zsíró központjai. A takarékpénztárak csaknem kizárólag a városok és járások tulajdonában vannak, amelyek szavatolják kötelezettségeiket. Ezért e pénzügyintézetek alacsony saját tőkével rendelkeznek és kevésbé vannak ráutalva a nyereségre, mint versenytársaik.

3. Az olasz szakosított pénzügyi intézmények

Az olasz mezőgazdasági hitelrendszer szervezeti alapját a szakosodott, speciális hitelfajtákat nyújtó hitelintézetek adják. Ezek a nagy bankok mezőgazdasági hiteltagozatainak felelnek meg, amelyek az anyaintézet forrásaiból gazdálkodnak. A fejlődés folyamán a mezőgazdaság hitelezésébe az agrárbankok mellett az univerzális tevékenységet végző bankok is bekapcsolódtak.

A pénzügyi jogszabályok a 80-as évek végéig az agrárhitelek kamatlábát olcsó állami refinanszírozással, majd kamat visszatérítéssel alacsony szinten tartották.

Speciális olasz hitelintézet a Frederconsorzi, amely természetbeni hiteleket nyújt.

Az agrárfinanszírozásban jelentősek a helyi hatóságok által nyújtott mezőgazdasági hitelek.

4. A céghitel intézménye

Ez a finanszírozási forma a technikailag fejlett és igen magas szintű közbenső fogyasztást támogató mezőgazdaság esetében jut szerephez (Egyesült Királyság, Dánia, Hollandia). Megjegyzendő, hogy az utóbbi finanszírozási típus az előző háromhoz képest alárendelt, mivel a céghitelek rendszerint mindenütt csak töredékét teszik ki az összes mezőgazdasági hitelállománynak és súlyuk állandóan csökken.

II.2. A magyar agrárfinanszírozás jellemzői

Magyarországon nem alakult ki intézményes agrárfinanszírozási hálózat. Az agrárfinanszírozást a kereskedelmi bankok végzik piaci alapon. A hitelt felvenni szándékozók saját előírásaik alapján minősítik, értékelik a vállalkozás hitelképességét, a hitel visszafizetési lehetőségét, és a hitelfedezeteket. Ez utóbbiak szempontjából egyes hiteleknél a teljes kért hitelösszegre, vagy annak egy részére jogszabály alapján az állam garanciát vállalhat, ez általában megkönnyíti a hitelfelvételt, ha nem is akkora mértékben, mint indokolt lenne.

Az agrárhitelezés intézményes garanciavállalásának két szervezete is működik Magyarországon:

- Hitelgarancia Rt
- Agrárvállalkozási Hitelgarancia Alapítvány.

Mindkét hitelgaranciát nyújtó szervezet a hitelösszeg megfelelő százalékát számítja fel garanciavállalási díjként.

Magyarországon az inflációhoz képest magasak a kamatok, így az agrárszféra szereplői nagyrészt nem tudnák kigazdálkodni a felvett hitelek kamatait. Ennek hatásának ellensúlyozására a mezőgazdasági hitelek többségét az állam kamattámogatással támogatja, valamint a hitelgarancia díj egy részére is lehet támogatást igényelni.

A támogatott hitelek felvételét megelőzően a hitelkérelmet be kell nyújtani a területileg illetékes megyei Földművelésügyi Hivatalhoz, ahol egy arra kijelölt bizottság megvizsgálja a kérelemben foglaltak jogosságát. Amennyiben a hitelkérelmező és a hitelkérelemben foglalt cél megfelel a támogatási jogszabályban foglaltaknak, jóváhagyó záradékkal látják el a hitelkérelmet. Ezt követően lehet a választott hitelintézethez a hitelkérelmet benyújtani.

Az állami kamattámogatás a megfizetett kamatokra vonatkozik, mértéke a hitel típusától, a támogatási jogszabálytól függően a jegybanki alapkamat, vagy a háromhavi BUBOR 40-70 %-a. A kamattámogatások az állami adóhatóságtól igényelhetők.

II.3. Beruházások finanszírozása

Az elméleti munkákban általában külön kezelik a beruházások finanszírozását, illetve a forgalom finanszírozását (üzletfinanszírozás). Ennek megfelelően jelen pontban a beruházások finanszírozásának hátterét ismertetem.

A finanszírozás szóhasználatban a forrás megszerzését értjük, függetlenül attól, hogy a tőkét milyen célra és milyen formában szerezzük meg. Ennek megfelelően a tőkét nem csak pénz formájában lehet megszerezni. Finanszírozásról beszélünk olyan esetekben is, amikor a vállalkozás a szükséges tőkét immateriális javak, tárgyi eszközök, vagy készletnek minősülő dologi javak formájában szerzi meg.

A nem pénzformában megszerzett tőkét apportnak is nevezik.

A tőke megszerzése szempontjából megkülönböztetünk olyan forrásokat, amelyeket a vállalkozás maga hoz létre, és olyan forrásokat, amelyeket a tőkepiac produkál. E felosztás alapján beszélünk belső finanszírozásról és külső finanszírozásról.

A belső finanszírozás egyik módja a finanszírozás leírási bevételből. A vállalkozásba befektetett immateriális javak és tárgyi eszközök értéke a termelés folyamatában fokozatosan megy át az új termék értékébe, a termelési költségek között elszámolt értékcsökkenési leírásának arányában.

Az értékcsökkenési leírás, melyet a költségek között számolunk el, amennyiben a piac az árban azt elfogadja, a bevételben a befektetett eszközök értékének, mint korábbi tőkebefektetési értékének a visszatérülését hivatott biztosítani. Az értékcsökkenési leírás elszámolására különféle módszerek (lineáris, degresszív, progresszív stb.) alkalmazhatók, melyek közötti választás a vállalkozás feladata és felelőssége, figyelembe véve a számviteli és adózási szabályokat.

Amennyiben a vállalkozás évente az értékcsökkenési leírásként elszámolt összeget fordítja beruházás finanszírozására, abban az esetben a cash-flow helyzete ettől nem változik, ha egyéb tényezők állandók.

Általános gyakorlat, hogy a nehéz pénzügyi helyzetben lévő cégek a beruházások visszafogásával is tudnak javítani pénzügyi helyzetükön, mert a költségek között elszámolt értékcsökkenési leírás közvetlen pénzkidással nem jár, így a likviditás ettől a tényezőtől javulhat.

A beruházások finanszírozásának következő lehetősége a vállalkozásnál maradó adózott nyereségből történhet. Amennyiben az adózott eredményt a legfőbb szerv döntése alapján eredménytartalékba helyezik, az szabadon felhasználható finanszírozásra.

A külső finanszírozás egyik módja, a részesedés finanszírozás. Ebben az esetben külső tőkét vonnak be a vállalkozásba, amely tulajdoni arány megszerzésével jár, jogot biztosít a folyó nyereségből való részesedésre, a vállalkozás esetleges megszűnésekor likvidációs bevételre.

Amennyiben a vállalkozás a beruházást belső forrásokból nem tudja megvalósítani és a vállalkozás nyereségén mással osztozni nem akar, a másik külső beruházási finanszírozási mód a finanszírozás hitellel. Ebben az esetben a hitelnyújtó nem lesz tulajdonos, kizárólag a tőkét és annak kamatait követelheti, az adózott nyereségből részesedésre nem jogosult. Ebben az esetben a hitelnyújtó csak megalapozott projektre, megfelelő visszafizetési és kamatfizetési biztosítékok alapján nyújt hitelt általában. Ehhez minden esetben szükséges megalapozott üzleti terv kimunkálása.

A beruházási hitelek általános jellemzője, hogy mivel az általa finanszírozott eszközök megtérülése több év alatt történik, így a beruházási hitelek is gyakorlatilag éven túli hitelek, akár több éves hitelek is lehetnek, azaz tartós forrásnak minősülnek.

II.4. A forgalom finanszírozás (üzletfinanszírozás)

Nem csak a beruházásokhoz, hanem sok esetben a folyó működéshez is szükség lehet belső, vagy külső pótlólagos források igénybevételére.

A gyakorlatban a beruházási hiteleknel említett belső források (leírási bevétel és vállalkozásban maradt nyereség) egésze, vagy egy része vállalkozói döntés alapján üzletfinanszírozásra is használható. A forgalom finanszírozása egy folyamatot feltételez, mely folyamatban minden időpontra szükséges a források biztosítása.

A mezőgazdasági termelésben nem elegendő éves szinten vizsgálni a bevételeket és a kiadásokat, hanem legalább havi bontásban érdemes megtervezni, mert egy éves szinten nyereséges és a termelési ciklus végére likvid gazdálkodás is akár pénzügyi csődhelyzetet eredményezhet megfelelő előrelátás hiányában.

Az üzletfinanszírozás hitelei a mezőgazdaságban éven belüliek és éven túliak lehetnek. Az éven belüli hitelek a tevékenység átmeneti forráshiányát hivatottak kiküszöbölni, lejáratuk idejére megtörténik az értékesítés és a befolyó bevételből kerülnek visszafizetésre. Az utóbbi években egyre jobban terjednek a tartós forgóeszköz szükségletet biztosító hitelek, amelyek a beruházási hitelekhez hasonlóan több éves futamidejűek. Mivel majdnem minden mezőgazdasági vállalkozásnál a működéshez tartós forgóeszközök is szükségesek (pl. követelések átlagos állománya, működéshez szükséges készletállomány stb.), ezért az e célra felvett hitelek állománya növekszik. Az esedékes tőketörlesztéseket jó esetben nyereségből, a vállalkozás döntése alapján eszközátcsoportosításból lehet finanszírozni, illetve hitelképes vállalkozás esetén lehetséges döntési alternatíva másik hitel felvétele.

A finanszírozási stratégiák egy vállalkozásnál Illésné [1993] csoportosítása alapján lehetnek :

- konzervatív,
- szolid,
- agresszív.

A stratégiák osztályozása a tartós és az átmeneti eszközlekötés eltérő finanszírozási szerkezetén alapul. A befektetett eszközök teljes egészében tartós eszközöknek számítanak, míg a forgó eszközök egy része tartósan szükséges, más része átmenetileg szükséges.

A konzervatív finanszírozási stratégia a fokozott óvatosság jegyében még az átmeneti eszközök egy részéhez is tartós forrásokat rendel.

A szolid stratégia lényege, hogy a tartós eszközöket tartós forrásokkal, azaz saját tőkével és hosszú lejáratú kötelezettségekkel kell finanszírozni.

Az agresszív finanszírozási stratégia a rövid lejáratú kötelezettségekkel nem csak az átmeneti eszközöket finanszírozza, hanem a tartós eszközök egy részét is.

A vállalkozások likviditásának méréséhez rendelkezésre állnak különféle likviditási mutatók.

II.5. A mezőgazdasági vállalkozások hitelszükségletének kimutatása

Egy megfelelő indulótőkével rendelkező vállalkozás megfelelő piaci helyzet, vezetés, kiegyensúlyozott körülmények esetén képes lehet egyszerű, vagy csekély mértékben bővített újratermelést folytatni. Előfordulhat azonban olyan körülmény, például piacbővülés, beruházás stb., amikor szüksége lehet hitel felvételére. A finanszírozási igény kimutatására a státus-, a likviditási-, valamint a cash-flow-terv használatos.

A státus-terv egy mérlegszerű eszköz-forrás kimutatás a bank által előre meghatározott időpontokra. Ezt legalább a hitel futamidejére, egyes esetekben az azt követő egy-két évre is ki kell munkálni. A státus-terv megmutatja, hogy mely időpontokban nagyobb az eszközök értéke a rendelkezésre álló saját és idegen források értékénél, azaz mely időpontokban mekkora összegű hitelállomány szükséges minimálisan.

A likviditási-terv az eredménykimutatás szerkezetét követi. Egy, általában a bank által megszabott időszakra vonatkozó bevételi-kiadási tervből vezeti le a hitelszükségletet. A likviditási hiteltervet forgalmi szemléletű tervnek szokták nevezni. A hiteligény akkor jelentkezik, amikor a kiadások időben megelőzik a bevételek befolyását, illetve (elsősorban beruházási hiteligénynél vagy tartós forgóeszközhitel-szükségletnél) a bevételek nem fedezik a kiadásokat. Természetesen ez utóbbi esetben is a hitel futamidő végére megalapozott hitelkérelemnél ki kell tudni mutatni a hitel és járulékos költségei teljes visszafizetését, illetve megfizetését.

A cash-flow-terv az eredmény-kimutatásból és a mérlegből nyert információkon keresztül vezeti le, hogy a vállalkozás pénzeszközeinek változása mely tényező mekkora összegű változásának hatására mekkora összeggel nőtt vagy csökkent.

II.6. A mezőgazdasági hitelek típusai

Vertikumfinanszírozás

Ebben az esetben a hitelintézetek a gazdálkodó szervezetek agrár-vertikumának ismeretében alakítják ki hitelezési rendszerüket, mely során a vertikum egy vagy több pontját hitelezve közvetve a teljes vertikumot finanszírozzák meg. Amennyiben a vertikum tagjai nem egy bank ügyfélkörébe tartoznak, konzorciális hitellel megoldható a kérdés, bár így nehezkesebbé válik a hitelezés lebonyolítása.

A vertikumfinanszírozás gyakori esete, hogy a hitelintézet a végterméket gyártón keresztül finanszírozza a termelési láncot. A lánc végén általában jó hitelképességű, stabil vállalkozás (integrátor) áll, amely hitelezése banki szempontból lényegesen leegyszerűsíti a finanszírozási folyamatot. Az integrátor megszervezi a beszállítói kört, az esetek nagy részében a beszállítói agrárvállalkozásoknak termelési, technikai, tanácsadási segítséget nyújt, előírja a megfelelő minőséget, biztosítja az ehhez szükséges vetőmagokat és egyéb anyagokat, stb.

A globális finanszírozás

A globális finanszírozás az adott mezőgazdasági vállalkozás meghitelezést jelenti, függetlenül annak hitelcéljától. Ekkor a bank a hitelkérelem elbírálásakor a vállalkozás általános gazdasági helyzetét elemezve dönt.

Ügyletfinanszírozás

A harmadik finanszírozási típus az ügyletfinanszírozás. Ennek során a pénzintézet egy konkrét ügyletet finanszíroz meg. A hitelbírálat során a vállalkozás általános gazdasági jellemzői mellett az ügylet vizsgálata is fontos szerephez jut.

Projektfinanszírozás

A negyedik hiteltípus a projektfinanszírozás. Ebben az esetben a megtérülés forrásait az új projektnek kell kitermelnie, amely gyakran már a hitel futamideje alatt szervezetileg is külön válik az anyacégtől.

II.7. A vállalati hitelfelvételi politika jelentősége

A vállalkozás elsődleges forrása a saját eszközei által termelt pénzáramlás. Abban az esetben, amikor a vállalkozást teljes egészében saját forrásból finanszírozzák, akkor a teljes pénzáramlás a vállalkozás tulajdonosait illeti. Ha a saját tőke mellett idegen forrás bevonására is sor kerül, akkor a pénzáramlást ketté kell választani egy viszonylag biztonságos részre – ami a hitelezőké, és egy kockázatosabbra – amely a tulajdonosokat illeti.

A vállalat által kibocsátott különböző értékpapírok együttesét tőkeszerkezetnek nevezzük. A tőkeszerkezet elméleti kérdéseit Modigliani és Miller is vizsgálta. Híressé vált I. tételük azt mondja ki, hogy a vállalat értékét reáleszközei határozzák meg, nem pedig az általa kibocsátott értékpapírok. Eszerint a tőkeszerkezetre vonatkozó döntések figyelmen kívül hagyhatók, ha a vállalat befektetési döntéseit adottnak tekintjük. Másképpen kifejezve a vállalat értékét nem befolyásolja a tőkeszerkezet megválasztása. Ezen tétel alapján, amennyiben feltételezzük, hogy két vállalat ugyanakkora pénzáramlást hoz létre, és a vállalatok csak tőkeszerkezetükben különböznek egymástól, a fenti tétel alapján értékük

azonos. Vagyis, ha az egyik vállalatnak nincs hitele, a másinak van, ez utóbbi értéke megegyezik az előbbi vállalat értékével, ha a vállalat teljes értékének és az idegen források piaci értékének a különbsége azonos a hitel nélküli vállalat értékével.

A magyar mezőgazdaság viszonyai között látszólag ez egy nehezen elképzelhető elv, hiszen a közvélekedésben az szerepel, hogy az adósság nélküli vagy kevesebb adóssággal rendelkező vállalkozások befektetési szempontból előnyösebbek. Sokan abból indulnak ki, hogy az esetleges hitel a fizetendő kamatokon keresztül megdrágítja a termelést és növeli a működés kockázatát. Viszont a tőkeszerkezet kimutatása, akár egy adott időpontra, akár jelenértékre számítva történik, feltételezi azt a tényt, hogy a tőkepiac tökéletesen működik, és amíg a befektetők saját számlájukra ugyanolyan kamatra vehetnek fel vagy nyújthatnak hitelt, mint a vállalatok, a vállalati tőkeszerkezet bármilyen változását „vissza tudják csinálni”. Megjegyzem, hogy a magyar gazdaságra, és így a magyar mezőgazdaságra is az jellemző, hogy a külső forrásokat nem a klasszikus értelemben vett tőkepiacról biztosítják nagyrészt, hanem a hitelpiacról.

Brealey és Myers [1993] állítása szerint a gyakorlatban a tőkeszerkezetnek van jelentősége. A két legfontosabb tényező, ami ezt befolyásolja, a vállalati adó és a pénzügyi nehézségek költségei. Az adó befolyásoló hatása abban áll, hogy a hitelek után fizetett kamat csökkenti az adóalapot, az osztalék és a visszatartott nyereség viszont nem. Más megközelítésben a hitellel rendelkező vállalkozás kamatköltségének a nyereségadókulccsal megegyező százalékát az állam fizeti. Ezzel teljes mértékben egyetértek, viszont véleményem szerint azt is figyelembe kell venni, hogy tőkehiánnyal küszködő vállalkozás esetén mely esetben lesz a legmagasabb a saját tőke értéke. A hitelek után megfizetett kamat eredményt csökkent, míg a kifizetett osztalék közvetlenül csökkenti a saját tőkét. Ha a tulajdonosok tudnak tőkét betenni a vállalkozásba, akár valamely saját tőke-elemként, akár kamatmentes vagy piaci kamatnál alacsonyabb kamatozású tagi kölcsönként, a nyereség nem, vagy kevésbé csökken, és osztalékot nem vesznek fel, így ebben az esetben a visszatartott nyereség lehet a célravezető megoldás. Természetesen tisztában vagyok vele, hogy a visszatartott nyereség is egyszer lehet osztalék tárgya (hacsak veszteséges gazdálkodás következtében elfogy, és semmilyen formában nem játszik szerepet), és Brealey és Myers állítása az adók szerepéről ekkor

teljes mértékben működik, viszont ez később jelenik meg, és ennek későbbi hatását is be lehet kalkulálni a hitelfelvételi döntésekbe.

A pénzügyi nehézségek várható költsége a problémák bekövetkezési valószínűségétől és az esetleges költségek nagyságától függ. A pénzügyi problémák bekövetkezési valószínűsége mérsékelt eladósodottság mellett csekély. Így a pénzügyi nehézségek költségének jelenértéke kicsi, és egyértelmű az adómegetakarításból fakadó előny. Egy bizonyos pont után a pénzügyi nehézségek valószínűsége a további hitelfelvétellel gyorsan nő, a problémák költségei egyre nagyobb hányadát képviselik a vállalat értékének. Egyáltalán nem biztos, hogy ebben az esetben az adómegetakarításból származó előny magasabb, mint a pénzügyi nehézségek várható költségei miatti veszteség. Az elméleti optimum akkor következik be, amikor a pótlólagos hiteleknek köszönhető adómegetakarítások jelenértéke éppen megegyezik a várható nehézségek költségei jelenértékének növekményével.

A magyar mezőgazdaság hitelfelvételi helyzete több szempontból is speciális. Minden mezőgazdaságra jellemző, hogy biológiailag élő anyaggal dolgozik, ezért ebből kifolyólag is lehetnek nehézségek. Nem csak a klasszikus természeti csapásokra gondolok (aszály, jégverés, járvány, belvíz stb.), bár ezek is jelentősen befolyásolhatják a nyereséget és ezen keresztül a hitelfelvétel kockázatát, hanem a legújabb jelentős befolyásoló tényező a madárinfluenzától való félelem miatti fogyasztás-csökkenés. A baromfi-hús-fogyasztás jelentősen csökkent, ami az ágazat amúgy sem túl jó helyzetét még rosszabbá tette. A kereslet-csökkenés az árak zuhanásához vezet, a termelők és a feldolgozók jelentős veszteségeket kénytelenek elszenvedni. Ilyen és ehhez hasonló tényezőket is nagy valószínűséggel belekalkulálnak a bankok a hitel-feltételekbe, ami mindenképpen megdrágítja a kockázat nagysága miatt az agrár-hiteleket. A másik speciális hazai tényező, hogy a magyar mezőgazdasági vállalkozások nagy része tőkehiányban szenved, egy részük a banki fedezetek elégtelen volta miatt nem, vagy a szükségesnél kisebb összegben jut hitelhez. Esetükben nem, vagy csak korlátozottan értelmezhető az optimális tőkeszerkezetre vonatkozó levezetés, mert igen csekély a mozgásterük, a választási lehetőségük.

Egy vállalat általában akkor dönt hitelfelvétel mellett, ha a vállalat tulajdonosainak ebből előnye származik. Ez az előny megvalósulhat úgy is, hogy a hitelfelvétel növeli a vállalat értékét, de azt az esetet is ide sorolhatjuk, amikor a szükséges tőkét más módon nem tudják biztosítani.

A tőkeszerkezet vizsgálatának két alapkérdése, hogy miért és mennyi hitelt vegyen fel a vállalat. Mikolasek – Sulyok-Pap [1996] alapján ismertetem az ezzel kapcsolatos fontosabb elméleteket. Az első magyarázat a tőkeszerkezetet az adókulcsok nagysága alapján állapítja meg. A fentebb vázolt esetben a vállalati nyereségadó csökken, ha hitelt vesz fel, mert a hitelkamat része a ráfordításoknak, így kevesebb a nyereségadó. Ennek a megoldásnak a korlátja a pénzügyi nehézségek várható költsége.

Érdeemes megvizsgálni a kamatot és az osztalékot terhelő személyi jövedelemadó kulcsát. Ha a befektetők által fizetett kamatadó kulcsa magasabb, mint a vállalati adókulcs, akkor a vállalat inkább saját vagyonból finanszíroz, ellenkező esetben inkább hitelből.

Masulis és De Angelo kimutatta, hogy a hitelfelvételi döntéseknél figyelembe kell venni azt is, hogy a nyereség és a veszteség kezelése nem szimmetrikus. A nyereség után azonnal adózni kell, míg a veszteség után általában nincs azonnali adó-visszatérítés. Ennek megfelelően minél alacsonyabb egy vállalat jövedelmezősége és minél inkább rendelkezésére állnak egyéb adócsökkentő technikák, annál kevésbé érintik a hitelfelvétel kedvező adóhatásai.

A vállalati tőkeszerkezeti kutatások egy másik irányzata információelméleti oldalról vizsgálja a hitelfelvétel kérdéskörét. Ez a megközelítés abból indul ki, hogy a vállalat belső és külső szereplői nem egyenlően informáltak. Katits [1997] is vizsgálta a vállalati tőkestruktúra és az adók összefüggéseit. Megállapítása szerint a társasági adó hatása a tőkestruktúrára jelentős, amely hatás inflációnál erősödik. Viszont számos más befolyásoló tényező van, amely a tőkestruktúra relevanciáját alátámasztja. Hatásuk olyan sok körülménytől függ, hogy jelenleg nincsen egyaránt biztos és általános kijelentés az optimális vállalati tőkestruktúra létezéséről és helyzetéről.

Krénus [2005] a tőkeszerkezet meghatározó tényezőit vizsgálta. E tényezőket két csoportra bontotta, makro- és mikrotényezők. A makrotényezők ország- vagy régióspecifikus tényezők, mint intézményi jellemzők, vállalatirányítás, adórendszer, pénzügyi nehézségek, csődtörvények. A mikrotényezők a vállalat gazdálkodásából adódó olyan tényezők, amelyek közvetlenül befolyásolhatják a hitelfelvételi politikát. Ezek például: a vállalati nyereségesség, növekedés, likviditás, befektetési intenzitás.

III. AZ ÁLLAMI TÁMOGATÁS ELMÉLETI HÁTTERE

Az állami támogatás legfontosabb klasszikus csatornái Stigler [1975] szerint:

1. a közvetlen pénzbeli támogatás
2. a potenciális versenytársak belépéseinek korlátozása (kvótarendszer, földtulajdonlás és -bérlés szabályozása)
3. a piac befolyásolása helyettesítő és komplementer termékek versenyének szabályozásával
4. az árak meghatározásának módszere.

III.1. Közvetlen pénzbeli támogatás

Ennél a támogatási formánál az állam, illetve az Európai Unió meghatározott szabályok alapján pénzben támogatja a piaci szereplőket. A pénzben nyújtott támogatások főbb típusai:

- bevételt növelő illetve költséget csökkentő támogatások
- hitelek kamattámogatása
- fejlesztési célú támogatások.

A pénzben nyújtott támogatások normatív alapon és pályázat útján egyaránt adhatók. A normatív úton nyújtott mezőgazdasági támogatások közül Magyarország vonatkozásában legnagyobb jelentősége a területalapú támogatásnak van. A pályázatos támogatások közé tartoznak például a beruházási támogatások (AVOP).

III.2. A potenciális versenytársak belépéseinek korlátozása

Ebben az esetben a szabályokat alkotó (állam, EU) közvetve támogatja az adott területen tevékenykedő vállalkozásokat azzal, hogy lehetetlenné teszi, vagy megnehezíti a versenytársak belépését. Jellemző példája ennek a kvótarendszer, amely új belépőt a piacra csak a kvóta megvásárlásával, illetve kvótával rendelkező gazdaság megvásárlásával enged be. A földtulajdonlás és -bérlés szabályozása is felfogható közvetett támogatásnak, amennyiben védi a jelenlegi piaci résztvevőket az új belépőktől.

III.3. A piac befolyásolása helyettesítő és komplementer termékek versenyének szabályozásával

Ez a támogatási mód a mezőgazdaságban már ritkábban fordul elő. Jellemző példája az ásványi eredetű üzemanyagot kiváltó biodízel előállítás szabályozása. A legtöbb uniós országban kisebb a biodízel jövedéki adója, valamint a területpihentetéssel érintett földeken is termelhető a biodízel alapanyaga.

III.4. Árak meghatározásának módszere

Az Európai Unióban fő szabály szerint a közös agrárpolitika nem avatkozik be a piaci szereplők által kialakított árakba. Piaci zavarok esetén azonban egyes termékeknél (például gabonafélék) intervenciós ár meghirdetésével lehetőséget ad arra, hogy a tulajdonosok eladhassák a feltételeknek megfelelő terméküket. A másik lehetőség az árak meghatározására az irányár meghirdetése egyes termékeknél, amely nem bír kötelező erővel, bár vámok és támogatások kifizetését köthetik az irányárhoz is.

III.5. Az állam beavatkozásának elméleti alapjai

Hosszú időszak átlagában a fejlett és a fejlődő országok agrárpolitikája látszólag illogikus módszereket alkalmaz. A fejlett országok nagy része igyekszik a mezőgazdasági árakat mesterségesen magas szinten tartani, míg a fejlődő országok az agrárárak alacsony szinten tartását tekintik gazdaságpolitikai céljuknak. Olson [1990] kimutatta, hogy politikai ellentmondásos helyzetet teremt az, hogy a mezőgazdaságot gyakorlatilag kizsákmányolják azokban a fejlődő országokban, ahol az agrártermelők teszik ki a társadalom jelentős részét, s ezáltal a szavazatok tekintélyes hányadát birtokolják, míg támogatják azokban az országokban, ahol a mezőgazdasággal foglalkozók töredékét teszik ki a népességnek.

Gazdaságpolitikailag e paradoxon abban a véleményben gyökeredzik, hogy a fejlődő országoknak a fejlett országokhoz hasonló iparszerkezetet kell kialakítaniuk, ez pedig a mezőgazdaság kizsákmányolásával valósítható meg, akkor, amikor a fejlett országok már erőteljesen támogatják mezőgazdaságukat.

Az igen fejlett és nem kedvező mezőgazdasági adottságokkal rendelkező országok esetében megfigyelhető az az ellentmondás, hogy az olcsó import helyett drágán termelő támogatott mezőgazdasági struktúrát tartanak fent.

Az olsoni magyarázat szerint a hosszú ideig stabil társadalmakban a kollektív cselekvést szolgáló szervezetek megerősödtek, s ez gazdasági növekedésüket lelassította. A nyugat-német, japán és olasz példa a másik póluson azt bizonyítja, hogy amennyiben diktatúrák e szervezeteket meggyengítették, felszámolták, a gazdasági növekedés felgyorsul. A szűk érdekcsoportok céljaiért lobbizó kollektív szervezetek ugyanis nem feltétlenül a gazdasági növekedés fokozásában érdekeltek feltétlenül, hanem a tagjaik számára magasabb szubvenciók elérésében is. E szervezetek akkor is folytatják érdekérvényesítő tevékenységüket, ha az általuk elért többletek az elosztási harc társadalmi költség szintje alatt találhatók, azaz össztársadalmi szinten káros a működésük.

Az olsoni megközelítésmód kiegészítésének tekinthető Bates – Rogerson véleménye, melyet Fertő [1998] cikke alapján ismertetek. Azzal érvelnek, hogy a társadalomban az egyes csoportok a termelés területén specializáltak, csupán egye termékek, vagy termékcsoportok előállításával foglalkoznak, fogyasztásuk ezzel szemben széleskörű. E csoportok koalíciókat hoznak létre érdekeik érvényesítésére, mégpedig a nagyobb taglétszámú koalíció valószínűleg nagyobb érdekérvényesítési lehetőséggel bír. Ugyanakkor a csoport bővítésének költségei is vannak. E csatlakozási költségek annál nagyobbak, minél nagyobb a csatlakozni kívánó csoport termelésének részesedése a fogyasztási javak összességében. A fejlődő országokban az élelmiszerekre fordított lakossági kiadások aránya magas, tehát új csoportok csatlakozási költsége is magas, míg a fejlett országokban az élelmiszerkiadások aránya alacsony, tehát a csatlakozási költségek is kisebbek. Következésképpen a fejlődő országokban a farmereket általában nem fogják támogatni, amíg a támogatásban részesülő koalícióban a többi tag számára nagy terhet jelent az élelmiszerkiadások jelentős nagysága miatt a mezőgazdasági termelők

csatlakozása. Másrészt a specializált csoportok hatékonyabban érvényesíthetik érdekeiket, pl. az általuk termelt termékek áremelése formájában. A fejlett országokban – jelentős specializáció mellett – tehát a koalíció lobbiképessége erősebb, mint a fejletlen országokban, ahol általában a mezőgazdasággal foglalkozók az élelmiszerek széles skáláját termelik.

Csáki [1991] megállapítása szerint: „A protekcionizmus az agrárkereskedelem általános jellemzőjévé vált. Tartósan megbomlott az élelmiszertermékek világpiacának egyensúlya, a kínálat rendszeresen meghaladja a fizetőképes keresletet, és ennek eredményeként a relatív világpiaci árak (a többi termék áralakulásához viszonyított mezőgazdasági árindex) folyamatos csökkenése megy végbe.”

A fejlődő országokban a mezőgazdaság diszkriminációjával az általános gazdasági fejlődést próbálják ösztönözni, mely kizsákmányolás hosszútávon a mezőgazdasági termelés visszaeséséhez, élelmiszerhiányhoz vezet. A fejlett országokban támogatják a mezőgazdaság működését, mely túltermeléshez és a költségvetés megterheléséhez vezet. Ez utóbbiaknál a gazdaság fejlettsége bizonyos mértékű mezőgazdasági támogatást lehetővé tesz, különös tekintettel arra is, hogy az agrárszektor mérete ezekben az országokban általában csekély.

A mezőgazdasági támogatások nyújtásának egyik fő indoka a jövedelemdiszparitás, mely a II. világháború után vált az agrárpolitika központi kérdéskörévé. Fertő [1996] felsorolja, hogy több országban törvényben rögzítették a jövedelemdiszparitás felszámolásának szándékát (1955. Német Mezőgazdasági Törvény, 1947. Nagy-Britannia Mezőgazdasági Törvény, USA 1948. Kongresszusi határozat), sőt az 1957-es Római Szerződésben az egyik fő cél a mezőgazdaságból élők megfelelő jövedelemének biztosítása volt.

A fejlett országokban azért is szükséges a mezőgazdaságot támogatni, mert a mezőgazdaság egyik sajátossága, hogy a technikai fejlődés következtében a mezőgazdaság kibocsátása nő, amellyel a kereslet jövedelem-rugalmatlansága (Engel-törvény) miatt kisebb mértékben emelkedik. Ebből kifolyólag a mezőgazdasági árak csökkennek, viszont a kereslet ár-rugalmatlansága miatt a bevételek csökkennek, vagyis az árak csökkenését a fogyasztás növekedése nem ellensúlyozza. Ezért a kínálat ár-rugalmatlansága alapján a

termelők nem eléggé csökkentik a kibocsátásukat. Az egyes elméletek empirikus igazolhatóságát végző kutatások kimutatták a kereslet ár-rugalmatlanságát és jövedelem-rugalmatlanságát, valamint a kínálat ár-rugalmatlanságát. Viszont megfigyelhető a jövedelemdiszparitás megfordulása is, pl. Gardner [1992] és [1993].

Fertő [1996] leszögezi: „Az Európai Unióban a 80-as évek második felére elvégzett empirikus vizsgálatok sem támasztják alá a jövedelemdiszparitás tényét”. A jövedelemdiszparitás megszűnésének ténye a mezőgazdasági támogatási politika e területen elért sikerességét jelzi.

IV. AZ EU AGRÁRPOLITIKÁJÁNAK TÁMOGATÁSI RENDSZERE

IV.1. Az EU Közös Agrárpolitikája (CAP) működése

A CAP rendszerét úgy alakították ki, hogy az 1957. márciusában az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó Római Szerződésben megfogalmazott agrárpolitikai céloknak megfeleljen. Ezek a következők:

1. a mezőgazdaság termelékenységének növelése
2. a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság jövedelmének és életszínvonalának emelése
3. az agrárpiacok stabilizálása
4. az élelmiszerellátás biztonságának garantálása.

A közös agrárpolitikát 1962-ben vezették be. A fenti négyes célt az alábbi három alapelv segítségével valósítja meg:

1. Egységes piac elve: az EU tagországi egységes belső piacot alkotnak, egységesek az előírások, sem vámok, sem más kereskedelmi akadályok nem terhelik a belső kereskedelmet.
2. A közösségi preferencia elve szerint a Közösségen belül termelt mezőgazdasági termékek elsőbbséget élveznek az importtal szemben. A CAP az olcsó import miatt a belső piacot importkorlátozásokkal, lefölözésekkel, importvámokkal védte.
3. A pénzügyi szolidaritás elve alapján a költségek közös megosztása érdekében a tagországok egy közös alapot hoztak létre, az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alapot (EMOGA).

A közös agrárpolitika legfontosabb intézkedése az volt, hogy a világpiaci áráktól magasabb szinten garantált árakat biztosított a mezőgazdasági termékekre, melynek eredményeként a közös agrárpolitika mind a négy célja bevezetése után rövid idő elteltével teljesült.

Ugyanakkor a kezdeti időszakban a közös agrárpolitika nem tartalmazott termelési korlátozásokat, így hamarosan túltermeléshez vezetett, eleinte kevesebb, majd később mind több termék esetében.

Míg a közös agrárpolitika bevezetése előtt az EGK akkori tagjai mezőgazdasági termékekből importra szorultak, a Közösség hamarosan önellátóvá, majd exportőrré vált. Az egyre fokozódó túltermelés több szempontból is negatív hatást váltott ki. Mivel nem volt termeléskorlátozás, évről-évre nagyobb mérvű lett a túltermelés, amelyet a magas garantált árakon keresztül mind többre került finanszírozni a Közösségnek. Mivel a rendszer úgy lett kialakítva, hogy a közösségen belüli árak jelentősen meghaladták a világpiaci árakat, a felesleg közösségen kívüli értékesítése újabb veszteségeket eredményezett, illetve újabb nagy összegű támogatási igényt jelentett exporttámogatás formájában. Ezek a költségvetést jelentősen megterhelték, így költségvetési oldalról is indokoltá vált a közös agrárpolitika reformja.

A közös agrárpolitikára fordított költségvetési összeg 1973-ban 4 milliárd eurót tett ki, 1980-ban 11,8 milliárd eurót, 1990-ban 26,6 milliárd eurót, 2000-ben 40,92 milliárd eurót tett ki. A 2005-ös terv 41,93 milliárd euró. (forrás: Európai Bizottság)

Az WTO tárgyalásokon, melyek lezárására 1994-ben került sor, megállapodás született arról, hogy az Európai Unió megváltoztatja a közös agrárpolitikát. Ezért 1992-ben a CAP reform keretében az ártámogatás helyett a közvetlen termelői támogatásra helyezték a hangsúlyt. A WTO tárgyalásokon kívül egyéb érvek is a közös agrárpolitika reformja mellett szólnak. Ezek közül kiemelkedik a fenntartható fejlődés (környezetvédelem és természeti erőforrások megőrzése) kérdése.

IV.2. A közös agrárpolitika reformja

A CAP reformját a fentebb említett tényezők hatására dolgozták ki, mely folyamatként fogható fel, és a reformfolyamat azóta is napirenden van.

A reformfolyamat a 80-as évek első felében indult meg, a tejtúltermelés (vaj, tejpör) megállítására. Ez a tejtermelési kvóták felállítását jelentette, amit később más növényi termékekre és a marhahús előállítására is kiterjesztettek. Bevezették a művelésből kivont területek rendszerét (ugaroltatás) önkéntes alapon. Így a döntéshozóknak a drasztikus árcsökkenést sikerült átmenetileg elkerülni.

A kezdeti reformok hoztak némi eredményeket, a termékfeleslegek csökkentek, de a finanszírozás árrendszere továbbra is megoldásra várt. A CAP 1992-es reformja enyhített a finanszírozási gondokon. A reform legfontosabb célkitűzései a termelés és a készletek csökkentése voltak, melyet az ár- és jövedelempolitika szétválasztásával kívánt elérni. Az 1992-es CAP reform lényeges intézkedései:

- termelői árakat jelentősen csökkenték, a világpiaci árakhoz közelítették
- közvetlen termelői támogatásokat vezettek be a jövedelemszint fenntartása érdekében
- kötelező területpihentetést írtak elő a termelés csökkentésére
- állatsűrűségi kritériumokat határoztak meg a területterhelés enyhítésére
- agrár- környezetvédelmi intézkedéseket hoztak
- előnyudíjazás rendszerét vezették be a gazdák részére
- a vidékfejlesztést beemelték a közös agrárpolitikába.

A termelői árakat oly módon csökkentették, hogy eltörölték a világpiaci árakat jelentősen meghaladó garantált árakat, és helyette a főbb növényi termékekre (elsősorban gabonafélék) intervenciós árakat hirdettek meg, amely árak a világpiaci árak közelében lettek meghatározva.

Az árcsökkenés következtében a mezőgazdaságból élők bevétele, ezen keresztül jövedelme jelentősen csökkent volna, ha nem vezetik be a közvetlen jövedelempótló támogatásokat. Ezt azért is meg kellett lépni, mert már a Római Szerződésben lefektetésre került a CAP egyik célkitűzéseként a mezőgazdasági termelésből élők számára méltányos jövedelemszint biztosítása.

A közös agrárpolitika reformja kapcsán bevezetésre került jövedelempótló támogatások növénytermesztésben gabona, olajos és fehérje növények után, állattenyésztésben kérődző állati termékek után jár normatív alapon. Ez a támogatási forma teszi ki a mezőgazdasági támogatások legjelentősebb részét.

A túltermelés elkerülésére vezették be a területpihentetési programot. Ennek értelmében a gazdák a mezőgazdaságilag művelt területük meghatározott százalékát (2006-ig 10 %) kivonják a termelésből. A pihentetett területet művelni, gondozni kell, nem termelhető rajta élelmezési, vagy takarmányozási célú növény, viszont egyéb célra, pl. olajtartalmú energia előállítására a termelés megengedett. A legkisebb termelők, akik 92 t gabona termeléséhez szükséges, vagy annál kisebb területre adnak be támogatási kérelmet, mentesülnek a kötelező területpihentetés alól. Magyarországon ez a határ 19,45 ha lenne, viszont Magyarország az egyszerűsített elszámolási módot választotta, melyben nincs kötelező területpihentetési előírás.

Az állatsűrűségi mutatókat a területterhelés enyhítésére vezették be. Egyes támogatások csak azoknak járnak, akiknél az állománysűrűségi mutató nem haladja meg a takarmánytermő területre eső hektáronkénti 1,8 nagy állategységet (NE).

Az agrártámogatási intézkedések keretében meghatározásra került a helyes mezőgazdasági gyakorlat kritériumrendszere, melyek betartása mindennemű mezőgazdasági támogatás folyósításának előfeltétele.

A munkaerőpiac feszültségének csökkentésére bevezették az előnyügdíjazás lehetőségét. Ennek keretében azok az 55 év feletti gazdák, akik még nem nyugdíjasok, és legalább 10 éve főhivatásszerűen a mezőgazdaságból élnek, döntésük alapján előnyügdíjba mehetnek. Ennek további feltétele, a gazdaság átadása fiatal gazdálkodónak, és a mezőgazdasági

termelőtevékenység teljes megszüntetése. A viszonylag magas összegű előnyügdíj miatt erőteljesebbé vált a munkaerőpiac mobilizációja.

A vidékfejlesztés 1992-től része lett a közös agrárpolitikának. Az indoklás szerint az agrárszféra nem csupán termékeket hoz létre, hanem tájjelleg – és környezetmegőrző feladatai is vannak, melyben a hagyományos európai családi birtokrendszernek kiemelkedő szerepe van. A felismerés szerint a mezőgazdaság számos nem értékesíthető közjavat (pl. táj, vidék képének, rendezettségének biztosítása, kultúra, hagyományok megőrzése) állít elő, amely az egész társadalom számára közös és fontos érték.

A vidékfejlesztési szempontok figyelembe vétele is a fenntartható fejlődés érveit erősítik. Az EU környezetpolitikájának alapelve a fenntartható fejlődés. Popp [2005] szerint „nem folytatható tovább az a gazdasági és társadalmi modell, amely először a gazdasági kérdésekkel foglalkozik és később a gazdaság által előállított értékből próbálja a környezeti problémákat megoldani. Ennél sokkal fontosabb a környezeti problémák kialakulásának megelőzése és az erőforrások fenntartható módon történő használata.”

A mezőgazdaság sokfeladatú (multifunkcionális) jellegének helyreállítása, mint célkitűzés, szerepel az EU dokumentumaiban.

Buday-Sántha [2002] megfogalmazása szerint lényeges szempont a gazdasági, társadalmi és ökológiai hatékonyság együttes érvényesülése.

A közös agrárpolitika reformja kapcsán legkisebb mértékben a külső piaccal kapcsolatos előírások változtak. A korábbi lefoglalások helyett importvámokat alkalmaznak, viszont továbbra is fennáll a belső piac, a belső termelő védelme a külső termelőkkel szemben.

Szintén nem változott, hogy azokban az esetekben, amikor az unió belső piacán nem értékesíthető termékfelesleg jelenik meg valamely mezőgazdasági áruból, az unió pályázatot írhat ki unió kívüli export támogatására.

V. A GAZDASÁGPOLITIKA ÉS A GAZDASÁGI KÖRNYEZET HATÁSA A FORRÁSOKRA MAGYARORSZÁGON

A gazdaságpolitika a források minden csoportját kisebb nagyobb mértékben tudja befolyásolni.

Az első jelentős gazdaságpolitikai befolyásoló tényező az adórendszer. Magyarországon a mezőgazdaság szereplői közül az adórendszer kiemelten preferálja a mezőgazdasági őstermelőket. Gyakorlatilag bizonyos, az alábbiakban ismertetett bevételi értékhatárokig a mezőgazdasági őstermelők nem fizetnek nyereségadót.

Tételes költségelszámolás választása esetén a mezőgazdasági őstermelő 600.000 Ft éves bevételig a törvény erejénél fogva nem szerez jövedelmet, nincs adómegállapítási, adóbevallási és adófizetési kötelezettsége még akkor sem, ha ténylegesen képződik jövedelme.

Évi 4 millió forint bevételi értékhatárig a mezőgazdasági őstermelő választhatja, amennyiben legalább a bevétele 20 %-ának megfelelő összegű saját nevére szóló költség számlával rendelkezik, hogy adóbevallásában, vagy adóbevallást helyettesítő nyilatkozatában ezen tényről nyilatkozik, és ebben az esetben szintén a törvény erejénél fogva nem keletkezik jövedelme és adófizetési kötelezettsége. Viszont ebben az esetben az ezt a megoldást választó mezőgazdasági őstermelőnek a bevétele 5 %-ának 15 %-át egészségügyi hozzájárulás címén be kell vallania és be kell fizetnie az adóbevallás benyújtásakor. Ezen nyilatkozat választása nem kötelező.

Évi 7 millió forint árbevételig a mezőgazdasági őstermelők a bevételük 40 %-ának megfelelő mértékű kistermelői költségátalányt számolhatnak el költségként, amelyhez nem kell számlát bemutatni. Ennek a választásnak viszont feltétele, hogy a mezőgazdasági őstermelő e tevékenységéről a tételes költségelszámolás szabályai szerint adóbevallást nyújtson be.

A magyar mezőgazdaságban nem tudok olyan tevékenységről, amelynek nyereségtartalma a bevételhez viszonyítva meghaladná a 40 %-ot, így gyakorlatilag a megfelelő költség számlák gyűjtésével a mai magyar mezőgazdasági őstermelő 7 millió forint éves árbevételig az esetleg képződő nyeresége után nem fizet adót.

A mezőgazdasági tevékenységet végző egyéni vállalkozó és társas vállalkozások nyereségük után egységesen 16 % nyereségadót fizetnek. Az így kapott adózott eredmény adóalap korrekciója után az egyéni vállalkozó kötelező jelleggel, a társas vállalkozások választásuk alapján 25, illetve 35 % mértékű osztalékadót fizetnek.

Fenti tényekből megállapítható, hogy nyereségadózás szempontjából 2005-ben Magyarországon a mezőgazdasági őstermelők sokkal jobb helyzetben vannak, mint az egyéni és társas vállalkozások. Ez a különbség a legtöbb esetben azért nem ilyen éles, mert a mezőgazdasági tevékenységet végző egyéni vállalkozók nagy része és kisebb részben főleg a kisebb társas vállalkozások is legtöbb esetben élnek azzal a lehetőséggel, hogy családtagok, ismerősök nevére számolják el a mezőgazdasági termékértékesítés egy részét, míg a költségeket nagyrészt a vállalkozásoknál számolják el, azaz nyereségük kevesebb képződik itt és így nyereségadjuk is kisebb lehet.

Ennek két előnye is van, az egyik, hogy ezáltal csökkenthető a nyereségadó, másrészt, ahol bér jellegű juttatás egy részének, vagy egészének kiváltását így oldják meg, a kevesebb közteherrel több nyereség képződik, így a saját tőke is nő.

Természetesen ez utóbbi gyakorlat társadalmilag nem kedvező, hiszen csökkenti a közteherviselők körét, ezért úgy gondolom az általános közterhek csökkentésével talán kifehéríthető az így feketén kifolyó pénzek egy része.

Magyarországon a nyereségadó mértéke az Unió átlagához képest viszonylag alacsony mértékű. Viszont az élő munka járulékos költségei magasak. A munkabérek és bérjellegű juttatások után a munkáltató, a vállalkozók 18 % mértékű nyugdíjbiztosítási járulékot és 11 % mértékű egészségbiztosítási járulékot, valamint alkalmazottanként, vállalkozónként havonta 3.450,-Ft egészségügyi hozzájárulást fizet. Ezen felül a dolgozóktól, a vállalkozók saját maguktól 8,5 % nyugdíjbiztosítási járulékot és 4 % egészségbiztosítási járulékot vonnak le, amit szintén be kell fizetni a megfelelő TB- kasszába. Az összevonandó jövedelmek személyi jövedelemadó mértéke évi 1.5 millió forint jövedelemig 18 %, e felett 38 %.

Mindezek a tb. és szja elvonások, főleg a tb. vonatkozásában az alacsony magyar munkabérek mellett is drágává teszik az élő munkaerő alkalmazását, a nyereségre csökkentő hatással vannak, így a saját forrásokat eredményágon kisebb mértékben növeli, mint a legtöbb más uniós országban.

Az adórendszeren belül Magyarországon a legnagyobb bevétel az általános forgalmi adóból van. Azoknál a vállalkozásoknál, akik áfa alanyok, az áfa hatása a forrásokra közvetlenül nem jelentős, hiszen a fizetendő áfát felszámítják, a levonható áfát levonják. 2004-től azonban egy elvonás jellegű szabály lépett be az áfa törvénybe, amely a támogatások egy részét az áfa levonhatósága szempontjából áfa-mentes bevételként kezeli, és az áfa mentes bevételek összes bevételekhez viszonyított arányában, illetve konkrét eszközbeszerzés estén a támogatás arányában nem engedi az áfa levonását.

Jellemzően az uniós támogatásokat, azok nemzeti kiegészítéseit és a 2004 január 1. előtti jogszabályok alapján folyósított támogatásokat nem kell figyelembe venni az áfa arányosításnál, minden más állami támogatást igen.

Tapasztalatom szerint a mezőgazdasági vállalkozásoknál, függetlenül annak formájától és nagyságától éves szinten a levonható áfa 1-5 %-a ezen szabály alapján nem helyezhető levonásba, azaz egyértelműen nyereségcsökkentő-veszteségnövelő tétel, és mint ilyen közvetlenül befolyásolja az eredményen keresztül a saját tőkét. 2006-tól ezen arányosítási szabályt eltörölték.

Az áfa nemcsak közvetlenül, hanem közvetve is befolyásolhatja a saját forrásokat.

Magyarországon az agrártermékek leg többjének áfa kulcsa 15 %, míg az általános áfa kulcsa 25 %, 2006-tól 20%..

A végső fogyasztóknál az áfa összege beépül az árba, és ha magas az áfa kulcs egy adott országban, mint pl. Magyarországon, ugyanazon termék a magas áfa kulcs miatt többbe kerül, mint egy alacsonyabb áfa kulcsú országban. A magasabb ár keresletet csökkent, így az áfa kulcs közvetve befolyásolja a mezőgazdasági vállalkozások árbevételét, ezen keresztül nyereségét, így a saját tőkét is.

A gazdaságpolitika az egyes országok vállalkozásainak versenyképességét is befolyásolni tudja. Magyarországon az élő munka járulékos költségein kívül másik gazdaságpolitikai indíttatású versenyképességet rontó tényező a helyi iparüzési adó rendszere.

Ez az adónem a helyi önkormányzatok finanszírozásának kiegészítését hivatott szolgálni. A gond vele az, hogy az Európai Unióban ilyen jellegű adónem, amely ráadásul forgalmon alapul, nem létezik. A Magyarországon érvényes helyi iparüzési adó számításának kiindulópontja az értékesítés nettó árbevétele, mely csökkenthető az anyagköltséggel, az eladott áru beszerzési értékével és a közvetített szolgáltatások értékével. Az így megkapott adóalapot be kell szorozni az adó mértékével, mely az illetékes helyi önkormányzat döntésétől függ, de a 2 %-os mértéket nem haladhatja meg.

Az EU részéről is elkezdtek vizsgálni, hogy, mivel az EU szabályai szerint országonként csak egy forgalmi típusú adó lehet, és ez Magyarországon az áfa, esetleg a helyi iparüzési adó nem kompatibilis az EU szabályokkal. Másrészt a környező országokban, amelyek sok szempontból versenytársaink, ilyen típusú adó nincs, ezért ennek megléte egyrészt rontja a magyarországi vállalkozások versenyképességét, másrészt a külső tőke befektetési döntéseinél esetenként negatív hatást gyakorol. Természetesen tisztában vagyok vele, hogy a versenyképességi tényezőktől függetlenül a helyi önkormányzatok finanszírozását is meg kell oldani.

A gazdaságpolitika következő igen fontos eleme a támogatások, kedvezmények rendszere. Az agrárhitelek kamattámogatásáról a II. fejezetben részletesen írtam, ezért itt nem térek ki rá.

Adókedvezmények szempontjából Magyarországon a mezőgazdaság az EU csatlakozás óta az EU ide vonatkozó szabályozásának megfelelően sok szempontból nem kedvezményezett.

A kis és középvállalkozások üzemi célú beruházásainak adóalap csökkentő lehetőségét, a beruházási hitelek kamata utáni adókedvezményt a mezőgazdasági ágazatba sorolt adózók nem vehetik igénybe.

Általában főszabályként elmondható, hogy az agrárszféra résztvevői de minimis támogatásokat nem vehetnek igénybe.

VI. A FORRÁSOK ÁTTEKINTÉSE

VI.1. A források csoportosítása

1. számviteli törvény szerint:

- saját tőke
- céltartalékok
- kötelezettségek (rövid és hosszú lejáratú)
- passzív időbeli elhatárolások.

2. Varga [2003] szerint:

- belső felhalmozás
- támogatások
- hitelek.

3. A szerző csoportosítása:

- saját források
- idegen források: - vissza nem térítendő (támogatások)
- visszatérítendő (hitelek, egyéb kötelezettségek).

Fenti csoportosítások (a céltartalékok és a passzív időbeli elhatárolások kivételével, mert azok a mezőgazdaságban kis jelentőséggel bírnak, illetve a másik két csoportba is behelyezhetők, így e helyen vizsgálatuk nem indokolt) egymással sok rokon vonást mutatnak, de árnyalatnyi különbségek megfigyelhetők.

VI.2. Az egyes forráselemek főbb tartalma

Saját forrás (saját tőke, belső felhalmozás):

- 1) a vállalkozás alapítói által alapításkor, illetve tőkeemeléskor rendelkezésre bocsátott forrás
- 2) a vállalkozás adózott eredményéből a vállalkozásban bent hagyott forrás (lehet nyereség vagy veszteség is)
- 3) fejlesztési célú támogatások.

Támogatások:

- 1) bevételt növelő, illetve költséget csökkentő támogatások.
- 2) mezőgazdasági hitelek kamattámogatása
- 3) fejlesztési célú támogatások.

Visszafizetendő idegen források:

- 1) hitelek
- 2) szállítók
- 3) egyéb kötelezettségek.

Fentiekből látszik, hogy még az egyes csoportok között is vannak átfedések, mégpedig a saját tőke és a támogatások között, hiszen a támogatások egy része az egyéb bevételeket növeli, így része az adózott eredménynek, míg a fejlesztési célú támogatások a hatályos magyar rendelkezések szerint a tőketartalékot növelik, vagyis egyenesből a saját tőkét növelik. Ettől függetlenül a támogatásokkal véleményem szerint külön is kell foglalkozni jelentőségük miatt.

VI.3. A forrásokról általában

A vállalkozásoknak saját könyvviteli rendszerükben számviteli-, egyes egyszerűsített vállalkozási formáknál bevételi nyilvántartási kötelezettségük van. Jelen értekezésben a kettős könyvvitel rendszerében fogom vizsgálni a forrásokat, tekintettel arra, hogy a tesztüzemi rendszerben a bevételi nyilvántartást vezető és az szja-törvény szerinti nyilvántartásokat vezető mezőgazdasági termelők adatai is át vannak konvertálva a kettős könyvvitel rendszerének megfelelő – az áttérés miatt egyes forrás-elemeknél közgazdaságilag kismértékben eltérő tartalmú – értékekre.

A számviteli törvény a forrásokat négy fő csoportra bontja:

- saját tőke
- céltartalékok
- kötelezettségek
- passzív időbeli elhatárolások.

A saját tőke a jegyzett, de még be nem fizetett tőkével csökkentett jegyzett tőkéből, a tőketartalékból, az eredménytartalékból, a lekötött tartalékból, az értékelési tartalékból és a tárgyévi mérleg szerinti eredményből áll.

A jegyzett tőke az e tekintetben cégbírósi bejegyzésre kötelezett vállalkozásoknál a cégbíróságon bejegyzett tőke a létesítő okiratban meghatározott összegben. Az e tekintetben cégbírósi bejegyzésre nem kötelezett vállalkozásoknál jegyzett tőke a létesítő okiratban meghatározott, a tulajdonosok által tartósan rendelkezésre bocsátott, ténylegesen átadott tőke.

A tőketartalék elsősorban a tulajdonosok által a vállalkozás részére a jegyzett tőke felett átadott vagyoni érték (pl. részvénytársaságnál a részvény-jegyzési ellenérték és a részvény-névérték közötti különbség), de tőketartalékként kell kimutatni a jogszabály által tőketartalékba helyezett eszköz-értéket is. Ez utóbbi szempontnak a mezőgazdasági támogatásoknál is kiemelt jelentősége van, melyre a későbbiekben még visszatérünk.

Az eredménytartalék elsősorban a mérleg szerinti eredmények osztalékfizetésre fel nem használt értékét tartalmazza, ezenkívül néhány technikai jellegű mozgás (pl. a saját tőke más elemei változhatnak az eredménytartalék javára és terhére a törvény által nevesített esetekben) értékeit is tartalmazhatja. Az eredménytartalék negatív előjelű is lehet, hiszen a mérleg szerinti eredmény is lehet veszteség.

Az eredménytartalék az adózott eredmény kiegészítéséhez osztalékfizetésre is felhasználható abban az esetben, ha az igénybevétel után a lekötött tartalékkal és az értékelési tartalékkal csökkentett saját tőke összege meghaladja a jegyzett tőke összegét, azaz ez egy garanciális szabály, csak valódi szabad eredménytartalékból fizethető osztalék.

A lekötött tartalék a tőketartalékból és eredménytartalékból lekötött összegeket és a kapott pótbefizetés összegét foglalja magában. Akkor beszélhetünk lekötött tartalékról, ha jogszabály vagy a vállalkozás döntése alapján fel nem osztható vagyonrészt képezünk a saját tőkén belül, azaz ha feltételhez kötött a tőke- vagy eredménytartalék felhasználása.. A mezőgazdaságban ilyen esetre példa, ha egy vállalkozás nemzeti vagy uniós

támogatásból beruházási támogatást kap. Jogszabály alapján az így kapott támogatást tőketartalékba kell helyezni. Viszont, mivel ugyanazon jogszabály alapján az amortizációs időszakon belüli elidegenítés esetén a támogatás összegét kamatokkal növelten vissza kell fizetni, ez jogszabály alapján való lekötésnek minősül, a tőketartalékba helyezett támogatási összeget át kell vezetni a lekötött tartalékba, és csak az amortizációs időszak lejárta után vezethető vissza a tőketartalékba. Szintén jogszabály alapján képzett lekötött tartaléknak minősül, ha egy vállalkozás a társasági adótörvény szerint fejlesztési tartalékot képez, annak összegével adóalap csökkentő összeget számol el, az így megképzett fejlesztési tartalék is számviteli szempontból lekötött tartaléknak minősül.

A megképzett fejlesztési tartalékból négy éven belül tényleges beruházást kell megvalósítani, mely elszámolást követően feloldható a lekötött tartalék. A fejlesztési tartalék lényegében előrehozott értékcsökkenési leírás.

A saját tőke következő eleme az értékelési tartalék. Ennek képzésére a számviteli törvény ad lehetőséget a piaci értéken és a valós értéken történő értékelés esetében. Az értékelési tartalék megléte a mezőgazdasági vállalkozásoknál nem túl gyakori, ezért itt csak röviden foglalkozom vele.

Akkor lehet képezni, ha egyes befektetett eszközök nyilvántartási értéke jelentősen elmaradt a piaci értékétől. Hitelfelvétel esetén egyes bankok nem elégednek meg hivatalos értékbecsléssel, hanem értékhelyesbítésként, vagy valós értéken történő értékelésként is kérik kimutatni a piaci érték és a nyilvántartási érték közötti különbséget.

A mérleg szerinti eredmény a tárgyévi adózott, osztalékfizetésre fel nem használt eredmény összegét tartalmazza. Fentebb említettem, hogy a beruházási támogatások a tőketartalék összegét növelik, míg minden egyéb nemzeti vagy Európai Unió támogatás egyéb bevételnek minősül, vagyis végső soron a mérleg szerinti eredményt növeli.

Meg kívánom jegyezni, hogy a mérleg szerinti eredmény csak a tárgyévben szerepel ezen a soron, a következő évi nyitáskor már az eredménytartalék közé kell átvizetni. A mérleg szerinti eredmény általában legfontosabb összetevője a tevékenység közvetlen és közvetett-, egyéb-, pénzügyi- és rendkívüli bevételeinek és költségeinek különbsége,

korrigálva az előírt tételekkel. Ilyen, általában leggyakoribb korrekciós tétel az aktivált saját teljesítmények értéke, ami az összköltség eljárással készülő eredménykimutatás része.

Az aktivált saját teljesítmények miatti korrekcióra azért van szükség, mert az eredmény számításánál az értékesítésre eső bevételeket és költségeket, ráfordításokat lehet csak figyelembe venni., viszont saját vállalkozásban megvalósított beruházásoknál és saját termelésű készletek megléte esetén azok a bevételek között nem szerepelnek, viszont a költségnemek között (anyagjellegű ráfordítások, személyi jellegű ráfordítások, értékcsökkenési leírás, igénybevett szolgáltatások stb.) el vannak számolva.

A tényleges eredmény kimutatása következtében a meglévő saját beruházások értékére eső és a saját termelésű készletek változására eső költségnemekkel korrigálni kell a költségeket.

A források következő csoportja a céltartalékok. A mezőgazdasági vállalkozásoknál ezek a források nem gyakoriak, ezért röviden foglalkozom velük. A céltartalék múltbéli, illetve folyamatokban lévő szerződésekből eredő fizetési kötelezettségekre (pl. garancia, korengedményes nyugdíj, környezetvédelmi kötelezettség stb.) képezendő.

A források másik jelentős csoportja a kötelezettségek. Ezek szerződésekből eredő, pénzürtékben kifejezett, elismert tartozások, amelyek a szállító, szolgáltató, hitelező által már teljesített, a vállalkozó által elismert szállításhoz, szolgáltatáshoz, pénznyújtáshoz kapcsolódnak. A kötelezettségek hátrasorolt, hosszú és rövid lejáratúak. A hátrasorolt kötelezettség az olyan kapott kölcsön, amelyre vonatkozó szerződés tartalmazza a kölcsönt nyújtó egyetértését arra vonatkozóan, hogy az általa nyújtott kölcsön bevonható a vállalkozó adóssága rendezésébe. A hosszú lejáratú kötelezettségek egy éven túl esedékesek, míg a rövid lejáratúak éven belül.

A források utolsó csoportja a passzív időbeli elhatárolások, amelyek leegyszerűsítve azt jelentik, hogy olyan, nem a tárgyévet érintő tételek, amelyek csökkentik az adózás előtti eredményt. Például passzív időbeli elhatárolás a mérleg fordulónapja előtt befolyt, következő évet illető árbevétel, illetve a tárgyévet terhelő költség, ráfordítás, amely a következő évben kerül kiszámlázásra.

A saját és az idegen források összehasonlítása:

Saját forrás

Idegen forrás

Alapítói befizetés

Támogatás, hitel, egyéb

Adózott eredmény visszaforgatása

Eredménytől független
kamatigény lehet

Felelősség legalább a saját tőke-
rész erejéig

Nincs felelősség az
eredményességért.

Szavazati jogot biztosít

Nincs szavazati jog

Általában lejárat nélküli

Lehet lejárat.

Általában jog a személyes
közreműködésre

Nincs jog a személyes
közreműködésre

A saját forrásokról röviden

A saját források – ha itt és most eltekintünk a különféle támogatások saját tőkét befolyásoló tényezőitől – egyrészt az alapítói vagyoni hozzájárulásokat tartalmazzák, másrészt a tevékenység eredményéből visszaforgatott tőkéből állnak. Amennyiben a tevékenység eredménye nyereség, a vállalkozás rendelkezésére bent hagyott rész növeli a saját tőkét, az esetleges veszteség csökkenti.

Az alapítói vagyoni hozzájárulás a társas vállalkozások esetében a jegyzett tőke nagyságának megfelelő vagyoni érték, míg egyéni vállalkozások esetében ez a vállalkozás részére más jövedelemforrásból biztosított eszközök bekerülési értékeként értelmezhető.

A saját forrás, akár cégbíróságon bejegyzett, akár nem, úgy tekinthető, hogy a vállalkozás fennállása alatt a tulajdonosok a vállalkozásban hagyják. Ettől persze egyes esetekben el

lehet térni, hiszen lehetőség van eredménytartalék igénybevételére, osztalékfizetésre, de ismerve a mai magyar mezőgazdaság jelenlegi jövedelmezőségi színvonalát, ennek realitása két okból is csekély.

Az egyik ok, hogy a nyereség összege általában arányában és összegében is alacsony, ezért nem lehet nagy összegű- és arányú osztalékról beszélni.

A másik ok, hogy a tőkehiány miatt a legtöbb magyar mezőgazdasági termelő a vállalkozás jövőjét és fennmaradását is kockáztatná, ha tőkét vonna ki vállalkozásából. Elméleti lehetőségként még úgy is csökkenthető a saját tőke, hogy a tulajdonosok leszállítják a jegyzett tőkét, és ennek arányában tőke kivonást hajtanak végre. A fentebb felsorolt okok miatt ez is inkább csak elméleti lehetőség.

A tevékenység eredménye leegyszerűsítve: az értékesítés bevételeiből kivonjuk az értékesítés közvetlen és közvetett költségeit, ezt megnöveljük az egyéb, pénzügyi és rendkívüli bevételekkel, és csökkentjük az egyéb, pénzügyi és rendkívüli ráfordításokkal.

Nagyon lényeges, hogy akkor beszélhetünk nyereségről, ha a fenti számítás után pozitív számot kapunk.

Itt egy közvetett összefüggés jelenik meg az idegen forrásokkal, nevezetesen, hogy a pénzügyi műveletek ráfordításai tartalmazzák többek között a hitelek után fizetett kamatokat is. Vagyis, minél magasabb a hitelállomány (a kamatlábat adottságnak feltételezve, hiszen a piaci hitelek kamatlába jelentősen nem tér el), annál nagyobb mértékben csökkenti az eredményt. Vagyis előfordulhat olyan eset is, ha a tevékenység esetleges bővülése nem fedezi a többlethitel kamatait, hogy nem érdemes nagyobb volumenben gondolkodni. A mai magyar mezőgazdaságra jellemző, hogy sokan mennyiségben gondolkodnak, amihez hitelt is tudnak szerezni, viszont a fizetendő kamat többlete csökkenti az eredményt, egyes esetekben veszteséget is okozhat.

A másik gyakori problémakör, hogy sok vállalkozás hitel nélkül egyáltalán nem tudna gazdálkodni, annyira forráshiányos. Ez esetben kiemelkedően jó gazdálkodás mellett tud csak számottevő eredményt elérni.

Annak esélye pedig, hogy az eredményes gazdálkodás miatt csökkenthető a hitelállomány (vagyis a forrásokon belül nő a saját forrás nagysága, míg a visszafizetendő külső forrás nagysága csökken) a mai magyar mezőgazdaságon belül nem túl nagy.

Ennek okainak magyarázata meghaladják jelen munka kereteit, felsorolásképpen néhány tényező, amely miatt ez az esély csekély:

- 1) az agrárrolló folyamatosan kedvezőtlen alakulása
- 2) még a kamattámogatással csökkentett kamatköltség is a legtöbb esetben megközelíti a termelés nyereségszintjét, illetve egyes termékek termelése több évjáratban is eleve veszteséges
- 3) a túltermelés, a bel- és külföldi versenytársak árnyomása és a mezőgazdaság alacsony érdekérvényesítő képessége miatt általában igen alacsony mezőgazdasági árak.

A saját tőke vizsgálata során meg kell vizsgálni, hogy a vállalkozás tulajdonosai a képződött adózott eredményt bent hagyják-e a vállalkozásban, vagy részben vagy egészben kivonják a mezőgazdaságból.

Tapasztalatom szerint a jelenlegi magyar mezőgazdaságra az igen erős tőkehiány jellemző, ezért csak kevés vállalkozás engedhet meg magának osztalékot, és az őstermelők és egyéni vállalkozók is vissza kénytelenek forgatni a képződött, általában nem túl magas szintű jövedelmüket.

VI.4. A magyar mezőgazdaság támogatásai

A mezőgazdaság támogatása a fejlett piacgazdaságú országokban, így az Európai Unióban is nagyon jelentős tétele a költségvetésnek. A Közös Agrárpolitika átszámítva 1973-ban 4 milliárd euróba került (az akkori tagoknál értelemszerűen), 1980-ban 11,8 milliárd eurót tett ki, míg 2004-ben 42,76 milliárd eurót fordítottak agrártámogatási és vidékfejlesztési célokra. A magyar mezőgazdaság elméletileg élvezzi az áruk szabad mozgásának előnyeit, viszont az EU által finanszírozott földalapú támogatásnak a régebbi tagállamok termelőihez viszonyítva jóval kisebb, 25 %-os arányát kapja csak. Az összes közvetlen

támogatás 88%-át a területalapú támogatások teszik ki, a gazdák ezt alanyi jogon, pályázat nélkül vehetik igénybe. A magyar mezőgazdasági termelők versenyhátrányának csökkentésére az újonnan belépő tagállamok lehetőséget kaptak arra, hogy az uniós földalapú támogatást 30 %-ponttal kiegészítsék mindaddig, míg az évente 5, illetve 2008-tól 10 %-ponttal növekvő uniós támogatás 70 % fölé emelkedik. A magyar gazdák a csatlakozási megállapodás alapján 2013-ban kapják tisztán uniós forrásból a teljes földalapú támogatást.

A földalapú támogatás számítási menete 2004-ben: (a GOFR növények 4,73 t/ha referenciahozamából és a 100 % támogatásnak megfelelő 63 euró/t szorzószámból kiindulva) $4,73 \text{ t/ha} \times 63 \text{ euró/t} \times 0,25 = 74,5 \text{ euró/ha}$, ami 244 Ft/euró árfolyamon 18.177 Ft-nak felel meg hektáronként. A nemzeti kiegészítéssel együtt elméletben 36.000 Ft/ha körüli támogatási összeg jön ki. A túligénylés miatt a végleges támogatási összeg ettől valószínűleg némileg kevesebb lesz.

A korábbi években a magyar termelőket megillető 8000 Ft/ha földalapú támogatáshoz viszonyítva ez már jelentős összeg. A nagyságrend érzékeltetésére néhány 2004-re vonatkozó átlagszám: 1 ha intenzív búza közvetlen termelési költsége mintegy 130.000 Ft, termésátlag 5,5 t/ha, árbevétel 23.000 Ft/t áron 126.500 Ft/ha. A korábbi 8000 Ft/ha támogatással a fedezeti összeg 4500 Ft/ha, a várható 36.000 Ft/ha támogatással a fedezeti összeg 32.500 Ft/ha lesz. Azért nem beszélhetünk egyértelműen ekkora nyereségről, mert a termelők többségének a közvetlen költségeken kívül más ráfordításai is vannak, például általános költségek, kamatköltség, stb. Ez a fedezeti összeg a termelők többségénél (függően döntően az általános- és kamatköltségektől) szerény nyereséget jelent. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az 55 %-os mértékű földalapú támogatás a hektáronkénti árbevétel 28,46 %-át teszi ki.

A földalapú támogatáshoz hasonlóan a bevételt növelő támogatások kategóriájába tartoznak az állatjóléti támogatások, amelyeket nemzeti hatáskörben folyósítottak 2004-ben a keret kimerüléséig. A támogatás mértéke sertésenként 2000 Ft/db, ami 110 kg/db súlyt feltételezve 18,18 Ft/kg, 280 Ft/kg átlagos értékesítési árat feltételezve 6,5 %.

A bevételt növelő, költséget csökkentő támogatások között tartják számon a gázolaj jövedéki adójának visszatérítését, bár ez valójában nem támogatás, hanem a vásárolt gázolaj árában megfizetett jövedéki adó egy részének (szántóföldi növénytermelés esetén 95 liter/ha gázolaj) visszatérítése.

A mezőgazdasági tevékenység sajátosságai közé tartozik, hogy viszonylag hosszú a termelési ciklus (növénytermelésnél 6-9 hónap, állattenyésztésnél több év is lehet, míg az ültetvényeknél a termőre fordulás lehet több év). Másik jellemző, hogy biológiailag élő szervezetekkel dolgozik, a termelés mennyiségi és minőségi kockázata jóval nagyobb, mint például az ipari termelésnél és szolgáltatásnál.. A viszonylag hosszú ciklusidő viszonylag jelentős tőkelekötést igényel, amit saját forrásból a legtöbb termelő teljes mértékben nem tud biztosítani. Egy egyszerű példa: búzatermelés hektáronkénti átlagos költsége mintegy 130.000 Ft, melyből októberben kb. 60.000 Ft, míg márciustól júliusig szakaszosan 40.000 Ft merül fel, ehhez jön a decemberben esedékes földbérleti díj 30.000 Ft/ha. Bevétele a búzából leghamarabb augusztus hónapban van a termelőknek, de, jelentős túltermelés esetén, mint 2004-ben is, kevés az esély a gyors értékesítésre. Marad, mint lehetőség a gabona intervenció, amely elméletileg november 1-jén indul, de reálisan talán március-áprilisban várható belőle bevétel. Ebben az esetben a búzatermelő közel másfél év múlva jut hozzá a termény ellenértékéhez, miközben neki a költségeket már ki kellett fizetnie. Ritka eset, hogy egy termelő csak őszi kalászosot termel. Ha tavaszi vetésű növénye is van, a finanszírozás igény a következőképpen alakulhat: pl. kukorica termelése esetén: teljes költség 150.000 Ft/ha, ami április-május-júniusban (az őszi talajmunkát egyszerűség kedvéért ideszámolva) 80.000 Ft/ha, október novemberben 40.000 Ft/ha, decemberben földbérleti díjra 30.000 Ft/ha kiadást (költséget) jelenthet. Fenti összegek intenzív termelésnél, 30 Ak/ha minőségű földre vonatkoznak Bács-Kiskun megyei átlagosan vagy attól kicsit jobban gazdálkodó termelőre jellemző adatok.

Ezzel azt kívántam érzékeltetni, hogy a növénytermelés (hasonlóan az állattartás is) folyamatos tőkelekötést igényel, nemcsak a befektetett eszközök vonatkozásában, hanem a forgóeszközöknél is. Ez pedig a legtöbb termelőnél csak hitelekkel oldható meg. A mezőgazdasági termékek piaca pedig a magas magyarországi kamatokat nem ismeri el, az még legjobb esetben is csak kismértékben térül meg, így szükséges az állam szerepvállalása kamattámogatás formájában. Önálló támogatási kategóriaként szokták

jellemezni a mezőgazdasági célú hitelek kamattámogatását is. Ez szükség esetén még tovább bontható fejlesztési célú hitelek kamattámogatása, éven belüli forgóeszközhitel kamattámogatása és éven túli forgóeszközhitel (az úgynevezett „tőkepótló hitelek”) kamattámogatása kategóriákra. Fenti hitelekből ez utóbbi tétel növekedett meredek ívben az elmúlt időszakban, csak 2004. évben az Európa-hitel keretében 230 milliárd forint kamattámogatott hitelt helyeztek ki, nagyrészt éven túli forgóeszközhitelként, részben pedig előző évek éven túli hiteleinek kiváltására. Ennél a hitelnél a kamattámogatás mértéke kedvezőbb a korábbi hiteleknél megszokott átlag jegybanki alapkamat 40 %-ának megfelelő mértékű támogatásnál, itt a 3 havi átlagos BUBOR 70 %-a a kamattámogatás mértéke. Az évről-évre nagymértékben növekvő hiteligeny is jelzi a magyar mezőgazdaság igen jelentős tökehiányát mind a beruházási tőke, mind a forgótőke vonatkozásában, miközben a termelés növekedése ettől nagyságrendekkel kisebb, tehát a növekvő hitelállomány elsősorban nem a növekedést finanszírozza.

Ez annak ellenére is így van, hogy 2002-ben 60 milliárd forint értékű adószolidációban részesültek a mezőgazdasági termelők és az integrátorok (ez utóbbiak kötelesek voltak továbbadni az integráltaknak a konszolidációs támogatást).

Nagyon fontos tétel lenne a támogatások között a fejlesztési célú támogatások minél nagyobb mértékű folyósítása. Azért használok feltételes módot, mert az uniós csatlakozás óta nemzeti hatáskörben újonnan elbírált mezőgazdasági fejlesztési célú támogatás nem folyósítható, helyette az AVOP rendszerében lehet pályázni fejlesztési támogatásra. Tudomásom szerint az AVOP pályázatokat még nem teljes körűen bírálták el, és kifolyósításra a 23. hétig 234 millió Ft került, ugyanakkor pl. a mezőgazdasági gépek vásárlására meghatározott keretet az eddig benyújtott pályázatok már jelentősen túllépték. Pedig nagy szükség lenne a fejlesztésekre, hiszen elavult, drága fenntartású eszközökkel nehéz versenyezni a többi uniós gazdával.

Egyébként, mint már említettem, a fejlesztési célú támogatások a magyar szabályok szerint a tőketartalékba helyezendők, azaz közvetlenül a saját tőke eleme lesznek, nyereségadó-fizetési kötelezettség az ilyen jellegű támogatások után tehát nincs, ellentétben a bevételt növelő támogatásokkal, amelyek az egyéb bevételt növelik, és mint ilyenek, nyereségadót kell fizetni utánuk, ha van kimutatott pozitív adóalap.

Elvileg a kamattámogatás is egyéb bevétel, így nyereségadó-fizetést vonna maga után, viszont a fizetett kamatok minden esetben meghaladják a kamattámogatás összegét, így ebből a tételből önmagában nem lehet nyereség.

A fejlesztési célú támogatásnál még annyit meg kell jegyezni, hogy főleg a géptámogatásoknál megfigyelhető annak a közgazdasági szabálynak az érvényesülése, hogy a támogatás meghirdetése növeli a keresletet, a kereslet emelkedésével emelkedik a kereslet-kínálat egyensúlyi ára, így nem csak a gazdák élvezik a gépbeszerzés támogatásának hasznát, hanem bizonyos mértékben a gépgyártók és a gépkereskedők is.

Tágabb értelemben támogatásnak minősülnek az adókedvezmények is. A jelenlegi magyar társasági adóban és személyi jövedelemadóban már nem szektor-semlegesen működik, mert a mikro-és kisvállalkozások 30 millió Ft-ig terjedő beruházási adóalap-csökkentő lehetőségét, valamint a kis- és középvállalkozások fejlesztési célú hitelei után megfizetett kamat 40 %-ának megfelelő adókedvezmény igénybevételének lehetőségét, az adó 70 %-ának mértékéig a mezőgazdasági ágazatba sorolt adózók és a nemzetközi áruszállítást végző adózók nem vehetik igénybe, ugyanis ezek de minimis támogatásoknak minősülnek.

Magyarország 2004. május 1-től az Európai Unió tagja, és ezzel összefüggésben a Közös Agrárpolitika szabályai vonatkoznak rá. Kivételt képez ez alól többek között a földalapú támogatások rendszere, mely eltéréseket fentebb már vázoltam. Nemzeti hatáskörben az EU-csatlakozás napjától csak korlátozott területekre, egyes esetekben az EU jóváhagyásával lehet mezőgazdasági támogatásokat meghirdetni és odaítélni.

Támogatási jogcímek 2004-re:

I. Központosított bevételből működő támogatások

Erdészeti feladatok támogatása

A termőföld minőségi védelmének, hasznosításának támogatása

Állattenyésztési és tenyésztésszervezési feladatok támogatása

Halgazdasági tevékenységek támogatása

Vadgazdálkodási tevékenységek támogatása

II. Költségvetésből működő támogatások

Egyes ültetvények telepítésének támogatása

Erdőtelepítés és fásítás támogatása

Piacfejlesztési intézkedések támogatása

Állattenyésztési támogatások

A biológiai alapok fejlesztésének támogatása

A vízgazdálkodási program megvalósításának támogatása

Oktatási, képzési és kutatási feladatok támogatása

Az agrárfinanszírozás támogatása

Az agrár- és vidékfejlesztési szolgáltatások fejlesztésének támogatása

A társadalombiztosítási járulék megfizetésének támogatása

A támogatási jogcímek, mint látható, széles skálát ölelnek fel, vagyis a mezőgazdaság szinte minden területének égetően szüksége van a támogatásokra. A nemzeti támogatásokból a két legnagyobb tétel a fejlesztési támogatások 23.286 millió Ft-os és a folyó kiadások és jövedelemtámogatások 105.500 millió Ft-os összege. Ez utóbbi tétel összevont jogcímeket tartalmaz. A korábbi évek támogatási rendeleteihez képest jelentős változás, hogy a gépberuházások és építési beruházások támogatása kikerült a támogatható jogcímek közül, mivel ezt az EU szabályai ezen a jogcímen nem teszik lehetővé. A gépberuházási és építési beruházási támogatásokra helyette megnyílt a lehetőség az AVOP keretén belül pályázni, amelyről már esett szó.

Az egyik nagy területe a nemzeti támogatásoknak a különféle hitelek utáni kamattámogatások. Két éve már csak éven túli hitelek után vehető igénybe kamattámogatás. Ez a támogatás a teljes futamidőre biztosítja a kamattámogatást, tehát úgy is fogalmazhatunk, hogy több évre előre a támogatásokra rendelkezésre álló keretből bizonyos összeg le van kötve. Ráadásul a tőkepótló hitelek első éveiben(1997-2001. között) az akkori támogatási rendeletek jogosulatlan igénylésnek minősítették azt, ha egy hitelt a felvevő a futamidő lejáratá előtt visszafizetett, így kvázi 5 évre kötelezővé tette kamattámogatás igénybevételét azoknak is (bár ők biztosan nem voltak túl sokan), akik vissza tudták volna fizetni a támogatott hitelt előbb is. Most már ez a szabály évek óta lazult, és nem büntetik a futamidő lejáratá előtti hitel-visszafizetést.

Az EU-csatlakozás a támogatások terén látható vesztesei a sertés-és baromfitartók. A régebbi Uniós országokban a sertés- és baromfitartók többsége földdel is rendelkezik így a miénknél jelentősen magasabb földalapú támogatást kap, illetve az eredeti Közös Agrárpolitika világpiaci áraktól felfelé eltérített árain keresztül előnyeiket is évtizedeken át élvezték.

VI.5. Visszafizetendő idegen források

A fejezet elején megadott csoportosítás sorrendjétől eltérően a szállítók csoportjával kezdem, mert ez a legegyszerűbb a három közül. A szállítók kimutatott egyenlege a vállalkozás termék- és szolgáltatás-vásárlásának ki nem fizetett összegét tartalmazza. Mint ilyen, finanszírozásra igazából nem alkalmas, esetleg az áruhitel még nem esedékes állománya lehet benne viszonylag hosszabb időszakra, egyébként az esedékesség után 90 napot meghaladó szállítói tartozás akár még felszámolási eljárást is eredményezhet.

Az egyéb kötelezettségek a munkavállalók, alapítók felé esedékes tartozásokat mutatják, ezenkívül adó- és tb-tartozások, más vállalkozásoktól kapott kölcsönök szerepelhetnek benne. Ez sem az a kategória, amely megoldaná egy vállalkozás forráshiányát, legfeljebb átmeneti jelleggel segíthet.

A kamattámogatások csoportosítását a kamattámogatásokról szóló fejezetben már ismertettem. A hitelek is csoportosíthatók ugyanezen szempontok szerint, egy más elv szerint csoportjaik a pénzhitel és az áruhitel. A pénzhitel esetében a hitelező pénzt folyósít, míg az áruhitel valójában fizetési haladékot jelent, a mezőgazdasági termelő a betakarítás után terménnyel, vagy a termény árából befolyó pénzzel fizeti ki a kötelezettségét. Az áruhitellel általában az integrátorok finanszírozzák integráltjaikat. Ennél a hitelformánál is általában igénybe vehető a kamattámogatás, ha az integrátor támogatott hitelből finanszíroz, a kamattámogatást köteles továbbadni. Ennél a konstrukciónál az áruhitel alapját képező eladási árnál lehet manipulálni, a kiszolgáltató termelő ez esetben nem alkuképes, így előfordulhat, hogy a piaci árnál magasabb áron kénytelen vásárolni.

A kamattámogatott mezőgazdasági hitelek az adott évre szóló támogatási rendelet szerinti feltételekkel vehetők fel, és a több évre szóló hitelek támogatási feltételei változatlanok, függetlenül attól, hogy az alaprendelete már hatályon kívül helyezték. Kivételt képez ez alól az, ha a hitelfelvevő szempontjából kedvező változást hozó rendelet jelenik meg, például törlesztési moratórium meghosszabbítás, hitelkonszolidáció, stb.

Komoly probléma, hogy sok magyar mezőgazdasági vállalkozás nem hitelképes, mert a bankok számára az esetleges, egyes korábbi hiteleknél még meglévő, a hitel valamely részére vagy egészére kiterjedő állami garanciavállalás nem elegendő. Az állami garancia nélküli hiteleknél pedig még annál is több biztosíték kell, (a jelenlegi banki gyakorlat szerint 2-3-szoros ingatlanfedezet szükséges, vagy óvadéki betét, ami szinte senkinek sincs, mert ha lenne, nem kérne hitelt), amit a kisebb mezőgazdasági vállalkozások nem tudnak biztosítani, sőt a nagyok közül sem mind. Fentiek részben a jelzáloghitelezésre is igazak.

Összefoglalva, a magyar mezőgazdaság a források szempontjából kritikus időszakot él át, a növekvő uniós támogatások mellett az alacsony mezőgazdasági árak, a túltermelés, egyes állattenyésztési ágazatok (sertés, baromfi) támogatásának elégtelen szintje, a fokozódó verseny, a továbbra is kedvezőtlenül alakuló agrárrolló olyan problémákat okoznak, amelyeket nem minden vállalkozás tud kezelni.

VII. AZ AKI TESZTÜZEMI INFORMÁCIÓS RENDSZERÉBEN RÉSZTVEVŐ MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐK FORRÁSAINAK ÉRTÉKELÉSE 2001-2004

VII.1. Tesztüzemi információs rendszer rövid ismertetése

Mivel az elvégzett számítások alapja a Tesztüzemi rendszer adatbázisa, ezért érdemes azt röviden bemutatni. A magyar Tesztüzemi információs rendszer az Európai Unióban 1965-től kialakított adatbázis mintájára lett létrehozva. A szakminisztérium 1995-ben megbízta az Agrárgazdasági Kutató Intézetet (AKI) az adatbázis kiépítésével. Kísérleti jelleggel 1996-ban indult meg az adatok gyűjtése, a minden megyére kiterjedő lefedettség 2001-re valósult meg. Éppen ennek következtében használtam fel kutatásaim során a 2001-2004 közötti adatokat, mivel ezek már országos reprezentativitást biztosítottak a teljes lefedettség és az üzemekhez kapcsolódó súlyszámok következtében. Ez utóbbi képzésének alapja a KSH 2000. évi általános mezőgazdasági összeírása volt, azonban a súlyok a mezőgazdaság szerkezetének változásával összhangban évről-évre finomításra kerülnek. 2003-ban ezt a szerepet már a Gazdaságszerkezeti Összeírás töltötte be. A módszer lényege dióhéjban az, hogy rétegzett optimális kiválasztással a gazdaságok heterogén köre homogén csoportokba „sorolódik” be. Ebből adódik, hogy minél heterogénebb egy adott csoport (mint például a társas gazdaságoké), annál nagyobb elemszámmal lehetséges csak a homogén csoportok kialakítása. Az *1.számú melléklet* a minta elemszámának alakulását mutatja be az elemzésbe bevont időszakban.

A rendszerbe bekerülő üzemek kiválasztásánál cél, hogy „megfelelően reprezentálják adott térség gazdaságainak struktúráját mind a gazdálkodási (cégjogi) forma, mind az üzemméret, mind a tevékenységi irány szempontjából.” (Kovács et al. [1999]). Az adatgyűjtés főbb témakörei (Kovács et al. [1998]):

- a gazdaságok azonosító- és alapadatai;
- földterületi adatok az év végén és változásuk az év során;
- a munkaerő-állomány adatai;
- a vállalkozás mérlegének adatai;

- az eredménykimutatás adatai;
- a befektetett eszközök állományának változása;
- kimutatás az állatállomány és a készletek értékéről;
- kimutatás a követelések esedékességéről és a kötelezettségek lejáratáról;
- az állatállomány és a készletek változása;
- vetésterület, átlaghozamok, átlagárak, üzemi belső felhasználás;
- ágazati költség- és eredmény-elszámolás.

A számításaimhoz elsősorban a munkaerő-állomány, a mérleg és eredménykimutatás adatait használtam fel. Az elemzések során nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy az egyéni gazdaságok esetében a költségek elszámolása jelentősen eltérhet a társas vállalkozásoktól – elsősorban a nem fizetett munkaerő alkalmazása miatt (az egyéni gazdaságoknál nem minden esetben kerül elszámolásra a családtagok teljesítménye utáni bértömeg). Próbálkoztam számításaimat oly módon elvégezni, hogy a kimutatott költségeket korrekció nélkül veszem figyelembe. Ezzel a módszerrel azt az eredményt kaptam, hogy az egyéni gazdaságok jövedelmezősége magasabb a társas vállalkozásokénál. Ezt követően az AKI által a jövedelmek összehasonlíthatósága érdekében kidolgozott módszertanból indultam ki, vagyis a társas vállalkozások átlagos személyi jellegű ráfordításaival korrekcióra került azon egyéni gazdaságok személyi jellegű ráfordítása, amelyeknél a személyi jövedelem nem érte el a minimálbér nagyságát. Az *2.számú melléklet*ben láthatóak az egyes évekhez kapcsolódó értékek. Amíg az AKI a korrekciót a családi munkaerőre alkalmazza, addig én kiterjesztettem az egyéni gazdaságok teljes munkaerő-felhasználására. Ez utóbbi szigorúbb kritérium, mivel ebben az esetben az idegen munkaerőt is a társas gazdaságok átlagos személyi jellegű ráfordításaival „méri”. Ennek következtében az egyéni gazdaságokra vonatkozó jövedelmezőségi eredményeim biztosan nem lesznek magasabbak, mint az AKI módszertan szerinti értékek.¹

¹ Ez abból adódik, hogy amelyik egyéni gazdaságnál az idegen munkaerő után elszámolt költség elmaradt a társas vállalkozások átlagos személyi jellegű ráfordításától, ott a kettő különbségével növelésre került és ezáltal a nagyobb költség miatt csökkent az eredménye is.

A leírt korrekcióval azt az eredményt kaptam, hogy az egyéniéknél is, és a minta egészén is értelemszerűen csökkent a jövedelmezőség. Tökéletesen egyértelmű mutatókat sem a leírt korrekcióval, sem anélkül nem lehet kapni, így választásom az értekezésben a korrigált értékekre esett, mert véleményem szerint ez a módszer, ha nem is tökéletes, de mindenképpen közelebb van a valósághoz. Az AKI tesztüzemi információs rendszerének közzétett adatai és mutatói a vázolt korrekciót csak az egyéni és társas vállalkozások összehasonlításakor tartalmazzák, így az általam közreadott mutatók azoktól némileg eltérnek. Úgy éreztem, ha már a korrigált adatokat választottam, mindenhol azokat kell használnom.

A tesztüzemi információs rendszer minden megyét lefed a vizsgált időszakban. A magyar mezőgazdasági termelők döntő többsége képviselve van benne, kivéve az egészen kicsi őstermelőket. Számításaimnál a súlyozást és az egyéni gazdaságoknál a fentebb leírt módon személyi jellegű költségkorrekciót alkalmaztam. Ezért véleményem szerint a megkapott adatok a magyar mezőgazdaság döntő többségét reálisan képviselik.

VII.2. A standard fedezeti hozzájárulás

A standard fedezeti hozzájárulás (SFH, angolul Standard Gross Margin – SGM) a csatlakozás óta különösen fontos, mivel az EU-ban jogszabály alapján a különféle támogatások odaítélésnek feltétele, hogy azokat csak gazdaságilag életképes, illetve azzá tehető mezőgazdasági üzemek kaphatják meg.² Az életképesség meghatározására több lehetőség is rendelkezésre áll, így történhet minisztériumi megállapítással, bevétel vagy referencia jövedelem alapján, esetleg kalkulált minimális mérettel.³ Az SFH azonban alkalmas arra, hogy az eltérő jellegű ágazatokat könnyen és ellenőrizhető módon összehasonlíthatóvá tegye (ökonómiai értelemben vett üzemméret). Az igen változatos uniós gazdaságok egységes osztályozási rendszere 1978-ban került kidolgozásra, és a gazdasági méret ennek részeként került bevezetésre. A standard fedezeti hozzájáruláshoz kapcsolódik az európai méretegység, ami 1200 euró SFH-nak felel meg (körülbelül 300.000 forint).

² Az utóbbi ellenőrzése az üzleti terv alapján utólag is megtörténik.

³ Bővebben: Dorgai et al. [2003]

A standard fedezeti hozzájárulás a bruttó termelési érték és az előállításához szükséges változó költségek különbsége. Az üzemekből gyűjtött empirikus adatok alapján – három év átlagával számolva az időjárás okozta hozamingadozás kiküszöbölése miatt – régióként minden növényi és állati termékhez külön SFH érték kerül kiszámításra területegységre, vagy egy állatra vonatkoztatva. Az egységnyi méretre vonatkozó értékeket a gazdaság adataival felszorozva és azután ezeket összegezve kapjuk meg az ökonómiai méret jelzőszámát, ami végeredményben a vállalkozás átlagos jövedelemtermelő képessége (Kovács – Keszthelyi). Mivel így bármilyen termelési szerkezet „közös nevezőre” hozható, ezért meg lehet határozni azt a minimális SFH értéket, amihez a gazdaságilag életképes üzem köthető (Dorgai et al. [2003]).⁴

Az 3. számú melléklet bemutatja az európai méretegység alapján képzett méretkategóriákat, illetve a 4. számú melléklet a magyar gazdaságok besorolását az uniós elvek szerint. Jól látható, hogy a legkisebb méretkategóriába tartozik a gazdaságok 90,6 %-a, ugyanakkor az SFH-nak mindössze a 23 %-át termelik meg. Ezzel ellentétben a legnagyobb (X-es) méretkategória előírásának mindössze a 0,1 %-uk felel meg, viszont az SFH 33,1 %-át adják.

VII.3. A forrásszerkezet vizsgálata

A tesztüzemeket az éves beszámolók forrás állományának nagysága alapján öt csoportba soroltam oly módon, hogy minden csoportba azonos elemszámú tesztüzem került. Természetesen a vizsgált években nem minden tesztüzem vett részt a programban minden évben, voltak kiesők és újonnan csatlakozók, ezért az egyes vizsgált években más és más elemszám szerepel.

A csoportok felépítéséből következik, hogy az egyes csoportba a legnagyobb forrású, míg az ötödik csoportba a legkisebb forrású tesztüzemek kerültek.

⁴ Mivel az SFH átlagos körülményeken alapul, ezért elképzelhető, hogy egy adott gazdaság a meghatározott minimális érték alatt is életképes.

A források megoszlása a testtüzemek között I.

/azonos elemszámú csoportok képzésével a Források állomány nagysága alapján/

Megnevezés/csoportok	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport		5. csoport		A teljes minta	
	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%
2001												
Tesztüzemek (db)	352		352		351		351		351		1757	
Gazdaságok (db)	3032		5970		11323		22889		48494		91708	
Saját tőke	179374,27	60,47	29710,64	79,16	15610,89	87,40	8619,01	89,81	3736,31	88,62	13919,04	72,95
Céltartalékok	114,80	0,04	18,14	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	4,98	0,03
Kötelezettségek	113173,04	38,15	7755,56	20,66	2240,40	12,54	960,78	10,01	479,55	11,37	5016,59	26,29
Passzív időbeli elhatárolások	3971,12	1,34	49,36	0,13	10,99	0,06	17,34	0,18	0,43	0,01	140,42	0,74
Források összesen	296633,23	100,00	37533,70	100,00	17862,28	100,00	9597,13	100,00	4216,29	100,00	19081,02	100,00
2002												
Tesztüzemek (db)	379		379		379		378		378		1893	
Gazdaságok (db)	2610		5919		12626		23273		48086		92514	
Saját tőke	226689,12	60,04	42316,28	70,10	20580,77	85,98	10512,41	86,58	4470,01	92,07	16879,84	72,26
Céltartalékok	105,17	0,03	15,60	0,03	0,00	0,00	1,57	0,01	0,00	0,00	4,36	0,02
Kötelezettségek	142749,61	37,81	17711,09	29,34	3344,73	13,97	1535,11	12,64	383,57	7,90	6202,71	26,55
Passzív időbeli elhatárolások	8037,70	2,13	322,05	0,53	12,41	0,05	93,26	0,77	1,25	0,03	273,18	1,17
Források összesen	377581,60	100,00	60365,02	100,00	23937,91	100,00	12142,36	100,00	4854,82	100,00	23360,10	100,00

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2001-2002. alapján saját számítás

A források megoszlása a testtüzemek között II.

/azonos elemszámú csoportok képzésével a Források állomány nagysága alapján/

Megnevezés/csoportok	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport		5. csoport		A teljes minta	
	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%
2003												
Testtüzemek (db)	379		379		379		379		379		1895	
Gazdaságok (db)	2625		4654		9047		21231		54957		92514	
Saját tőke	252802,36	61,31	52156,60	72,08	27718,16	81,47	14628,26	86,78	5507,21	91,54	19135,71	73,29
Céltartalékok	29,64	0,01	6,01	0,01	2,96	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	1,43	0,01
Kötelezettségek	153370,30	37,20	19966,02	27,59	6285,14	18,47	2223,53	13,19	509,08	8,46	6783,34	25,98
Passzív időbeli elhatárolások	6107,95	1,48	229,53	0,32	14,86	0,04	5,78	0,03	0,00	0,00	187,63	0,72
Források összesen	412310,25	100,00	72358,16	100,00	34021,12	100,00	16857,57	100,00	6016,29	100,00	26108,11	100,00
2004												
Testtüzemek (db)	384		384		383		383		383		1917	
Gazdaságok (db)	2915		5010		7956		19328		57305		92514	
Saját tőke	237956,02	54,51	58888,35	71,54	30533,23	77,82	17512,76	86,47	6160,16	84,93	20787,69	68,58
Céltartalékok	206,85	0,05	3,75	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	6,72	0,02
Kötelezettségek	191039,77	43,77	23230,13	28,22	8691,11	22,15	2732,02	13,49	1092,28	15,06	9272,82	30,59
Passzív időbeli elhatárolások	7309,20	1,67	191,27	0,23	11,96	0,03	8,17	0,04	0,87	0,01	243,96	0,80
Források összesen	436511,84	100,00	82313,50	100,00	39236,30	100,00	20252,95	100,00	7253,31	100,00%	30311,19	100,00

Forrás: a Testtüzemi információs rendszer 2003-2004. alapján saját számítás

Az 1. és 2. számú táblázat a tesztüzemi csoportok forrásainak megoszlását mutatja a vizsgált években.

Látható, hogy az 1. csoportba tartozó üzemek forrásai közül a saját tőke aránya relatíve a legkisebb (mintegy 60 %), míg a további csoportokban a források és így az üzemméret csökkenésével a saját tőke aránya növekszik. Az 5. csoportban a harmadik évben már a 90 %-ot is meghaladja a saját tőke aránya a forrásokon belül.

A másik lényeges összetevője a forrásoknak a kötelezettségek. Ezek aránya az 1. csoportban mintegy 38 %. A 2. csoportban szóródást mutat az évek során 20,66 % és 29,34 % között. A legkisebb üzemeket reprezentáló 5. csoportban a kötelezettségek aránya 7,9 % és 15,06 % között szóródik a csoport átlagában.

Ebből a táblázatból az a következtetés vonható le mindhárom vizsgált év vonatkozásában nyilvánvalóan, hogy az üzemnagyság növekedésével nő a kötelezettségek részaránya, míg a legkisebb üzemekben ezek hányada nagyságrendekkel kisebb.

A kötelezettségek megoszlását majd a 3. számú táblázat alapján fogom vizsgálni. Ebből a táblázatból azonban önmagában megállapítható, hogy minél nagyobb egy üzem, arányaiban annál több adóssága van, és minél kisebb egy üzem, arányaiban annál kevésbé akar vagy tud adósságot felhalmozni.

Önmagában az, hogy valamely vállalkozás forrásai között mekkora részarányt tesznek ki a kötelezettségek, nem értékelhető. A magyar mezőgazdaságra a tőkehiány jellemző, ezért érthető, hogy ezt sokan hitelfelvétellel próbálják csökkenteni. Mindez azonban csak addig a szintig célszerű, amíg a pótlólagos forrásbevonás által megtermelt jövedelem meghaladja a forrásbevonás költségét, a fizetett kamatokat. Ezen adatokat célszerű korrigálni a nyereségadóval és a kamattámogatással.

A tesztüzemi átlagok nem jeleznek veszélyes mértékű eladósodást, hiszen még a legnagyobb gazdaságok 40-45 %-os eladósodottsága is kezelhetőnek mondható. Személyes tapasztalatból ismerek olyan mezőgazdasági részvénytársaságot, ahol 60 % felett van a kötelezettségek részaránya a forrásokon belül, viszont a társaság nyereségesen gazdálkodik és nincs gondja az eladósodottságból kifolyólag.

A legkisebb gazdaságok alacsony kötelezettségállományát elsősorban két tényező indokolja. Az egyik, hogy a kisebb, kevésbé tőkeerős gazdaságok nehezebben jutnak hitelhez, mert a bank által elfogadott hitelfedezetet nem vagy csak korlátozottan tudnak nyújtani. Ugyanis a bankok számára általában nem elfogadható fedezet például a hiteltől megvásárolt vetőmag, műtrágya, takarmány stb., hanem külön fedezetet kérnek. A másik lehetséges ok, hogy az egyéni gazdálkodók hitelfelvétel esetén teljes vagyonukkal felelnek a hitel visszafizetéséért. Ezzel ellentétben a kft-k, szervezetek tagjai, rt-k részvényesei felelőssége csak a vagyoni hozzájárulásuk mértékéig terjed, így érthető, hogy a felsorolt társas vállalkozások miért döntenek könnyebben hitelfelvétel mellett, míg az egyéni gazdálkodók egy része nem kívánja magánvagyonát kockáztatni, ezért jelentősen kisebb körökben a hitelfelvételi hajlandóság, kockázatvállalási készség.

A saját tőke megoszlása a testtüzemek között I.
/azonos elemszámú csoportok képzésével a Források állomány nagysága alapján/

Megnevezés/csoportok	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport		5. csoport		A teljes minta	
	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%
2001												
Jegyzett tőke*	95950,44	53,49	20093,21	67,63	10675,35	68,38	6783,06	78,70	2756,59	73,78	8949,06	64,29
Tőketartalék	39234,25	21,87	3231,29	10,88	2411,09	15,44	742,03	8,61	343,32	9,19	2171,98	15,60
Eredménytartalék	21117,39	11,77	5059,06	17,03	2181,81	13,98	937,94	10,88	444,44	11,90	1766,02	12,69
Lekötött tartalék	8568,83	4,78	178,48	0,60	8,08	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	295,93	2,13
Értékelési tartalék	4232,22	2,36	0,80	0,00	0,25	0,00	0,62	0,01	0,00	0,00	140,17	1,01
Mérleg szerinti er.	10271,15	5,73	1147,80	3,86	334,31	2,14	155,37	1,80	191,96	5,14	595,87	4,28
Saját tőke összesen	179374,27	100,00	29710,64	100,00	15610,89	100,00	8619,01	100,00	3736,31	100,00	13919,04	100,00
2002												
Jegyzett tőke*	114785,04	50,64	26803,42	63,34	14224,15	69,11	8197,00	77,97	3226,50	72,18	10633,74	63,00
Tőketartalék	48071,36	21,21	6738,64	15,92	5091,11	24,74	1166,18	11,09	298,84	6,69	2930,93	17,36
Eredménytartalék	31407,12	13,85	7105,61	16,79	1247,79	6,06	1096,21	10,43	827,53	18,51	2216,91	17,36
Lekötött tartalék	13337,94	5,88	257,23	0,61	32,64	0,16	0,00	0,00	0,26	0,01	397,37	13,13
Értékelési tartalék	8552,77	3,77	640,99	1,51	39,71	0,19	16,94	0,16	86,52	1,94	336,97	2,35
Mérleg szerinti er.	10534,97	4,65	770,39	1,82	-54,63	-0,27	36,08	0,34	30,35	0,68	363,92	2,00
Saját tőke összesen	226689,12	100,00	42316,28	100,00	20580,77	100,00	10512,41	100,00	4470,01	100,00	16879,84	100,00

* A jegyzett, de be nem fizetett tőke figyelembevételével.

Forrás: a Testtüzemi információs rendszer 2001-2002. alapján saját számítás

A saját tőke megoszlása a tesztüzemek között II.
/azonos elemszámú csoportok képzésével a Források állomány nagysága alapján/

Megnevezés/csoportok	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport		5. csoport		A teljes minta	
	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%
2003												
Jegyzett tőke*	120160,39	47,53	26426,37	50,67	15585,85	56,23	8828,61	60,35	3077,76	55,89	10117,26	52,87
Tőketartalék	56008,93	22,16	8225,75	15,77	2436,65	8,79	2095,62	14,33	596,62	10,83	3076,58	16,08
Eredménytartalék	44274,73	17,51	8330,40	15,97	3377,51	12,19	668,06	4,57	885,82	16,08	2685,10	14,03
Lekötött tartalék	24297,37	9,61	259,93	0,50	38,69	0,14	4,16	0,03	0,00	0,00	707,21	3,70
Értékelési tartalék	16957,78	6,71	10276,08	19,70	6384,85	23,03	3259,03	22,28	1049,12	19,05	2993,60	15,64
Mérleg szerinti er.	-8896,84	-3,52	-1361,92	-2,61	-105,39	-0,38	-227,22	-1,55	-101,43	-1,84	-443,65	-2,32
Saját tőke összesen	252802,36	100,00	52156,60	100,00	27718,16	100,00	14628,26	100,00	5507,21	100,00	19135,71	100,00
2004												
Jegyzett tőke*	86047,56	36,16	15992,36	27,16	10666,18	34,93	5884,61	33,60	2316,69	37,61	7159,24	34,44
Tőketartalék	56319,42	23,67	16772,50	28,48	10849,45	35,53	6529,55	37,28	2224,10	36,10	6357,83	30,58
Eredménytartalék	53193,64	22,35	15726,17	26,71	2073,08	6,79	1410,04	8,05	447,15	7,26	3277,70	15,77
Lekötött tartalék	18335,38	7,71	296,80	0,50	97,02	0,32	0,00	0,00	0,00	0,00	602,21	2,90
Értékelési tartalék	15821,58	6,65	7711,10	13,09	6347,70	20,79	3371,74	19,25	1159,87	18,83	2884,89	13,88
Mérleg szerinti er.	8235,69	3,46	2389,41	4,06	499,80	1,64	316,83	1,81	12,35	0,20	505,74	2,43
Saját tőke összesen	237956,02	100,00	58888,35	100,00	30533,23	100,00	17512,76	100,00	6160,16	100,00	20787,69	100,00

* A jegyzett, de be nem fizetett tőke figyelembevételével.

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2003-2004. alapján saját számítás

A 3. és 4. számú táblázat a saját tőke megoszlását mutatja csoportonként, a vizsgált évek és a saját tőke számviteli törvény szerinti megbontásában. Ebből a táblázatból is hasonló tendencia figyelhető meg a jegyzett tőke soron, mint az 1. számú táblázat saját tőke arányából a forrásokhoz viszonyítva. A jegyzett tőke aránya a saját tőkén belül a legnagyobb üzemekből álló 1. csoportban a legkisebb (36,16-53,49 %), míg a legkisebb üzemeket tartalmazó 4. és 5. csoportban a legnagyobb. Ez a tendencia a 2003. évben az 5. csoportban megtörik, hiszen az előző két év 73 % körüli aránya lecsökken 55,89 %-re, míg 2004-ben ez az arány csak 37,61 %-ot tesz ki.

A számadatokból látható, hogy összegében a jegyzett tőke 2003-ban 2002-höz viszonyítva ebben a csoportban csak minimálisan csökkent. Viszont az értékelési tartalék 86,52 e Ft-ról 1049,12 e Ft-ra nőtt. Az értékelési tartalék több mint 10-szeresére való növekedése okozta alapvetően az osztószám, a saját tőke növekedését, és így az 5. csoportban 2003-ban a jegyzett tőke arányának addigi tendenciától eltérő csökkenését. Úgy gondolom érdemes ezt a változást kicsit bővebben kifejtennem.

Az értékelési tartalék képzése nem kötelező, csak lehetőség. Sem a Nemzetközi Számviteli Standardok, sem a magyar számviteli törvény nem írja elő kötelező képzését, viszont aki élni kíván egyes befektetett eszközök érték helyesbítésével vagy egyes eszközök valós értéken történő értékelésével, azok részére mindkét rendszer megengedett. Azokban az esetekben érdemes képezni, amikor a vállalkozás valamely befektetett eszközei vagy eszközei jelentősen a piaci ár alatti értéken vannak nyilvántartva. Ez egy kvázi felértékelés, amely során az eszközök értékét érték helyesbítésként, míg a saját tőke összegét értékelési tartalékként megnövelik. Az értékelési tartalék képzését, ha a vállalkozásnak van könyvvizsgálója, az éves könyvvizsgálat során auditáltatni kell, és értékcsökkenési leírás nem számolható utána. Az általam könyvvizsgált mezőgazdasági vállalkozások egy részénél van értékelési tartalék és közülük minden társaság hitelfelvétel céljából képezte azt. Gyakorlatilag azon vállalkozásoknak érdemes értékelési tartalékot képezni, ahol hitelfelvételnél a banki megítélés ettől kedvezőbbé válik, illetve külső befektető tervezett bevonása előtt, annak érdekében, hogy jobb színben tűnjék fel a vállalkozás saját tőkéje.

A tesztüzemi információs rendszer egyéni gazdaságai közül többen Európai Unió szempontokat figyelembe véve képeztek értékelési tartalékot. Egyébként minden vizsgált csoportban nagymértékben növekedett évről évre az értékelési tartalék összege.

A saját tőke következő csoportja a tőketartalék, amely csoportonként eltérő tendenciát mutat. A tőketartalékba a vállalkozás jogszabály vagy saját döntés alapján képzett cégbírósági bejegyzésre nem kötelezett fel nem osztható vagyona kerül. A mezőgazdaságban jellemzően idesorolandó a fejlesztési célú állami támogatás.

Az 1. csoportban a tőketartalék aránya a vizsgált években közel azonos, a többi csoportban a tőketartalék aránya általában nőtt, az összege nőtt. A tőketartalék jelentős növekedését az okozhatta, hogy a fejlesztési célú támogatásokat aki csak tehette, igénybe vette, tudván, hogy ezen a jogcímen az EU-belépést követően csökkent mértékben lesz lehetőség támogatás igénybe vételére.

A saját tőke következő eleme az eredménytartalék, amely szintén csoportonként más és más képet mutat. Az 1. és az 5. csoportban aránya és értéke is növekszik. A 2. és a 3. csoportban az aránya hozzávetőleg azonos, értéke nőtt, míg ennél a mutatónál a 4. csoport a kakučkojás 2003-ban, ahol értéke és aránya is csökkent. Ez azért is érdekes, mert az eredménytartalék alapvetően három okból változhat: az előző év mérleg szerinti eredményének összegével, előjeltől függően növekedhet vagy csökkenhet, jegyzett tőke emelésére használható, valamint osztalékfizetésre fordítható, ha a tárgyévi mérlegszerinti eredmény nem nyújt rá fedezetet. A 4. csoportban az előző évek átlaga nem mutat veszteséget, így vagy más üzemek kerültek a csoportba, amelyek eredménytartaléka kisebb, vagy használtak fel eredménytartalékot például osztalékfizetésre vagy jegyzett tőke emelésére. A szám adatok alapján ez utóbbi változat a legvalószínűbb.

A lekötött tartalék összege és aránya nem jelentős, így külön nem térek ki értékelésére.

Az értékelési tartalék folyamatos növekedéséről és annak okáról a fentiekben már írtam. Jelentős eleme a saját tőkének a mérleg szerinti eredmény, amely azt mutatja, hogy a tárgyévben adófizetés és esetleges osztalékfizetés után mekkora összeget hagynak bent a tulajdonosok a vállalkozásban.

Az adatok értékelésénél a 2003. évet külön kell választani, ugyanis feltehetően nagyrészt a súlyos aszálykár miatt mind az 5 csoportban mérleg szerinti eredmény átlaga veszteséget mutat. 2001-ben és 2004-ben mind az 5 csoport átlaga eltérő összegben és arányban ugyan, nyereséget mutat. A saját tőkéhez viszonyított legmagasabb arányú (5,73 %) az 1. csoportban van, de ezt megközelíti az 5. csoport szintén 2001-es 5,14 %-os arányú mérleg szerinti eredménye. Az 1.-től a 4. csoportig 2001-ben megfigyelhető, hogy a mérleg szerinti eredmény aránya az üzemméret csökkenésével csökken. 2002-ben a 3. csoport mérleg szerinti eredménye veszteséget mutat. Ez a csoport a közepes méretű gazdaságokat tömöríti. A 17. számú táblázatból látható, hogy 2002-ben az egyéni gazdaságok átlaga és a társas vállalkozások átlaga is pozitív mérleg szerinti eredményt mutat, bár az egyéniéknél csak 99 e Ft-ot. Úgy tűnik, a 3. csoportba több veszteséges közepes méretű cég is bekerült.

A kötelezettségek* megoszlása a tesztüzemek között 2001-ben
/azonos elemszámú csoportok képzésével a Források állomány nagysága alapján/

Megnevezés/csoportok	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport		5. csoport		A teljes minta	
	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	3325,70	2,94	789,57	10,18	305,09	13,62	229,61	23,90	88,25	18,41	303,00	6,04
Hosszú lejáratra kapott kölcsönök	2849,75	2,52	99,67	1,29	33,70	1,50	9,42	0,98	1,99	0,41	108,27	2,16
Tartozások kötvénykibocsátásból	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Beruházási és fejlesztési hitelek	12083,88	10,68	1225,37	15,80	400,14	17,86	73,09	7,61	11,81	2,46	553,19	11,03
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	13264,62	11,72	495,87	6,39	113,25	5,06	10,14	1,05	1,93	0,40	488,38	9,74
Egyéb hosszúlejáratú köt.	1534,80	1,36	718,02	9,26	246,76	11,01	40,75	4,24	21,36	4,46	149,42	2,98
Hosszú lejáratú kötelezettségek	29733,05	26,27	2538,92	32,74	795,71	35,52	133,39	13,88	37,09	7,74	1299,49	25,90
Rövid lejáratú kölcsönök	10271,94	9,08	1712,16	22,08	413,63	18,46	264,84	27,56	184,39	38,47	665,75	13,27
Rövid lejáratú hitelek	35388,94	31,27	805,89	10,39	180,52	8,06	54,08	5,63	4,50	0,94	1260,70	25,13
Vevőktől kapott előlegek	1187,86	1,05	25,91	0,33	13,04	0,58	4,65	0,48	1,61	0,34	44,58	0,89
Szállítók	17543,19	15,50	381,29	4,92	75,23	3,36	15,57	1,62	5,57	1,16	620,97	12,38
Váltótartozások	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,13	0,01	0,00	0,00	0,03	0,00
Egyéb rövid lejáratú köt.	15454,44	13,66	1463,81	18,87	452,02	20,18	258,50	26,90	157,55	32,87	809,90	16,14
Rövid lejáratú kötelezettségek	79846,38	70,55	4389,05	56,59	1134,44	50,64	597,77	62,22	353,62	73,77	3401,93	67,81
Kötelezettségek	113173,04	100,00	7755,56	100,00	2240,36	100,00	960,78	100,00	479,36	100,00	5016,59	100,00

* A hátrasorolt kötelezettségek nélkül.

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2001. alapján saját számítás

A kötelezettségek* megoszlása a tesztüzemek között 2002-ben
/azonos elemszámú csoportok képzésével a Források állomány nagysága alapján/

Megnevezés/csoportok	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport		5. csoport		A teljes minta	
	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	12809,94	8,97	3343,56	18,88	486,49	14,54	611,37	39,83	78,36	20,43	836,25	13,48
Hosszú lejáratra kapott kölcsönök	3530,86	2,47	548,99	3,10	68,77	2,06	4,01	0,26	0,97	0,25	145,64	2,35
Tartozások kötvénykibocsátásból	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Beruházási és fejlesztési hitelek	15424,38	10,81	4711,59	26,60	834,51	24,95	202,27	13,18	6,16	1,61	904,60	14,58
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	18525,85	12,98	1978,23	11,17	214,53	6,41	13,00	0,85	1,59	0,42	682,63	11,01
Egyéb hosszúlejáratú köt.	1617,88	1,13	271,19	1,53	186,77	5,58	36,39	2,37	20,26	5,28	108,17	1,74
Hosszú lejáratú kötelezettségek	39098,97	27,39	7509,99	42,40	1304,57	39,00	255,67	16,65	28,99	7,56	1841,05	29,68
Rövid lejáratú kölcsönök	7463,90	5,23	1799,84	10,16	326,20	9,75	228,11	14,86	73,74	19,22	465,97	7,51
Rövid lejáratú hitelek	46126,77	32,31	2161,87	12,21	304,23	9,10	39,52	2,57	3,88	1,01	1493,22	24,07
Vevőktől kapott előlegek	1022,54	0,72	74,12	0,42	44,98	1,34	2,43	0,16	0,94	0,25	40,83	0,66
Szállítók	20473,77	14,34	985,26	5,56	171,93	5,14	22,80	1,49	6,34	1,65	673,18	10,85
Váltótartozások	15,06	0,01	0,00	0,00	4,15	0,12	0,00	0,00	0,00	0,00	0,99	0,02
Egyéb rövid lejáratú köt.	15554,30	10,90	1836,44	10,37	673,32	20,13	354,86	23,12	191,31	49,88	836,95	13,49
Rövid lejáratú kötelezettségek	90656,34	63,51	6857,54	38,72	1524,80	45,59	647,73	42,19	276,22	72,01	3511,14	56,61
Kötelezettségek	142749,61	100,00	17711,09	100,00	3344,73	100,00	1535,11	100,00	383,57	100,00	6202,71	100,00

* A hátrásorolt kötelezettségek nélkül.

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2002. alapján saját számítás

A kötelezettségek* megoszlása a tesztüzemek között 2003-ban
/azonos elemszámú csoportok képzésével a Források állomány nagysága alapján/

Megnevezés/csoportok	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport		5. csoport		A teljes minta	
	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	8392,44	5,47	4176,02	20,92	1832,25	29,15	878,39	39,50	261,73	51,41	984,43	14,51
Hosszú lejáratra kapott kölcsönök	2880,63	1,88	615,21	3,08	155,69	2,48	61,74	2,78	2,52	0,49	143,57	2,12
Tartozások kötvénykibocsátásból	7,62	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,22	0,00
Beruházási és fejlesztési hitelek	24384,17	15,90	6456,46	32,34	1818,05	28,93	455,98	20,51	29,63	5,82	1316,69	19,41
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	32787,35	21,38	2286,91	11,45	579,03	9,21	90,28	4,06	9,09	1,79	1128,07	16,63
Egyéb hosszúlejáratú köt.	3585,42	2,34	541,97	2,71	90,18	1,43	97,18	4,37	11,47	2,25	166,93	2,46
Hosszú lejáratú kötelezettségek	63645,20	41,50	9900,56	49,59	2642,96	42,05	705,18	31,71	52,71	10,35	2755,48	40,62
Rövid lejáratú kölcsönök	9056,04	5,90	816,06	4,09	423,47	6,74	232,58	10,46	49,04	9,63	421,92	6,22
Rövid lejáratú hitelek	30950,47	20,18	1589,26	7,96	246,17	3,92	42,28	1,90	7,48	1,47	996,33	14,69
Vevőktől kapott előlegek	1576,12	1,03	43,16	0,22	14,23	0,23	7,93	0,36	0,91	0,18	50,64	0,75
Szállítók	20208,43	13,18	1573,94	7,88	338,24	5,38	90,04	4,05	12,38	2,43	713,65	10,52
Váltótartozások	18,76	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,53	0,01
Egyéb rövid lejáratú köt.	19340,19	12,61	1867,03	9,35	787,82	12,53	266,65	11,99	124,84	24,52	855,06	12,61
Rövid lejáratú kötelezettségek	81150,01	52,91	5889,44	29,50	1809,93	28,80	639,47	28,76	194,64	38,23	3038,13	44,79
Kötelezettségek	153370,30	100,00	19966,02	100,00	6285,14	100,00	2223,53	100,00	509,08	100,00	6783,34	100,00

* A hátrasorolt kötelezettségek nélkül.

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2003. alapján saját számítás

A kötelezettségek* megoszlása a tesztüzemek között 2004-ben
/azonos elemszámú csoportok képzésével a Források állomány nagysága alapján/

Megnevezés/csoportok	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport		5. csoport		A teljes minta	
	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	11691,21	6,12	6283,70	27,05	2835,48	32,63	1307,97	47,88	612,80	56,10	1605,37	17,31
Hosszú lejáratra kapott kölcsönök	2410,00	1,26	307,31	1,32	85,17	0,98	15,57	0,57	0,00	0,00	103,16	1,11
Tartozások kötvénykibocsátásból	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Beruházási és fejlesztési hitelek	24954,30	13,06	6761,87	29,11	1819,35	20,93	639,08	23,39	88,09	8,07	1497,08	16,14
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	56132,72	29,38	3440,86	14,81	1530,18	17,61	208,78	7,64	59,29	5,43	2167,13	23,37
Egyéb hosszúlejáratú köt.	3224,98	1,69	682,59	2,94	97,78	1,13	21,44	0,78	27,97	2,56	168,80	1,82
Hosszú lejáratú kötelezettségek	86722,00	45,39	11192,63	48,18	3532,49	40,64	884,87	32,39	175,35	16,05	3936,18	42,45
Rövid lejáratú kölcsönök	8095,00	4,24	311,13	1,34	62,03	0,71	18,85	0,69	32,32	2,96	301,23	3,25
Rövid lejáratú hitelek	38941,59	20,38	868,35	3,74	233,21	2,68	32,45	1,19	9,29	0,85	1306,75	14,09
Vevőktől kapott előlegek	856,39	0,45	93,28	0,40	21,30	0,25	3,11	0,11	1,18	0,11	35,25	0,38
Szállítók	26050,12	13,64	2147,49	9,24	651,69	7,50	106,51	3,90	44,63	4,09	1043,13	11,25
Váltótartozások	541,71	0,28	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	17,07	0,18
Egyéb rövid lejáratú köt.	17283,51	9,05	2203,33	9,48	1354,90	15,59	372,78	13,64	216,72	19,84	992,59	10,70
Rövid lejáratú kötelezettségek	91768,31	48,04	5623,57	24,21	2323,14	26,73	539,18	19,74	304,13	27,84	3697,17	39,87
Kötelezettségek	191039,77	100,00	23230,13	100,00	8691,11	100,00	2732,02	100,00	1092,28	100,00	9272,82	100,00

* A hátrasorolt kötelezettségek nélkül.

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2004. alapján saját számítás

A 5., 6., 7., illetve a 8. számú táblázat a kötelezettségek megoszlását tartalmazza a tesztüzemek között évenként és csoportonként. Az első számba vett kötelezettség a tulajdonosoktól kapott kölcsön, amely a kötelezettségekhez viszonyított arányában (kivéve az 5. csoportot 2001-ben és 2002-ben) az átlagos üzemméret csökkenésével növekszik. Összegében ez az 1. csoportban a legnagyobb, viszont a kisebb üzemeknél feltehetőleg azért is, mert a források között jóval kisebb a kötelezettség-állományuk, az arány mint említettem növekszik. Így az 5. csoportban 2003-ban az összes kötelezettség 501,71 e Ft, melyből a tulajdonosoktól kapott kölcsön 261,64 e Ft, azaz 52,15%. A számokból is látszik, hogy az arány magas, de az összeg viszonylag nem jelentős.

A tulajdonosoktól kapott kölcsön olyan pénzüsszeget takar, amelyet a tulajdonosok annak folyósításakor nem kívántak véglegesen a vállalkozás részére átadni. Ez egy viszonylag olcsónak tekinthető forrás, hiszen az esetek többségében – tapasztalataim szerint – a tulajdonosok kamatot nem szoktak felszámítani. A körülmények változása azonban néha afelé hat, hogy a tulajdonosi kölcsönről vagy annak egy részéről lemondanak. Saját praxisomban is nemegyszer előfordult, hogy a tulajdonosok véglegesen lemondtak a tagi kölcsönről. Ez főleg olyan szituációban vált fontossá, amikor a vállalkozásnak élő hitele van, a bank minden évben minősíti a hitelképességet. A gazdálkodás esetleges vesztesége rontaná a hitelpozíciókat, és ebben a szituációban a tagi kölcsön megfelelő összegéről történő lemondás biztosíthatja a vállalkozás papíron nyereségessé tételét. Érdekes módon a magyarországi hitelintézetek nem szokták vizsgálni, hogy mely tényezők hatására lett nyereséges egy vállalkozás, amelynek hitelt nyújtottak.

A következő fősor a fenti táblázatokban a hosszú lejáratú kötelezettségekre vonatkozó összegek és arányok. Mind az öt vizsgált csoportban ez értékbeli növekedést mutat. A számokból jól tükröződik a nemzeti agrártámogatási rendelet változásának hatása.

2003-tól az újonnan felvett hitelek közül csak az éven túliak után jogosultak a mezőgazdasági termelők kamattámogatásra. Ez a termelők számára véleményem szerint előnyt jelentett, hiszen a bankok továbbra is ki akarták helyezni pénzüket, így ezt követően éven túli hitelek kerültek döntő többségben a mezőgazdasági termelők felé kihelyezésre. Az éven belüli hiteleknel megvolt az a kockázat, hogy egy esetleges gyengébb termésnél, vagy a hitellejáratig el nem adott termésnél esetleg nem tudták a termelők az éven belüli

hitelt hiánytalanul visszafizetni, illetve esetleg késéssel vagy másik hitellel történő kiváltással. Viszont mindennemű fizetési késedelem rontotta a hitelminősítési besorolást, így nem volt rá garancia, hogy a következő évben is hitelhez tud jutni az ezzel érintett termelő. Az éven túli hitelek esetén a termelőknek csak arra kell vigyázniuk, hogy az esedékes kamatokat és tőketörlesztő-részleteket pontosan fizessék. Mivel nem kell a teljes hitelösszeget évről évre előteremteni, több a mozgástér az értékesítések ütemezésénél. Mivel ezeket a hiteleket általában 5-6 év alatt kell visszafizetni, az éves törlesztő-részletek előteremtése sokkal könnyebben megoldható, akár nyereségből, akár az amortizáció beruházásra nem fordított összegéből, akár más forrásból. Mindez arra ösztönözte a hitelintézeteket és a mezőgazdasági termelőket is, hogy a hosszúlejáratú hitelek irányába változtassanak. Növelte a hosszúlejáratú kötelezettségek állományát, hogy 2003-ban a súlyos aszálykár miatt külön úgynevezett „aszálykár-hitelt” vehettek fel a termelők kiemelt kamattámogatással 5 éves lejáratra.

A hosszú lejáratú kötelezettségek átlagos értékeinek vizsgálatánál megállapítható, hogy a vizsgált években a kisebb üzemeket alkotó csoportoknál, főleg az 5. csoportnál nagyon kis összeg szerepel.

Bármilyen kis nagyságrendű termelőnél 30-50.000,-Ft közötti összeg nagyon minimálisnak nevezhető. Ehhez képest viszont a tulajdonosoktól kapott kölcsön jelentősnek mondható.

A kötelezettségek teljes összegének vizsgálata alapján megállapítható, hogy a nagyobb üzemek kötelezettségei a legnagyobbak, a kisebbeké a legkisebbek, és ha a kisebbeknél a tulajdonoktól kapott kölcsönt kivesszük a vizsgálatból, hiszen azt lehet, hogy sohasem kell visszafizetni, megállapítható, hogy minél nagyobb a tesztüzemi rendszerben egy üzem, átlagban annál több adósság esik rá és fordítva.

A nagyobb üzemek gazdálkodásában nagyobb arányt képviselnek a külső források, jóval nagyobb mértékben el vannak adósodva, mint a kisebbek. Ez lehet tudatos döntés eredménye is, hiszen lehet mint korábban már említettem, hogy az egyéni gazdaságok nem akarnak több hitelt felvenni, de azt a következtetést is le lehet vonni belőle, hogy a nagyobb gazdaságok hitelképessége, hitelfelvételi hajlandósága és hitelhez jutási lehetősége jóval nagyobb, mint a kicsiké.

Ez a tendencia a 12., 13., 14., és 15. táblázatokból is megfigyelhető a fizetett kamatokat tartalmazó pénzügyi ráfordítások sorok adatainak számbavételekor.

A rövid lejáratú kötelezettségek összege a vizsgált időszakban az 1. csoportban egy 2002-es növekedés után 2003-ra hozzávetőlegesen a 2001-es értékre állt be. 2003-ra a 2., a 3., és a 4. csoportban értékben növekedés tapasztalható, míg az 5. csoport rövid lejáratú kötelezettségei csökkentek. Általában elmondható, hogy a rövid lejáratú kötelezettségek aránya minden csoportban 2003-ban és 2004-ben csökkent, ennek két oka van. Az egyik ok a kötelezettségek egy részének átkonvertálása hosszú lejáratúvá, a másik ok a 2002-ben a mezőgazdaság részére juttatott 60 milliárd Ft-os hitelkonszolidáció. Az összes kötelezettség is jelentős nőtt. A teljes minta állományában a 2001-es egy üzemre eső átlagos 5016,59 e Ft-ról 2004-re 9272,82 e Ft-ra nőtt az átlagos kötelezettség állomány, ami 4 év alatt 84,8 %-os növekedést jelent.

A kötelezettségállomány növekedése jelentősen meghaladja az infláció mértékét, és azt mutatja, hogy a vizsgált vállalkozások eladósodottsága 4 év alatt 84,8 %-kal növekedett, ami az EU belépést megelőző években és az EU belépés évében nem nevezhető jó fejleménynek. Igaz, hogy a beáramló hitelállomány csökkentette a tőkehiányt, ami ebből a szempontból nézve kedvező fejlemény. Viszont a hiteleknek terheik is vannak. A tulajdonos meg tudja tenni, hogy bizonyos ideig nem kér osztalékot befektetett tőkéje után, a bankok viszont minden esetben kamatot számítanak fel. A magyar mezőgazdaság jövedelmezősége nagyon sok terméknél és termelőnél nem éri el a kamattámogatással csökkentett kamatszintet, így a túlzott eladósodottság egyes vállalkozásoknál folyamatos leépüléshez, végső soron akár felszámoláshoz is vezethet. A tőkehiány oldásának kívánatos eszköze véleményem szerint a nyereséges gazdálkodás és az ésszerű hitelfelvétel kombinációja lehet.

Néhány kiemelt támogatásfajta megoszlása a tesztüzemek között I.

/azonos elemszámú csoportok képzésével a Standard fedezeti hozzájárulás nagysága alapján/

Megnevezés/csoportok	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport		5. csoport		A teljes minta	
	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%
2001												
Tesztüzemek (db)	352		352		351		351		351		1757	
Gazdaságok (db)	2863		4175		7936		19714		57018		91708	
Átlagos SFH	76720,08		8371,14		3758,84		2037,83		1005,10		4164,03	
Fejlesztési célú támogatás	2297,12	16,11	822,06	36,46	200,21	26,95	66,34	19,64	36,82	22,53	163,60	20,81
Bevételt növelő, illetve a termelési költségeket csökkentő támogatás	9049,05	63,45	1164,28	51,63	514,11	69,21	255,54	75,65	122,25	74,81	510,88	64,97
Kamattámogatás	2915,95	20,45	268,64	11,91	28,49	3,84	15,89	4,71	4,35	2,66	111,83	14,22
A kiemelt támogatások összesen	14262,12	100,00	2254,99	100,00	742,81	100,00	337,77	100,00	163,42	100,00	786,32	100,00
2002												
Tesztüzemek (db)	379		379		379		378		378		1893	
Gazdaságok (db)	2107		4621		6771		15274		63741		92514	
Átlagos SFH	95248,05		11962,42		4940,46		2496,44		1074,96		4281,48	
Fejlesztési célú támogatás	4516,24	12,65	1798,74	29,97	792,32	35,11	532,08	46,11	121,12	39,29	422,00	25,10
Bevételt növelő, illetve a termelési költségeket csökkentő támogatás	27108,90	75,92	3787,48	63,11	1403,61	62,20	604,63	52,40	184,07	59,71	1136,05	67,57
Kamattámogatás	4084,04	11,44	414,80	6,91	60,74	2,69	17,25	1,50	3,06	0,99	123,15	7,33
A kiemelt támogatások összesen	35709,18	100,00	6001,01	100,00	2256,68	100,00	1153,97	100,00	308,25	100,00	1681,20	100,00

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2001-2002. alapján saját számítás

Néhány kiemelt támogatásfajta megoszlása a teszüzemek között II.

/azonos elemszámú csoportok képzésével a Standard fedezeti hozzájárulás nagysága alapján/

Megnevezés/csoportok	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport		5. csoport		A teljes minta	
	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%
2003												
Tesztüzemek (db)	379		379		379		379		379		1895	
Gazdaságok (db)	2228		4003		5855		11983		68445		92514	
Átlagos SFH	106215,50		14406,00		6953,19		3503,79		1235,45		4989,13	
Fejlesztési célú támogatás	6434,67	17,26	1951,93	36,57	677,07	33,01	238,26	31,02	44,93	23,83	346,03	23,14
Bevételt növelő, illetve a termelési költségeket csökkentő támogatás	27360,81	73,37	2918,21	54,67	1247,27	60,82	505,20	65,77	139,65	74,07	1031,07	68,94
Kamattámogatás	3495,08	9,37	467,24	8,75	126,52	6,17	24,66	3,21	3,97	2,10	118,52	7,92
A kiemelt támogatások összesen	37290,56	100,00	5337,38	100,00	2050,86	100,00	768,12	100,00	188,55	100,00	1495,63	100,00
2004												
Tesztüzemek (db)	384		384		383		383		383		1917	
Gazdaságok (db)	2603		3909		5126		12619		68257		92514	
Átlagos SFH	93744,26		13362,53		7035,68		3601,24		1311,56		5051,19	
Fejlesztési célú támogatás	2316,73	5,26	912,92	13,85	306,23	9,15	364,34	19,61	23,50	4,72	187,76	8,08
Bevételt növelő, illetve a termelési költségeket csökkentő támogatás	36983,97	84,02	5274,73	80,01	2769,70	82,72	1447,40	77,92	461,10	92,72	1954,66	84,15
Kamattámogatás	4716,50	10,72	404,54	6,14	272,55	8,14	45,79	2,46	12,71	2,56	180,53	7,77
A kiemelt támogatások összesen	44017,20	100,00	6592,19	100,00	3348,49	100,00	1857,52	100,00	497,31	100,00	2322,95	100,00

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2003-2004. alapján saját számítás

A 9., 10. számú táblázat a kiemelt támogatások megoszlását mutatja a tesztüzemek között a 2001-2004-es években, csoportonként.

A fejlesztési célú támogatás legnagyobb részét mind a négy évben a legnagyobb gazdaságokat magában foglaló 1. csoport kapta, mind a négy évben ez a csoport több fejlesztési célú támogatást kapott, mint a másik négy csoport összesen. Az igényelt fejlesztési célú támogatás kifizetésének feltétele a fejlesztés megvalósítása.

A számadatokból is látható, hogy a vizsgált években a legmagasabb összegű fejlesztési támogatásokat 2002-ben és 2003-ban kapták a feldolgozásban szereplő vállalkozások. Ennek oka lehetett, ahogy a tőketartalék vizsgálatánál leírtaknál már jeleztem, hogy a csatlakozás előtt utoljára 2003-ban volt lehetőség nemzeti támogatásból fejlesztési célú támogatás igénybevételére.⁵ Nagyon sok üzem szinte erején felül vállalta a beruházásokat. Ezek közül legnagyobb volumen az építési beruházások, a gépberuházások és az ültetvény telepítési beruházások tették ki. Az adatokból jól látható, hogy 2004-re majdnem a felére esett vissza a fejlesztési támogatások teljes mintára vetített átlagos összege.

A támogatások másik csoportja a bevételt növelő, illetve a termelési költségeket csökkentő támogatás, ide nem értve a kamattámogatást, melyet fontossága miatt külön tételként kezeltem, annak ellenére, hogy fogalmilag beleférne ebbe a csoportba. Ebben a körben a vizsgált években nagyon sokféle jogcímen lehetett Magyarországon támogatásokat igénybe venni. A teljesség igénye nélkül néhány jogcím egyszerű felsorolásban:

- mezőgazdaságban felhasznált gázolaj jövedéki adójának visszatérítése
- apaállattartás támogatása
- méhanya beállítás támogatása
- közösségi agrármarketing támogatása
- mezőgazdaság biztosítási díjának támogatása
- hitelgarancia díj támogatása
- földalapú növénytermelési támogatás
- exporttámogatás
- növény- és állategészségügyi vizsgálatok díjtámogatása

⁵ Az EU-ra sokkal inkább a közvetlen támogatások a jellemzőek.

- biológiaalapok támogatása
- ökológiai gazdálkodásra való áttérés támogatása
- fiatal agrárvállalkozók támogatása.

E sokféle támogatás jogcím összegeként a vizsgált csoportoknál eltérő folyamatok figyelhetők meg. Minden csoportban 2004-re esik a legmagasabb támogatási összeg. Minden bizonnyal ebben legnagyobb szerepe az EU csatlakozásnak van. Az ezt megelőző években érzékelhető növekedés van a támogatás összegében, hiszen 2002-re több, mint duplájára nőtt. Közel kétszerese a 2004-re eső bevételt növelő támogatás a 2003-asnak. Az EU csatlakozás előtti években ezen támogatásokra az jellemző, hogy a kormányzat az évről évre növekvő összeget úgy próbálta elosztani, hogy minden területre jusson valamennyi. Ezen évek támogatási jogszabályai kisebb fajta könyv méretét is elérték, annyiféle jogcímen lehetett agrártámogatást igényelni.

A vizsgált támogatások következő csoportját a kamattámogatások teszik ki. A kimutatásokban nem különítettem el, hogy a kamattámogatásokat milyen jellegű hitelhez folyósították, tehát a kamattámogatások szerepelnek a beruházási és fejlesztési célú hitelek kamattámogatásai, az éven belüli és éven túli hitelek kamattámogatásai.

A kamattámogatások tendenciája hasonló a bevételt növelő, költséget csökkentő támogatások tendenciájához. A teljes minta átlagában az első három évben nincs nagymértékű szóródás az egyes évek között, 2001-re 111,83 e Ft jut, 2002-re 123,15 e Ft jut, míg 2003-ra 118,52 e Ft kamattámogatás jut, viszont 2004-re ez az érték megugrik 180,53 e Ft-ra.

A táblázatokból jól látható, hogy az általam kiemelt támogatások összege évente növekvő tendenciát mutat, kivéve a fejlesztési célú támogatásokat. Az egyes támogatási jogcímcsoportoknál a folyamatokról szoltam.

Néhány kiemelt támogatásfajta és az értékesítés nettó árbevételének viszonya a tesztüzemek között

/azonos elemszámú csoportok képzésével a Standard fedezeti hozzájárulás nagysága alapján/

Megnevezés/csoportok	1. csoport	2. csoport	3. csoport	4. csoport	5. csoport	A teljes minta
	ezer Ft	ezer Ft	ezer Ft	ezer Ft	ezer Ft	ezer Ft
2001						
Értékesítés nettó árbevétele	251878,37	26083,44	9670,67	5424,96	2647,73	12698,63
Kiemelt támogatások	14262,12	2254,99	742,81	337,77	163,42	786,32
Támogatások/árbevétel (%)	5,66	8,65	7,68%	6,23	6,17	6,19
2002						
Értékesítés nettó árbevétele	293027,24	40444,25	12164,48	6276,54	3537,70	13058,78
Kiemelt támogatások	35709,18	6001,01	2256,68	1153,97	308,25	1681,20
Támogatások/árbevétel (%)	12,19	14,84	18,55	18,39	8,71	12,87
2003						
Értékesítés nettó árbevétele	298798,25	33731,56	15671,33	6770,87	2667,75	12497,69
Kiemelt támogatások	37290,56	5337,38	2050,86	768,12	188,55	1495,63
Támogatások/árbevétel (%)	12,48	15,82	13,09	11,34	7,07	11,97
2004						
Értékesítés nettó árbevétele	280394,83	31311,16	16434,79	9259,40	2834,71	13478,05
Kiemelt támogatások	44017,20	6592,19	3348,49	1857,52	497,31	2322,95
Támogatások/árbevétel (%)	15,70	21,05	20,37	20,06	17,54	17,24

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2001-2004. alapján saját számítás

Külön kiszámítottam a *11. számú táblázatban* a jogcímétől függetlenül összesen kimutatott vizsgált támogatások és az értékesítés nettó árbevételének százalékos mértékét.

A teljes mintára vetítve a vizsgált években a vizsgált üzemekben a kiemelt támogatás az árbevétel 6,19-17,24 %-át tette ki. Ezen arányszám értelemszerűen magasabb támogatási összeg, vagy alacsonyabb árbevétel esetén mutat nagyobb értéket. 2004-re az előbbi, míg 2003-ra az utóbbi állítás igaz, hiszen a súlyos aszálykár hatása itt is megjelenik.

Ez a táblázat azt mutatja meg, hogy a támogatások összege hány százalékát teszi ki az árbevételnek, azaz az árbevétel mekkora hányada egészül ki különféle támogatásokkal.

A költségek szerkezete és a kiemelt támogatásfajtákhoz való viszonya a testtüzemek között I.

/azonos elemszámú csoportok képzésével a Standard fedezeti hozzájárulás nagysága alapján/

Megnevezés/csoportok	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport		5. csoport		A teljes minta	
	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%
2001												
Anyagjellegű ráfordítások	204023,25	69,38	21291,52	72,94	7558,95	71,42	4048,99	69,86	1964,15	65,75	10083,23	69,41
Személyi jellegű ráfordítások	43428,85	14,77	2666,75	9,14	1220,52	11,53	716,84	12,37	413,27	13,83	1993,62	13,72
Értékcsökkenési leírás	15935,59	5,42	2544,37	8,72	1041,95	9,85	565,72	9,76	348,84	11,68	1041,90	7,17
Egyéb ráfordítások	17818,54	6,06	1098,41	3,76	595,75	5,63	413,75	7,14	248,47	8,32	901,16	6,20
Pénzügyi műveletek ráfordításai	10649,88	3,62	1163,27	3,98	162,84	1,54	49,70	0,86	11,88	0,40	417,54	2,87
Rendkívüli ráfordítások	2227,89	0,76	427,12	1,46	3,47	0,03	0,60	0,01	0,56	0,02	89,76	0,62
Költségek és ráfordítások összesen	294084,00	100,00	29191,43	100,00	10583,48	100,00	5795,61	100,00	2987,17	100,00	14527,21	100,00
Kiemelt támogatások	14262,12		2254,99		742,81		337,77		163,42		786,32	
Támogatások/ (költségek+ráfordítások)		4,85		7,72		7,02		5,83		5,47		5,41

Forrás: a Testtüzemi információs rendszer 2001. alapján saját számítás

A költségek szerkezete és a kiemelt támogatásfajtákhoz való viszonya a testtüzemek között II.

/azonos elemszámú csoportok képzésével a Standard fedezeti hozzájárulás nagysága alapján/

Megnevezés/csoportok	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport		5. csoport		A teljes minta	
	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%
2002												
Anyagjellegű ráfordítások	244770,24	68,18	33167,18	70,22	9751,36	68,90	4812,02	67,81	2646,75	68,10	10563,83	68,50
Személyi jellegű ráfordítások	55687,27	15,51	5370,41	11,37	1438,31	10,16	732,41	10,32	406,82	10,47	2043,19	13,25
Értécsökkenési leírás	19171,69	5,34	4361,09	9,23	1701,64	12,02	863,52	12,17	478,18	12,30	1251,10	8,11
Egyéb ráfordítások	24830,26	6,92	2036,03	4,31	1001,39	7,08	606,87	8,55	327,67	8,43	1066,53	6,92
Pénzügyi műveletek ráfordításai	11640,09	3,24	1638,94	3,47	246,80	1,74	78,77	1,11	15,91	0,41	389,04	2,52
Rendkívüli ráfordítások	2900,84	0,81	656,25	1,39	12,98	0,09	2,38	0,03	11,46	0,29	108,10	0,70
Költségek és ráfordítások összesen	359000,39	100,00	47229,90	100,00	14152,48	100,00	7095,98	100,00	3886,79	100,00	15421,78	100,00
Kiemelt támogatások	35709,18		6001,01		2256,68		1153,97		308,25		1681,20	
Támogatások/ (költségek+ráfordítások)		9,95		12,71		15,95		16,26		7,93		10,90

Forrás: a Testtüzemi információs rendszer 2002. alapján saját számítás

A költségek szerkezete és a kiemelt támogatásfajtákhoz való viszonya a teszüzemek között III.

/azonos elemszámú csoportok képzésével a Standard fedezeti hozzájárulás nagysága alapján/

Megnevezés/csoportok	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport		5. csoport		A teljes minta	
	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%
2003												
Anyagjellegű ráfordítások	251798,91	67,73	28130,14	70,82	12157,48	57,11	5448,46	66,83	1989,61	61,68	10228,10	66,15
Személyi jellegű ráfordítások	57862,96	15,56	4252,66	10,71	3690,32	17,33	923,09	11,32	373,38	11,57	2206,81	14,27
Értékcsökkenési leírás	23388,96	6,29	4082,92	10,28	2565,28	12,05	973,90	11,95	476,09	14,76	1380,65	8,93
Egyéb ráfordítások	25778,51	6,93	1800,88	4,53	1247,53	5,86	676,73	8,30	363,61	11,27	1134,33	7,34
Pénzügyi műveletek ráfordításai	11412,53	3,07	1405,57	3,54	541,66	2,54	126,42	1,55	19,33	0,60	400,61	2,59
Rendkívüli ráfordítások	1552,57	0,42	50,13	0,13	1086,60	5,10	3,70	0,05	3,91	0,12	111,70	0,72
Költségek és ráfordítások összesen	371794,43	100,00	39722,29	100,00	21288,86	100,00	8152,30	100,00	3225,93	100,00	15462,21	100,00
Kiemelt támogatások	37290,56		5337,38		2050,86		768,12		188,55		1495,63	
Támogatások/ (költségek+ráfordítások)		10,03		13,44		9,63		9,42		5,84		9,67

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2003. alapján saját számítás

A költségek szerkezete és a kiemelt támogatásfajtákhoz való viszonya a tesztüzemek között IV.

/azonos elemszámú csoportok képzésével a Standard fedezeti hozzájárulás nagysága alapján/

Megnevezés/csoportok	1. csoport		2. csoport		3. csoport		4. csoport		5. csoport		A teljes minta	
	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%	ezer Ft	%
2004												
Anyagjellegű ráfordítások	237863,25	66,79	24885,36	70,79	12740,23	69,22	7537,29	68,43	2247,87	61,94	11137,16	66,66
Személyi jellegű ráfordítások	56853,27	15,96	3514,24	10,00	1573,03	8,55	1038,70	9,43	368,21	10,15	2248,77	13,46
Értékcsökkenési leírás	25192,66	7,07	4028,72	11,46	2312,64	12,57	1294,31	11,75	500,95	13,80	1553,41	9,30
Egyéb ráfordítások	19405,25	5,45	1402,22	3,99	1168,40	6,35	884,05	8,03	441,44	12,16	1116,30	6,68
Pénzügyi műveletek ráfordításai	15924,85	4,47	1316,26	3,74	610,00	3,31	258,17	2,34	68,91	1,90	623,58	3,73
Rendkívüli ráfordítások	918,09	0,26	6,22	0,02	0,45	0,00	1,44	0,01	1,72	0,05	27,59	0,17
Költségek és ráfordítások összesen	356157,38	100,00	35153,03	100,00	18404,74	100,00	11013,95	100,00	3629,09	100,00	16706,80	100,00
Kiemelt támogatások	44017,20		6592,19		3348,49		1857,52		497,31		2322,95	44017,20
Támogatások/ (költségek+ráfordítások)		12,36		18,75		18,19		16,87		13,70		13,90

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2004. alapján saját számítás

A 12., 13., 14. és 15. táblázatban csoportonként kimutattam a költségeket és ráfordításokat, valamint a kiemelt támogatások arányát az összes költségre és ráfordításra vetítve.

Az anyag jellegű ráfordítások a nagyobb üzemeket alkotó 1. és 2. csoportokban a költségeken, ráfordításokon belül magasabb arányt képviselnek, mint a kisebb üzemeket alkotó csoportokban. Nagy valószínűséggel ez arra utal, hogy a nagyobb üzemek anyagigényesebb termékeket termelnek és - technológiát alkalmaznak.

A személyi jellegű ráfordítások aránya és az értékcsökkenési leírás aránya a legkisebb üzemeket alkotó 5. csoportban a legnagyobb 2001-ben és viszonylag magasak a másik vizsgált három évben is. Az egyéni gazdaságok, melyek döntően az 5. csoportot alkotják tapasztalatom szerint (tesztüzemeken kívüli tapasztalat, de nagy valószínűséggel ott is érvényes), anyagi lehetőségeik függvényében ragaszkodnak hozzá, hogy saját eszközökkel dolgozzanak. Egy kisebb gazdaságnál a saját traktorok, munkagépek egyéb gépek kihasználtsága általában alacsonyabb, mint a nagyobb gazdaságokban. Általában még a kevésbé jól kihasznált saját gépekkel is olcsóbb a termelés, mint gépi bérmunkaszolgáltatás igénybe vételével. Az egyéni gazdaságok általában kisebb anyagköltség hányaddal dolgoznak. Ennek oka lehet az ésszerű takarékoság és a tőkehiány is.

A személyi jellegű ráfordítások összes költségen belüli arányából – bár az adatgyűjtés nem ebből a célból készült – és messzemenő ilyen jellegű következtetések levonásához hiányosak az információk, óvatosan akár még hatékonysági sorrendet is fel lehet állítani.

Az egyéb ráfordítások csekély súlya és esetleges eltérő tartalmi jellege miatt nem kívánok adataikból következtetést levonni.

A pénzügyi műveletek ráfordításai világosan mutatják, hogy a nagyság növekedésével arányuk és összegük nő. Ezen számokból is levonható ugyanaz a következtetés, mint a kötelezettségek között, hogy nagyobb üzemek kötelezettségeinek aránya és az összes eszközhöz viszonyított kötelezettség állománya, így ezen keresztül eladósodottsági szintje jóval magasabb a kisebb üzemekénél.

Ez tükröződik a pénzügyi műveletek ráfordításaiban is, amelynek szinte minden vállalkozásnál legnagyobb tétele a fizetett kamatok.

A kiemelt támogatások és a költségek, ráfordítások aránya az egyes csoportokban változó képet mutat, megállapítható, hogy 2002-ben és 2003-ban jelentősen nőtt 2001-hez viszonyítva, míg 2004-ben ugyanez a tendencia érvényesül.

Ezen arányokat azért számítottam ki, mert ebből megállapítható, hogy a költségek és ráfordítások hány százalékát fedezték az általam kiemelt támogatások. Ebből a szempontból is jó év volt a 2004. év. Természetesen minden vállalkozás fő célja a minél nagyobb nyereség elérése. A költségek, ráfordítások és támogatások összegén kívül ebben a tekintetben az árbevétel és a standard fedezeti hozzájárulás alakulását is figyelembe kell venni, mely szempontok szerinti vizsgálatot a VII.4. fejezetben végzem el.

A tesztüzemek vizsgált adatait a korábban tárgyalt öt csoportra bontás mellett egyéni gazdaságok és társas vállalkozások bontásban is elkészítettem, ugyanazokkal a sorokkal, mint a másik csoportbontásnál, és szintén négy évet vizsgáltam.

Ennek a csoportosításnak is az alábbiakban ismertetem a főbb tanulságait, az általam levont következtetéseket.

A források és a saját tőke megoszlása testületi rendszerben egyéni és társas bontásban, 2001

Megnevezés	Egyéniek		Társasok	
	ezer forint	%	ezer forint	%
Testüzetek (db)	1388	79,00	369	21,00
Gazdaságok (db)	87297	95,19	4411	4,81
A források megoszlása				
Saját tőke	8908,26	87,35	113086,08	58,03
Céltartalékok	0,00	0,00	103,46	0,05
Kötelezettségek	1284,85	12,60	78870,49	40,47
Passzív időbeli elhatárolások	5,75	0,06	2807,99	1,44
Források összesen	10198,86	100,00	194868,02	100,00
A saját tőke megoszlása				
Jegyzett tőke*	6291,88	70,63	61536,83	54,42
Tőketartalék	905,50	10,16	27236,62	24,08
Eredménytartalék	1369,18	15,37	9619,85	8,51
Lekötött tartalék	0,00	0,00	6152,55	5,44
Értékelési tartalék	0,28	0,00	2908,60	2,57
Mérleg szerinti er.	341,42	3,83	5631,63	4,98
Saját tőke összesen	8908,26	100,00	113086,08	100,00

* A jegyzett, de be nem fizetett tőke figyelembevételével.

Forrás: a Testületi információs rendszer 2001. alapján saját számítás

A források és a saját tőke megoszlása testületi rendszerben egyéni és társas bontásban, 2002

Megnevezés	Egyéniek		Társasok	
	ezer forint	%	ezer forint	%
Tesztüzemek (db)	1401	74,01	492	25,99
Gazdaságok (db)	87127	94,18	5387	5,82
A források megoszlása				
Saját tőke	11110,88	84,75	110184,67	58,26
Céltartalékok	0,88	0,01	60,64	0,03
Kötelezettségek	1972,56	15,05	74619,34	39,45
Passzív időbeli elhatárolások	26,59	0,20	4261,51	2,25
Források összesen	13110,91	100,00	189126,15	100,00
A saját tőke megoszlása				
Jegyzett tőke*	7850,22	70,65	55653,25	50,51
Tőketartalék	1571,76	14,15	24913,61	22,61
Eredménytartalék	1512,98	13,62	13601,96	12,34
Lekötött tartalék	0,51	0,00	6816,03	6,19
Értékelési tartalék	75,91	0,68	4559,17	4,14
Mérleg szerinti er.	99,49	0,90	4640,68	4,21
Saját tőke összesen	11110,88	100,00	110184,67	100,00

* A jegyzett, de be nem fizetett tőke figyelembevételével.

Forrás: a Testületi információs rendszer 2002. alapján saját számítás

A források és a saját tőke megoszlása tesztüzemi rendszerben egyéni és társas bontásban, 2003

Megnevezés	Egyéniek		Társasok	
	ezer forint	%	ezer forint	%
Tesztüzemek (db)	1428	75,36	467	24,64
Gazdaságok (db)	87044	94,09	5470	5,91
A források megoszlása				
Saját tőke	12860,90	85,41	118981,28	58,92
Céltartalékok	0,41	0,00	17,66	0,01
Kötelezettségek	2194,82	14,58	79796,66	39,52
Passzív időbeli elhatárolások	1,93	0,01	3142,45	1,56
Források összesen	15058,07	100,00	201938,04	100,00
A saját tőke megoszlása				
Jegyzett tőke*	7084,71	55,09	58371,65	49,06
Tőketartalék	1491,83	11,60	28293,41	23,78
Eredménytartalék	1600,80	12,45	19938,69	16,76
Lekötött tartalék	0,00	0,00	11960,37	10,05
Értékelési tartalék	2796,75	21,75	6125,97	5,15
Mérleg szerinti er.	-112,76	-0,88	-5708,82	-4,80
Saját tőke összesen	12860,90	100,00	118981,28	100,00

* A jegyzett, de be nem fizetett tőke figyelembevételével.

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2003. alapján saját számítás

A források és a saját tőke megoszlása testületi rendszerben egyéni és társas bontásban, 2004

Megnevezés	Egyéniek		Társasok	
	ezer forint	%	ezer forint	%
Testüzetek (db)	1483	77,36	434	22,64
Gazdaságok (db)	87127	94,18	5387	5,82
A források megoszlása				
Saját tőke	14480,74	81,89	122793,61	52,36
Céltartalékok	0,00	0,00	115,43	0,05
Kötelezettségek	3203,19	18,11	107440,46	45,81
Passzív időbeli elhatárolások	0,10	0,00	4188,12	1,79
Források összesen	17684,03	100,00	234537,62	100,00
A saját tőke megoszlása				
Jegyzett tőke*	4601,59	31,78	48525,60	39,52
Tőketartalék	5094,55	35,18	26789,70	21,82
Eredménytartalék	1837,59	12,69	26569,39	21,64
Lekötött tartalék	0,32	0,00	10336,91	8,42
Értékelési tartalék	2690,62	18,58	6026,84	4,91
Mérleg szerinti er.	256,08	1,77	4543,67	3,70
Saját tőke összesen	14480,74	100,00	122793,61	100,00

* A jegyzett, de be nem fizetett tőke figyelembevételével.

Forrás: a Testületi információs rendszer 2004. alapján saját számítás

A 16.-19. számú táblázatokról világosan látszik, hogy az egyéni gazdaságok forrásai között 81-87 %-ot tesznek ki a saját források, és csak a fennmaradó hányadát teszik ki a kötelezettségek, amelyben még mindig szerepelhet és a 20.-23. táblázatok adatai alapján szerepel is tulajdonosoktól kapott kölcsönként gyakorlatilag szintén saját forrás.

Ez azt jelenti, hogy az egyéni gazdaságok tevékenységük döntő részét saját forrásból finanszírozzák, kötelezettségeik a források 13-19 %-át teszik ki, így eladósodottsági szintjük alacsony.

A társas vállalkozások forrásai között csak, mintegy 52-58 % saját forrás, a fennmaradó hányad kötelezettségek és egyéb források. Itt a nagyságrendek is magasabbak, hiszen pl: 2003-ban az egyéni gazdaságok átlagos saját tőkéje 12.860 e Ft. A társas vállalkozások átlagos saját tőkéje ugyanebben az évben 118.981 e Ft, azaz közel tízszerese az előzőnek. Ez a csoport nagymértékben rá van szorulva az idegen forrásokra, ami megdrágítja a tevékenységet, viszont nem biztos, hogy ebből kifolyólag kisebb lesz az eredményük, mert nagyobb hatékonysággal, jövedelmezőbb termelési szerkezet és technológia megválasztásával kigazdálkodható az idegen források igénybevétele miatti többlet ráfordítás. Ennek részletezését a 36-39. táblázatok vizsgálatánál fogom megtenni.

A 16.-19. táblázat a saját tőke megoszlását is mutatja, a fent ismertetett csoportosítással analóg módon az egyéni gazdaságok és a társas vállalkozások csoportjára vetítve 2001-2004 évekre vonatkozóan.

Az már korábban megállapítható volt, hogy a saját tőke az egyéni gazdaságok jelentős nagyságrenddel kisebb, mint a társas vállalkozásoknál.

A tőketartalék soron lévő adatok azt mutatják, hogy az egyéni gazdaságok a saját tőke jóval kisebb hányadát tartják nyilván tőketartalékként a vizsgált első három évben (10,16-13,32 %), mint a társas vállalkozások (23,78-24,08 %). Ennek fő oka, hogy a társas vállalkozások a saját tőkéjükhöz viszonyítva nagyobb arányban vettek igénybe 2001-2003 között fejlesztési célú támogatást, és ezért nagyobb a tőketartalék aránya a saját tőkéhez viszonyítva.

A 2004. év ebből a szempontból az egyéni gazdaságoknál meglepő változást hozott a tőketartalék adatuk jelentősen megugrott értékben és a saját tőke százalékában is. Ennek oka lehet a jelentős összegű beruházási támogatás, ezt alátámasztja a 37. számú táblázat fejlesztési célú támogatások adata az egyéni gazdaságoknál, amely abban az évben 424 e Ft-ot tett ki. A másik lehetséges ok az egyéni gazdaságok tőketartalék növekedésének véglegesen átadott pénzeszköz miatti növekedés.

Nagyon lényeges adata a gazdálkodásnak a mérleg szerinti eredmény. Ez azt mutatja meg, hogy a bevételek és költségek elszámolása után (és a költségek között szerepelnek a személyi jellegű kifizetések, tehát a bérek és járulékaik is), a nyereségadó levonása és ahol volt, a tulajdonosoknak fizetett, vagy előírt osztalék levonása után eredmény ágon mekkora értékkel nő, vagy csökken a saját tőke, azaz a saját vagyon.

A saját tőkéhez viszonyított mérleg szerinti eredmény 2001-ben és 2002-ben mindkét csoportban pozitív előjelű és a társas vállalkozásoknál nagyobb hányadot tesz ki. Viszont 2003-ban az egyéni gazdaságok átlaga és a társas vállalkozások átlaga is veszteséget mutat, és a veszteség saját tőkéhez viszonyított aránya jóval nagyobb értékű a társas vállalkozásoknál, mint az egyéniéknél. Az aszályos 2003. évben személyes tapasztalatom (partnereim között sok mezőgazdasági társas vállalkozás és jó néhány egyéni gazdálkodó is van) szerint azok a gazdaságok szenvedtek el nagyobb hozamkiesést, ahol az átlagnál intenzívebb módon művelik a földeket. Egy 30 Ak/ha körüli földön gazdálkodó növénytermesztő gazdaság magas biológiai értékű vetőmaggal, talajvizsgálaton alapuló optimális műtrágyázással vagy szerves trágyázással, valamint garantáltan teljes biztonságot nyújtó növényvédelemmel, tehát intenzív módon, magas költségszinttel, átlagos évben 5,5-6 t/ha búzatermésre számíthat. 2003-ban az alföld déli részén ezek a gazdaságok 2,2-2,5 t/ha termésátlagot értek el búzából, azaz a hozamkiesés 3-3,8 t/ha. Ez 25 Ft/kg értékesítési áron számolva 75-95 e Ft/ha. Sok növénytermelő gazdaság, elsősorban a kisebbek nem tudják vagy nem is akarják megadni természetett növényei számára az optimális feltételeket, melyek a legnagyobb hozamot biztosítanák. Kevésbé intenzív módszereikkel átlagos évben megelégednek 4 t/ha körüli búzatermással, mely még így is nyereséget tartalmaz, hiszen költségszintjük az intenzív gazdaságokhoz képest jóval alacsonyabb. 2003-ban az aszálykár miatt az ily módon gazdálkodók búzatermése 2

t/ha körül volt, így az aszály miatti hozamkiesés szintén 2 t/ha. A levezetésből látható, hogy a magasabb költségszinttel dolgozó gazdaságok hozamkiesése jóval magasabb volt. A 12.-15. táblázatok alapján megállapítható, hogy a legnagyobb gazdaságok nagyobb anyagköltség-hányaddal dolgoznak, így érthető, hogy az aszály miatt a 2003. évre kimutatott veszteségük magasabb arányt képvisel, mint a kisebb üzemeknél.

2004-ben újra nyereséget mutatnak az egyéni és a társas vállalkozások is.

A kötelezettségek megoszlása testületi rendszerben egyéni és társas bontásban, 2001

Megnevezés	Egyéniek		Társasok	
	ezer forint	%	ezer forint	%
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	211,10	16,43	2121,63	2,69
Hosszú lejáratra kapott kölcsönök	6,27	0,49	2127,07	2,70
Tartozások kötvénykibocsátásból	0,00	0,00	0,00	0,00
Beruházási és fejlesztési hitelek	209,85	16,33	7348,12	9,32
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	37,02	2,88	9421,17	11,95
Egyéb hosszúlejáratú kötelezettségek	91,74	7,14	1290,93	1,64
Hosszú lejáratú kötelezettségek	345,11	26,86	20187,29	25,60
Rövid lejáratú kölcsönök	320,08	24,91	7506,78	9,52
Rövid lejáratú hitelek	92,86	7,23	24373,07	30,90
Vevőktől kapott előlegek	4,94	0,38	829,20	1,05
Szállítók	15,44	1,20	12604,84	15,98
Váltótartozások	0,00	0,00	0,69	0,00
Egyéb rövid lejáratú kötelezettségek	292,71	22,78	11045,39	14,00
Rövid lejáratú kötelezettségek	726,03	56,51	56359,97	71,46
Kötelezettségek	1284,85	100,00	78870,49	100,00

Forrás: a Testületi információs rendszer 2001. alapján saját számítás

A kötelezettségek megoszlása testületi rendszerben egyéni és társas bontásban, 2002

Megnevezés	Egyéniek		Társasok	
	ezer forint	%	ezer forint	%
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	440,59	22,34	7235,61	9,70
Hosszú lejáratra kapott kölcsönök	28,99	1,47	2032,35	2,72
Tartozások kötvénykibocsátásból	0,00	0,00	0,00	0,00
Beruházási és fejlesztési hitelek	502,11	25,45	7414,41	9,94
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	132,02	6,69	9587,96	12,85
Egyéb hosszúlejáratú kötelezettségek	49,14	2,49	1062,89	1,42
Hosszú lejáratú kötelezettségek	712,26	36,11	20097,60	26,93
Rövid lejáratú kölcsönök	229,78	11,65	4285,96	5,74
Rövid lejáratú hitelek	157,10	7,96	23103,02	30,96
Vevőktől kapott előlegek	12,83	0,65	493,70	0,66
Szállítók	21,71	1,10	11209,80	15,02
Váltótartozások	0,00	0,00	17,02	0,02
Egyéb rövid lejáratú kötelezettségek	388,66	19,70	8087,30	10,84
Rövid lejáratú kötelezettségek	810,09	41,07	47196,80	63,25
Kötelezettségek	1972,56	100,00	74619,34	100,00

Forrás: a Testületi információs rendszer 2002. alapján saját számítás

A kötelezettségek megoszlása testületi rendszerben egyéni és társas bontásban, 2003

Megnevezés	Egyéniek		Társasok	
	ezer forint	%	ezer forint	%
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	763,12	34,77	4506,09	5,65
Hosszú lejáratra kapott kölcsönök	27,29	1,24	1993,95	2,50
Tartozások kötvénykibocsátásból	0,00	0,00	3,66	0,00
Beruházási és fejlesztési hitelek	643,90	29,34	12022,24	15,07
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	174,77	7,96	16297,12	20,42
Egyéb hosszúlejáratú kötelezettségek	64,72	2,95	1793,37	2,25
Hosszú lejáratú kötelezettségek	910,68	41,49	32110,34	40,24
Rövid lejáratú kölcsönök	111,21	5,07	5365,95	6,72
Rövid lejáratú hitelek	83,09	3,79	15527,98	19,46
Vevőktől kapott előlegek	5,59	0,25	767,46	0,96
Szállítók	51,00	2,32	11257,77	14,11
Váltótartozások	0,00	0,00	9,00	0,01
Egyéb rövid lejáratú kötelezettségek	270,01	12,30	10164,43	12,74
Rövid lejáratú kötelezettségek	520,91	23,73	43092,59	54,00
Kötelezettségek	2194,82	100,00	79796,66	100,00

Forrás: a Testületi információs rendszer 2003. alapján saját számítás

A kötelezettségek megoszlása testületi rendszerben egyéni és társas bontásban, 2004

Megnevezés	Egyéniék		Társasok	
	ezer forint	%	ezer forint	%
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	1292,49	40,35	6665,80	6,20
Hosszú lejáratra kapott kölcsönök	16,97	0,53	1497,15	1,39
Tartozások kötvénykibocsátásból	0,00	0,00	0,00	0,00
Beruházási és fejlesztési hitelek	759,78	23,72	13421,77	12,49
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	457,54	14,28	29817,33	27,75
Egyéb hosszúlejáratú kötelezettségek	35,56	1,11	2323,75	2,16
Hosszú lejáratú kötelezettségek	1269,86	39,64	47059,99	43,80
Rövid lejáratú kölcsönök	30,55	0,95	4679,17	4,36
Rövid lejáratú hitelek	47,19	1,47	21678,28	20,18
Vevőktől kapott előlegek	6,21	0,19	504,84	0,47
Szállítók	108,50	3,39	16159,41	15,04
Váltótartozások	0,00	0,00	293,16	0,27
Egyéb rövid lejáratú kötelezettségek	439,53	13,72	9937,55	9,25
Rövid lejáratú kötelezettségek	633,21	19,77	53252,41	49,56
Kötelezettségek	3203,185298	100,00	107440,46	100,00

Forrás: a Testületi információs rendszer 2004. alapján saját számítás

A 20.-23. számú táblázatok a kötelezettségek megoszlását mutatják az egyéni és társas gazdaságok között.

A kötelezettségek állománya is nagyságrendekkel kisebb egyéni gazdaságoknál, és még a jelentősen kisebb összegű kötelezettségek 16,43-40,35 %-a tulajdonosok felé fennálló kötelezettség. Megfigyelhető, hogy a kötelezettségek össz-állománya az egyéni gazdaságokban dinamikusan nőtt, míg a társas vállalkozásoknál a növekedés üteme jelentősen alacsonyabb.

A legjelentősebb tételek közül az egyéni gazdaságoknál a beruházási és fejlesztési hitelek átlagos állománya a 2001-es 209,85 e Ft-ról 2004-re 759,78 e Ft-ra nőtt. Ezen tétel és más hosszúlejáratú kötelezettségek növekedése azt eredményezte, hogy a hosszú lejáratú kötelezettségek állománya a vizsgált időszakban közel négyszeresére nőtt és 2004-ban 1269,86 e Ft átlagos összeget tett ki az egyéni gazdaságok csoportjában. Ugyanakkor a rövid lejáratú kötelezettségek átlagos állománya négy év alatt 726,03 e Ft-ról 633,21 e Ft-ra csökkent. A fenti átrendeződés két fő oka véleményem szerint, hogy egyrészt 2003-ra megszűnt a rövid lejáratú hitelek kamattámogatása és ettől kezdve nem volt érdemes, csak nagy szükség esetén rövid lejáratú hitelt felvenni. Másrészt 2002-ben a hitelkonszolidáció miatt is csökkent a hitelállomány.

A társas vállalkozások kötelezettségállománya a vizsgált időszakban összességében kisebb mértékben növekedett, 78.870,49 e Ft-ról 107.440,46 e Ft-ra. Ennél a csoportnál is megfigyelhető, a hosszú lejáratú kötelezettségek összegének és arányának növekedése, és a rövid lejáratú kötelezettségek összegének és arányának csökkenése. Viszont ennél a csoportnál a rövid lejáratú kötelezettségek mind a négy évben meghaladják a hosszú lejáratú kötelezettségeket, míg ha a különbség csökkent is. Ez abból a szempontból nem szerencsés, hogy az éven belül lejáró hitelek a mezőgazdasági termelés nagy részének ciklikussága miatt értékesítési kényszert idéznek elő, ami sok esetben az elérhető ár, végső soron az árbevétel és a nyereség rovására mehet.

Érdemes összehasonlítani a 20.-23. táblázatok kötelezettségei összesen sorát a 24.-27. táblázatok standard fedezeti hozzájárulás sorával. Ebből az látszik, hogy az egyéni gazdaságok átlagos kötelezettség állománya az első és a harmadik vizsgált évben nem érte

el az SFH értékét, 2002-ben és 2004-ben viszont meghaladta. Ugyanakkor a társas vállalkozásoknál mind a négy vizsgált évben a kötelezettségek átlagos állománya meghaladja az SFH értékét. Ez azt jelenti, hogy a társas vállalkozások kötelezettségei nem csak a forrásokhoz viszonyítva jóval magasabbak, hanem az SFH-hoz képest is nagyobb az arányuk, mint az egyéni gazdaságoknál. Ezek az arányok is azt bizonyítják, hogy a társas vállalkozások gazdálkodása jóval nagyobb mértékben épít a külső forrásokra, mint az egyéni gazdaságoké.

**Támogatás és költség adatok a tesztüzemi rendszerben
egyéni és társas bontásban, 2001**

Megnevezés	Egyéniek		Társasok	
	ezer forint	%	ezer forint	%
Átlagos SFH	1912,07		48732,07	
Támogatások				
Fejlesztési célú támogatás	84,22	25,85	1734,61	17,52
Bevételt növelő, illetve a termelési költségeket csökkentő támogatás	227,32	69,78	6122,83	61,84
Kamattámogatás	14,20	4,36	2044,00	20,64
A kiemelt támogatások összesen	325,74	100,00	9901,43	100,00
Értékesítés nettó árbevétele	4725,12		170500,38	
Támogatások/árbevétel		6,89		5,81
Költségek				
Anyagjellegű ráfordítások	3556,99	70,08	139242,38	69,07
Személyi jellegű ráfordítások	605,20	11,92	29471,52	14,62
Értékcsökkenési leírás	537,64	10,59	11021,77	5,47
Egyéb ráfordítások	323,53	6,37	12332,76	6,12
Pénzügyi műveletek ráfordításai	50,54	1,00	7680,56	3,81
Rendkívüli ráfordítások	1,46	0,03%	1837,29	0,91
Költségek és ráfordítások összesen	5075,37	100,00	201586,28	100,00
Támogatások/(költségek+ráfordítások)		6,42		4,91

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2001. alapján saját számítás

**Támogatás és költség adatok a tesztüzemi rendszerben
egyéni és társas bontásban, 2002**

Megnevezés	Egyéniék		Társasok	
	ezer forint	%	ezer forint	%
Átlagos SFH	1832,17		49505,92	
Támogatások				
Fejlesztési célú támogatás	294,15	38,78	2489,83	14,99
Bevételt növelő, illetve a termelési költségeket csökkentő támogatás	451,45	59,52	12208,50	73,52
Kamattámogatás	12,87	1,70	1906,77	11,48
A kiemelt támogatások összesen	758,47	100,00	16605,10	100,00
Értékesítés nettó árbevétele	5277,41		138911,47	
Támogatások/árbevétel		14,37		11,95
Költségek				
Anyagjellegű ráfordítások	3984,61	68,28	116973,24	68,62
Személyi jellegű ráfordítások	599,03	10,26	25400,36	14,90
Értékcsökkenési leírás	722,85	12,39	9794,67	5,75
Egyéb ráfordítások	468,76	8,03	10734,70	6,30
Pénzügyi műveletek ráfordításai	58,99	1,01	5727,00	3,36
Rendkívüli ráfordítások	1,60	0,03	1830,47	1,07
Költségek és ráfordítások összesen	5835,86	100,00	170460,43	100,00
Támogatások/(költségek+ráfordítások)		13,00		9,74

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2002. alapján saját számítás

**Támogatás és költség adatok a tesztüzemi rendszerben
egyéni és társas bontásban, 2003**

Megnevezés	Egyéniek		Társasok	
	ezer forint	%	ezer forint	%
Átlagos SFH	2668,71		46587,34	
Támogatások				
Fejlesztési célú támogatás	175,23	33,47	3069,73	18,06
Bevételt növelő, illetve a termelési költségeket csökkentő támogatás	323,05	61,70	12327,50	72,52
Kamattámogatás	25,28	4,83	1602,28	9,43
A kiemelt támogatások összesen	523,56	100,00	16999,51	100,00
Értékesítés nettó árbevétele	4697,14		136621,26	
Támogatások/árbevétel		11,15		12,44
Költségek				
Anyagjellegű ráfordítások	3586,19	65,90	115915,24	66,27
Személyi jellegű ráfordítások	580,29	10,66	28088,31	16,06
Értékcsökkenési leírás	727,95	13,38	11766,42	6,73
Egyéb ráfordítások	457,34	8,40	11906,70	6,81
Pénzügyi műveletek ráfordításai	83,32	1,53	5449,43	3,12
Rendkívüli ráfordítások	6,80	0,12	1780,93	1,02
Költségek és ráfordítások összesen	5441,89	100,00	174907,03	100,00
Támogatások/(költségek+ráfordítások)		9,62		9,72

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2003. alapján saját számítás

**Támogatás és költség adatok a tesztüzemi rendszerben
egyéni és társas bontásban, 2004**

Megnevezés	Egyéniek		Társasok	
	ezer forint	%	ezer forint	%
Átlagos SFH	2464,23		36632,86	
Támogatások				
Fejlesztési célú támogatás	111,35	10,46	1423,66	6,28
Bevételt növelő, illetve a termelési költségeket csökkentő támogatás	905,91	85,12	18916,57	83,40
Kamattámogatás	46,96	4,41	2340,87	10,32%
A kiemelt támogatások összesen	1064,22	100,00	22681,10	100,00
Értékesítés nettó árbevétele	5018,65		150296,75	
Támogatások/árbevétel		21,21		15,09
Költségek				
Anyagjellegű ráfordítások	3938,94	65,80	127558,10	67,10
Személyi jellegű ráfordítások	561,50	9,38	29537,83	15,54
Értékcsökkenési leírás	818,81	13,68	13434,45	7,07
Egyéb ráfordítások	521,60	8,71	10734,79	5,65
Pénzügyi műveletek ráfordításai	145,01	2,42	8363,79	4,40
Rendkívüli ráfordítások	0,36	0,01	467,87	0,25
Költségek és ráfordítások összesen	5986,22	100,00	190096,82	100,00
Támogatások/(költségek+ráfordítások)		17,78		11,93

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2004. alapján saját számítás

A 24.-27. táblázatokban a kiemelt támogatások megoszlását is kimutattam a vizsgált évekre vonatkoztatva az egyéni gazdaságok és a társas vállalkozások csoportjára is, valamint a kiemelt támogatások árbevételhez viszonyított aránya is megjelenik ebben a táblázatban. A támogatások összege mindkét csoportban jelentősen nőtt, ennek megfelelően árbevételükhöz viszonyított arányuk is.

A költségek szerkezete és a támogatásokhoz való viszonya az egyéni és társas gazdaságok között I.

Megnevezés	2001		2002	
	Egyéni gazdaságok			
	ezer forint	%	ezer forint	%
Anyagjellegű ráfordítások	3556,99	70,08	3984,61	68,28
Személyi jellegű ráfordítások	605,20	11,92	599,03	10,26
Értécsökkenési leírás	537,64	10,59	722,85	12,39
Egyéb ráfordítások	323,53	6,37	468,76	8,03
Pénzügyi műveletek ráfordításai	50,54	1,00	58,99	1,01
Rendkívüli ráfordítások	1,46	0,03	1,60	0,03
Költségek és ráfordítások összesen	5075,37	100,00	5835,86	100,00
Támogatások	325,74		758,47	
Támogatások/(költségek+ráfordítások)		6,42		13,00
	Társas vállalkozások			
Anyagjellegű ráfordítások	139242,38	69,07	116973,24	68,62
Személyi jellegű ráfordítások	29471,52	14,62	25400,36	14,90
Értécsökkenési leírás	11021,77	5,47	9794,67	5,75
Egyéb ráfordítások	12332,76	6,12	10734,70	6,30
Pénzügyi műveletek ráfordításai	7680,56	3,81	5727,00	3,36
Rendkívüli ráfordítások	1837,29	0,91	1830,47	1,07
Költségek és ráfordítások összesen	201586,28	100,00	170460,43	100,00
Támogatások	9901,43		16605,10	
Támogatások/(költségek+ráfordítások)		4,91		9,74

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2001-2002. alapján saját számítás

A költségek szerkezete és a támogatásokhoz való viszonya az egyéni és társas gazdaságok között II.

Megnevezés	2003		2004	
	Egyéni gazdaságok			
	ezer forint	%	ezer forint	%
Anyagjellegű ráfordítások	3586,19	65,90	3938,94	65,80
Személyi jellegű ráfordítások	580,29	10,66	561,50	9,38
Értécsökkenési leírás	727,95	13,38	818,81	13,68
Egyéb ráfordítások	457,34	8,40	521,60	8,71
Pénzügyi műveletek ráfordításai	83,32	1,53	145,01	2,42
Rendkívüli ráfordítások	6,80	0,12	0,36	0,01
Költségek és ráfordítások összesen	5441,89	100,00	5986,22	100,00
Támogatások	523,56		1064,22	
Támogatások/(költségek+ráfordítások)		9,62		17,78
	Társas vállalkozások			
Anyagjellegű ráfordítások	115915,24	66,27	127558,10	67,10
Személyi jellegű ráfordítások	28088,31	16,06	29537,83	15,54
Értécsökkenési leírás	11766,42	6,73	13434,45	7,07
Egyéb ráfordítások	11906,70	6,81	10734,79	5,65
Pénzügyi műveletek ráfordításai	5449,43	3,12	8363,79	4,40
Rendkívüli ráfordítások	1780,93	1,02	467,87	0,25
Költségek és ráfordítások összesen	174907,03	100,00	190096,82	100,00
Támogatások	16999,51		22681,10	
Támogatások/(költségek+ráfordítások)		9,72		11,93

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2003-2004. alapján saját számítás

A 28.-29. táblázatokban a költségek szerkezetét és az összes költség és ráfordítás támogatásokhoz viszonyított arányát számítottam ki egyéni gazdaságok és társas vállalkozások megbontásában 2001-2004 évekre.

A költségek és ráfordítások szerkezete az anyagjellegű ráfordítások vonatkozásában nem tér el jelentősen a két csoport között. Viszont a személyi jellegű ráfordítások aránya a társas vállalkozásoknál magasabb, míg az értékcsökkenési leírás aránya az egyéni vállalkozásoknál. Ez utóbbinak véleményem szerint az lehet az oka, hogy a legtöbb gazdálkodó saját gépekkel, eszközökkel próbálja megoldani munkáját, és akkor is igyekszik minden főbb munkaművelethez saját eszközt beszerezni, ha ennek kihasználtsága nem közelíti meg a 100 %-ot. Az a tapasztalat, hogy még így is olcsóbb a termelés, mintha gépi bérmunka szolgáltatást vennének igénybe.

A pénzügyi műveletek ráfordításai aránya, amint az látható volt a társas vállalkozásoknál többszörösét teszi ki az egyéni gazdaságoknál kimutatott aránynak. Ennek okát fentebb már taglaltam.

VII.4. A jövedelmezőség vizsgálata

Már Ivanicsné [1985] rámutatott, hogy a vállalati érdek nem a bruttó, hanem az adózott nyereség, ezért a jövedelmezőségi számítások során ezt használtam az egyes mutatók számlálójában. Összesen öt jövedelmezőségi mutató került kiszámításra, amely tartalmazza a három leggyakrabban előfordulót is, vagyis a saját tőke arányos jövedelmezőséget (ROE – return on equities), az eszközarányos nyereséget (ROA – return on assets) és az árbevétel arányos nyereséget (ROS – return on sales).

Az alkalmazott jövedelmezőségi mutatók:

$$\text{Saját tőke arányos jövedelmezőség (\%)} = \frac{\text{Adózott eredmény}}{\text{Saját tőke}} * 100$$

$$\text{Eszközarányos nyereség (\%)} = \frac{\text{Adózott eredmény}}{\text{Eszközök}} * 100$$

$$\text{Árbevétel arányos nyereség (\%)} = \frac{\text{Adózott eredmény}}{\text{Értékesítés nettó árbevétele}} * 100$$

$$\text{Az ösztöke jövedelmezősége (\%)} = \frac{\text{Adózott eredmény} + \text{Fizetett kamatok}}{\text{Források}} * 100$$

$$\text{A munka jövedelmezősége (1000 Ft/ÉME)} = \frac{\text{Adózott eredmény}}{\text{Éves munkaerőegység}}$$

Éves munkaerőegység (ÉME): 2200 munkaórával egyenlő munkavégzés. Az angol AWU (Annual Work Unit) magyar megfelelője.

Az alábbi táblázat a jövedelmezőségi mutatók alakulását tartalmazza a 2001-2004-es időtávon.

30. számú táblázat

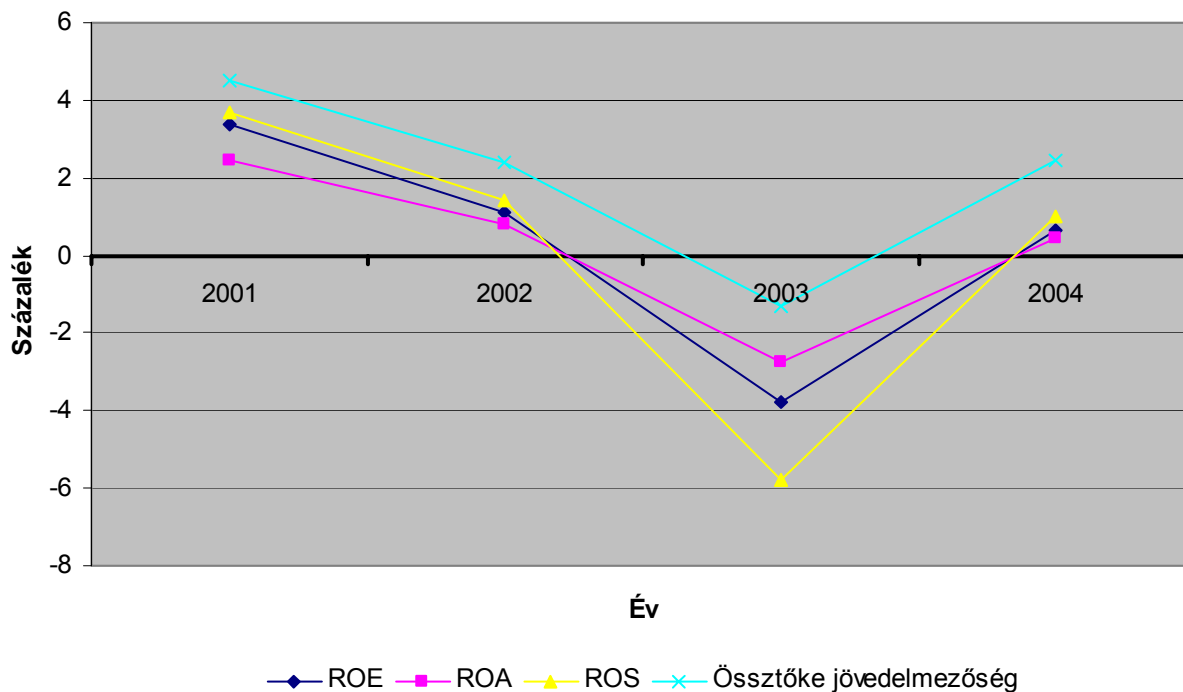
A jövedelmezőségi mutatók alakulása 2001-2004 között

Jövedelmezőségi mutatók	2001	2002	2003	2004
ROE (%)	3,35	1,11	-3,77	0,66
ROA (%)	2,44	0,81	-2,76	0,46
ROS (%)	3,67	1,44	-5,77	1,02
Össztöke jövedelmezőség (%)	4,52	2,41	-1,30	2,46
A munka jövedelmezősége (ezer Ft/ÉME)	234,94	97,46	-372,43	73,74

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2001-2004. alapján saját számítás

A 30. számú táblázatban szereplő mutatók, melyek a tesztüzemek átlagos, fenti képletek alapján számított jövedelmezőségi mutatóit tartalmazzák, ebben a táblázatban csoportbontás nélkül, azt tükrözik, hogy valamennyi jövedelmezőségi mutató 2001-ben éri el a legmagasabb értéket és a 2003-ban a legalacsonyabb értéket, sőt 2003-ban minden jövedelmezőségi mutató negatív előjelű. (1.ábra)

A jövedelmezőségi mutatók alakulása a tesztüzemek körében

Forrás: Tesztüzemi információs rendszer 2001-2004. alapján saját számítás

A 2003. év negatív adatait nagyrészt a mezőgazdaságot sújtó évszázados rekordot megdöntő aszály számlájára írhatjuk, viszont a másik három év csökkenő tendenciája a mezőgazdaság minden szempontból romló jövedelmezőség-csökkenését mutatja. Vélelmezhető, hogy ha nem lett volna 2003-ban ilyen súlyos aszály, a romló jövedelmezőségi tendencia feltehetőleg akkor is megmaradt volna.

Némileg árnyaltabbá teszi a képet, ha a mutatók értékeit megbontjuk egyéni és társas viszonylatban is.

Ezt tartalmazza az alábbi táblázat.

**A jövedelmezőségi mutatók alakulása 2001-2004 között
az egyéni és társas vállalkozásoknál**

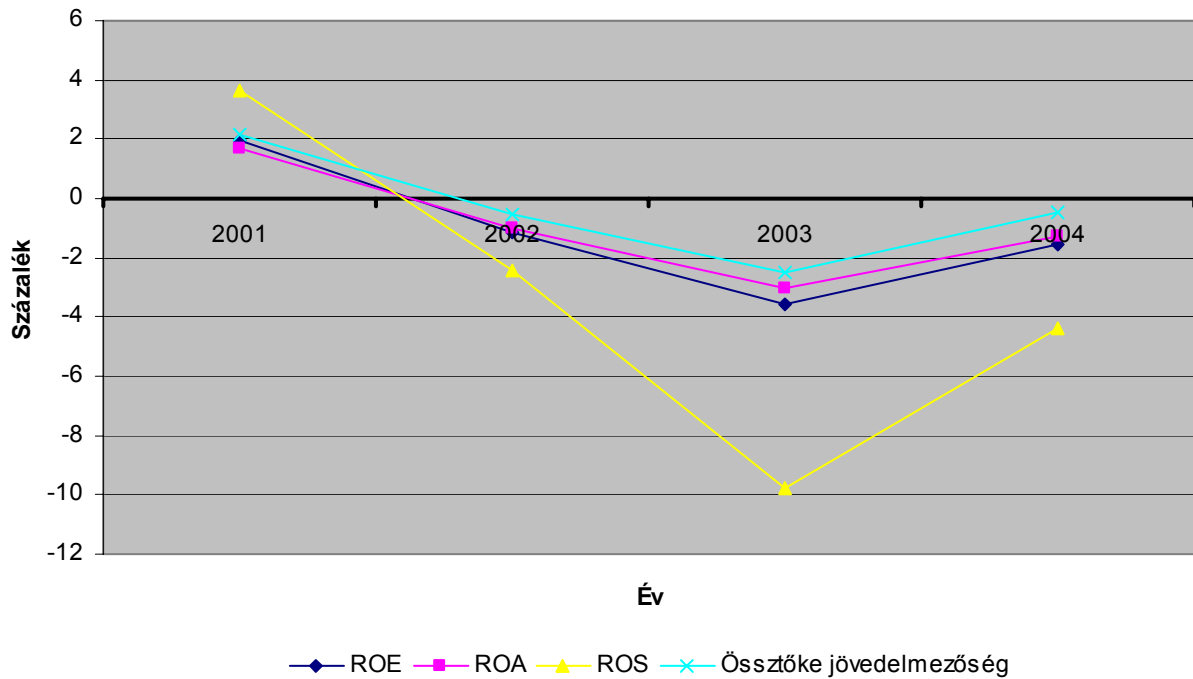
Jövedelmezőségi mutatók	2001	2002	2003	2004
Egyéni gazdaságok				
ROE (%)	1,93	-1,16	-3,58	-1,53
ROA (%)	1,68	-0,98	-3,05	-1,25
ROS (%)	3,63	-2,44	-9,79	-4,40
Össztőke jövedelmezőség (%)	2,18	-0,53	-2,51	-0,44
A munka jövedelmezősége (ezer Ft/ÉME)	161,37	-119,48	-443,79	-209,16
Társas vállalkozások				
ROE (%)	5,56	4,82	-4,10	4,84
ROA (%)	3,23	2,81	-2,42	2,54
ROS (%)	3,69	3,83	-3,57	3,95
Össztőke jövedelmezőség (%)	6,95	5,72	0,15	6,01
A munka jövedelmezősége (ezer Ft/ÉME)	311,73	338,55	-300,03	395,16

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2001-2004. alapján saját számítás

Amennyiben a jövedelmezőségi mutatókat egyéni gazdaságok és társas vállalkozások csoportjaira bontva vizsgáljuk, ahogyan azt a 31. számú táblázat tartalmazza, az egyéni gazdaságok 2002-2004. évi jövedelmezőségi mutatói negatív előjelűek, míg a társas vállalkozásoknál az ösztőke jövedelmezőségét kivéve a 2003. évi adatok negatív előjelűek. (2.-3. ábra)

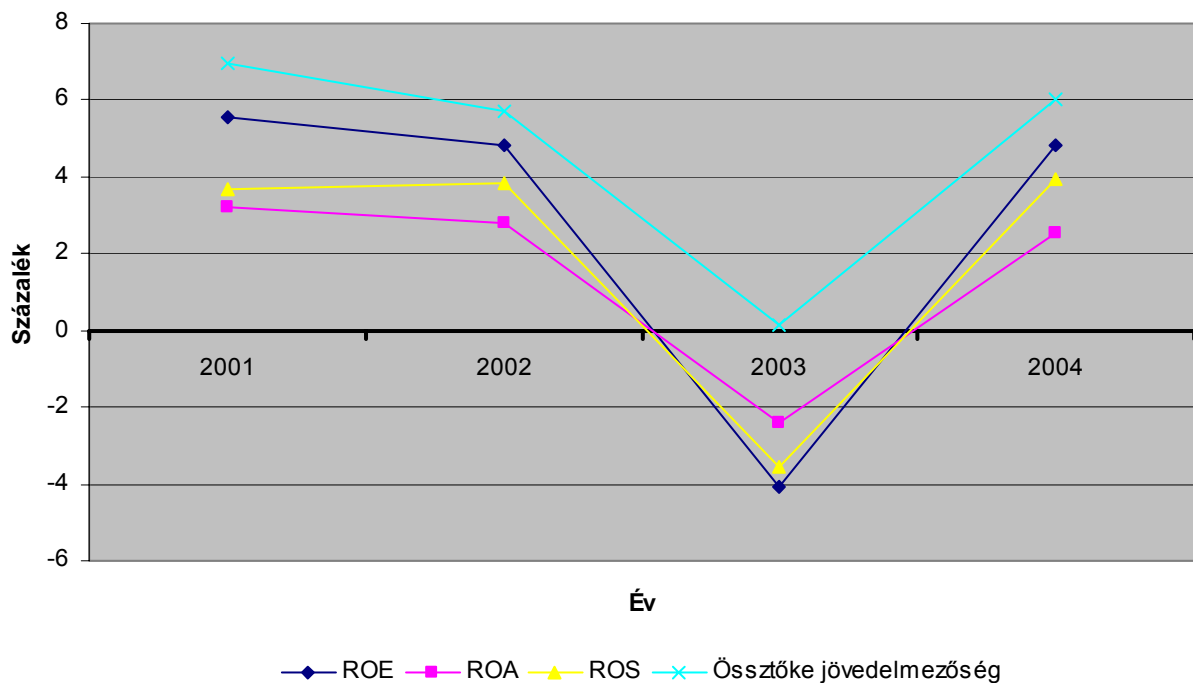
Az egyéni gazdaságok negatív jövedelmezési mutatói abból erednek, hogy a korábban jelzett módon korrekcióra került sor abból kifolyólag, hogy az egyéni gazdaságoknál nem minden esetben kerül elszámolásra a családtagok teljesítménye utáni bértömeg. Ezen korrekció nélkül az egyéni gazdaságok 2001-2002-ben és 2004-ben is pozitív jövedelmezőségi mutatókat értek volna el.

A jövedelmezőségi mutatók alakulása az egyéni gazdaságok körében

Forrás: Tesztüzemi információs rendszer 2001-2004. alapján saját számítás

A jövedelmezőségi mutatók alakulása az egyéni gazdaságok körében

Forrás: Tesztüzemi információs rendszer 2001-2004. alapján saját számítás

Mindkét csoportnál megfigyelhető, a jövedelmezőségi mutatók romlása a vizsgált négy évben, kivéve a társas vállalkozások ROS mutatóját és ugyanitt a munka jövedelmezőségét, ahol a 2002-es és a 2004-es adat kismértékben meghaladja a 2001-est.

Az ösztőke jövedelmezősége tartalmazza a fizetett kamatokat is, ez úgy értelmezhető, hogy e jövedelmezőségi mutató számításánál figyelembe van véve, hogy a kötelezettségállomány után fizetett kamatokat is elszámolta, kvázi kigazdálkodta a gazdálkodás. Itt egy olyan ellentmondás megfigyelhető, hogyha a fizetett kamatok összegében veszteségbe megy át a vállalkozás, attól az ösztőke jövedelmezőségi mutatója pozitív eredményű lesz, tehát hitelmentes gazdálkodás esetén nyereséges lett volna a vállalkozás. Az ösztőke jövedelmezőségénél ezek szerint akkor jobb a mutató, ha van hitelállomány és fizetett kamat.

Az elemzések két sarokpontja a források állománya (Mérleg) és a standard fedezeti hozzájárulás, ezért a jövedelmezőségi mutatók értékei az ezek alapján képzett csoportokra is külön ki lettek számítva. A források alapján képzett csoportok értékeit az alábbi táblázat mutatja be.

A jövedelmezőségi mutatók alakulása a Források állománya alapján képzett csoportokban, 2001-2004

	1. csoport	2. csoport	3. csoport	4. csoport	5. csoport
2001					
ROE (%)	6,40	4,88	0,99	-0,30	-1,04
ROA (%)	3,87	3,86	0,87	-0,27	-0,92
ROS (%)	4,74	8,19	1,67	-0,62	-1,52
Össztőke jövedelmezőség (%)	7,39	5,00	1,49	0,01	-0,76
A munka jövedelmezősége (ezer Ft/ÉME)	406,52	589,01	103,82	-25,12	-46,32
2002					
ROE (%)	5,26	3,33	-1,35	-1,91	-6,46
ROA (%)	3,16	2,33	-1,16	-1,65	-5,94
ROS (%)	4,73	5,47	-2,15	-4,17	-11,27
Össztőke jövedelmezőség (%)	5,95	3,60	-0,56	-1,44	-5,83
A munka jövedelmezősége (ezer Ft/ÉME)	417,51	456,52	-157,40	-179,49	-369,54
2003					
ROE (%)	-2,90	-1,19	-0,17	-3,63	-10,87
ROA (%)	-1,78	-0,86	-0,14	-3,15	-9,94
ROS (%)	-2,81	-2,24	-0,44	-10,46	-24,05
Össztőke jövedelmezőség (%)	0,68	0,55	0,53	-2,68	-9,85
A munka jövedelmezősége (ezer Ft/ÉME)	-241,85	-173,49	-25,92	-455,94	-789,97
2004					
ROE (%)	4,60	3,70	1,89	-1,50	-8,37
ROA (%)	2,51	2,64	1,47	-1,30	-7,11
ROS (%)	4,25	8,18	4,35	-4,71	-19,78
Össztőke jövedelmezőség (%)	5,91	4,25	2,48	-0,77	-6,83
A munka jövedelmezősége (ezer Ft/ÉME)	427,13	641,83	328,06	-218,56	-670,07

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2001-2004. alapján saját számítás

A 32. számú táblázatban a források állománya alapján képzett csoportonkénti és évenkénti jövedelmezőségi mutatókat állítottam be.

A 2003. évet kivéve a vizsgált években főként az 1. csoport jövedelmezőségi mutatói a legnagyobbak, és a méretnagyság csökkenésével csökkennek a mutatók értékei. Feltehetőleg a 4. és 5. csoportot többségében egyéni gazdaságok alkotják, amelyeknél a negatív jövedelmezőségi mutatók kialakulásában közre játszhatott egyrészt a személyi jellegű ráfordítások miatti korrekció, másrészt az a körülmény, hogy esetükben előfordulhat, hogy a bevételek egy része a családtagok östermelői bevételeként jelenik meg.

A standard fedezeti hozzájárulás alapján képzett csoportok jövedelmezőségi mutatói a 33. táblázatban találhatóak meg.

A jövedelmezőségi mutatók alakulása a standard fedezeti hozzájárulás alapján képzett csoportokban, 2001-2004

	1. csoport	2. csoport	3. csoport	4. csoport	5. csoport
2001					
ROE (%)	6,94	5,16	3,59	2,86	-2,63
ROA (%)	4,16	3,73	2,98	2,50	-2,33
ROS (%)	4,55	7,58	5,73	5,33	-5,61
Össztőke jövedelmezőség (%)	7,81	5,83	3,85	2,93	-2,15
A munka jövedelmezősége (ezer Ft/ÉME)	390,28	699,39	342,93	249,96	-168,66
2002					
ROE (%)	6,37	4,43	4,17	1,50	-7,02
ROA (%)	3,77	3,07	3,29	1,24	-5,96
ROS (%)	4,62	6,50	8,10	3,25	-14,66
Össztőke jövedelmezőség (%)	6,87	4,95	4,11	1,72	-5,78
A munka jövedelmezősége (ezer Ft/ÉME)	413,90	553,80	522,27	173,17	-580,43
2003					
ROE (%)	-1,01	0,29	-5,66	-1,49	-7,80
ROA (%)	-0,60	0,20	-4,40	-1,23	-6,99
ROS (%)	-0,81	0,47	-14,15	-3,68	-25,15
Össztőke jövedelmezőség (%)	2,07	1,92	-3,33	-0,66	-6,79
A munka jövedelmezősége (ezer Ft/ÉME)	-75,40	38,22	-681,64	-185,17	-824,75
2004					
ROE (%)	5,04	7,15	4,30	2,18	-6,92
ROA (%)	2,74	4,85	3,24	1,64	-5,81
ROS (%)	4,23	11,75	9,08	4,99	-23,74
Össztőke jövedelmezőség (%)	6,34	6,54	4,54	2,55	-5,23
A munka jövedelmezősége (ezer Ft/ÉME)	423,57	1030,97	702,41	296,19	-824,49

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2001-2004. alapján saját számítás

A 33. számú táblázat adataiból kitűnik, hogy a standard fedezeti hozzájárulás alapján képzett jövedelmezőségi mutatók közül majdnem minden mutató az 5. csoportban a legalacsonyabb.

A források alapján legkisebb vállalkozások csoportja nem azonos a standard fedezeti hozzájárulás alapján legkisebb vállalkozások csoportjával, hiszen a források alapján képzett 5. csoport mutatói eltérnek.

Véleményem szerint a standard fedezeti hozzájárulás alapján az 5. csoportba került gazdaságok a legkevésbé jövedelmező, alacsony hozamokkal, ebből kifolyólag alacsony bevételekkel és eredménnyel rendelkező vállalkozások.

A táblázatból még megfigyelhető, hogy a vizsgált években az 1., 2. és a 3. csoport teljesített legjobban, tehát standard fedezeti hozzájárulás alapján a nagy és közepes gazdaságok csoportjai adták a legmagasabb jövedelmezőségi mutatókat.

A jövedelmezőségi mutatók alapján lehetőség van a gazdaságok egyedileg történő sorba rendezésére is. Az üzemek a sorrendekben elfoglalt helyeik alapján sorszámokat kapnak, majd azok összeadásra kerülnek. Az ún. rangösszeg módszer lényege, hogy minél kisebb az összértéke a számoknak, a vizsgált mutatók szempontjából annál jobban teljesített az adott gazdaság.

Ennek alapján is öt csoport került kialakításra, az első a legjobb, míg az utolsó a legrosszabb jövedelmezőségű gazdaságokat tartalmazza.

A rangösszeg alapján képzett csoportok átlagos értékei 2001-ben

	1. csoport	2. csoport	3. csoport	4. csoport	5. csoport
Gazdaságok (db)	17327	16385	12898	19965	25133
Saját tőke (ezer Ft)	11075,10	15588,88	25595,16	15166,36	7808,39
Források (ezer Ft)	13580,96	21916,04	37305,83	21085,50	10080,30
Értékesítés nettó árbevétele (ezer Ft)	10839,15	17789,67	27289,19	10861,40	4633,69
Adózott eredmény (ezer Ft)	2981,37	1911,88	1128,03	-355,66	-1898,45
Fizetett kamatok (ezer Ft)	158,47	551,92	970,18	498,06	86,75
Éves munkaerőegység	1,27	2,08	3,67	2,27	1,32
ROE (%)	26,92	12,26	4,41	-2,35	-24,31
ROA (%)	21,95	8,72	3,02	-1,69	-18,83
ROS (%)	27,51	10,75	4,13	-3,27	-40,97
Össztőke jövedelmezőség (%)	23,12	11,24	5,62	0,68	-17,97
A munka jövedelmezősége (ezer Ft/ÉME)	2355,29	917,28	307,25	-157,01	-1438,87

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2001. alapján saját számítás

A 34. számú táblázat alapján megállapítható, hogy a saját tőke és a források alapján legnagyobb gazdaságok a 3. csoportba kerültek, a legkisebbek az 5. csoportba. Ugyanakkor az értékesítés nettó árbevétele alapján a 3. csoport tartalmazza a legnagyobb átlagos értékeket, míg az 5. csoport a legkisebbeket.

A rangsor alapján legjobb gazdaságokat az jellemzi, hogy viszonylag alacsony hitelállománnyal dolgoznak, hiszen a fizetett kamatok összege itt a második legalacsonyabb. Ez a csoport foglalkoztatja a legkevesebb munkaerőt, míg a gazdaságok száma közepes.

A 35. számú táblázat a rangösszeg alapján képzett csoportok társasági formába tartozását tartalmazza 2001-ben. Ebből látható, hogy minden csoportba jelentős számú östermelő és egyéni gazdálkodó került. A kft-k többsége a 2. és 3. csoportba került, míg az rt-k és

szövetkezetek nagyobbik része a 3. csoport tagja. A 35. számú táblázat alapján megállapítható, mivel mindegyik csoportba került mindenféle gazdaság, hogy nincs szoros összefüggés a jövedelmezőség és a társasági forma között. Az őstermelők és egyéni vállalkozók rangösszeg alapján a legnagyobb számban a legjobb és legrosszabb csoportokba kerültek, ebből levonható az a következtetés, hogy az egyéniek jelentős része kiemelkedő jövedelmezőséggel működik, másik jelentős része a leggyengébb jövedelmezőségű csoportba tartozik. A nagyobb társas gazdaságok a rangösszeg alapján közepes jövedelmezőségi mutatókkal rendelkezők csoportjában találhatók legnagyobb számban.

Társasági formák a csoportokba tartozás alapján 2001-ben

Forma/Csoport	1	2	3	4	5	Összesen
Östermelő	134	120	97	122	157	630
Egyéni vállalkozó	120	93	93	98	109	513
Más egyéni ⁶	48	53	45	58	41	245
Bt	15	10	6	11	10	52
Kft	27	45	47	23	13	155
Rt	1	6	24	10	2	43
Szövetkezet	7	24	38	28	16	113
Más társas vállalkozás	0	1	1	1	3	6
Összesen	352	352	351	351	351	1757

Forrás: AKII Tesztüzemi Információs Rendszer 2001. alapján saját számítás

A rangösszeg alapján képzett csoportok átlagos értékei 2002-ben

	1. csoport	2. csoport	3. csoport	4. csoport	5. csoport
Gazdaságok (db)	11725	13846	13876	17539	36528
Saját tőke (ezer Ft)	13785,79	20938,04	26463,20	22233,20	9934,01
Források (ezer Ft)	18866,76	29797,85	39302,31	30625,04	12521,64
Értékesítés nettó árbevétele (ezer Ft)	13410,14	21906,44	25561,24	14213,34	4042,08
Adózott eredmény (ezer Ft)	3739,66	2642,47	1323,46	-514,49	-2036,96
Fizetett kamatok (ezer Ft)	311,05	601,15	803,74	506,53	77,40
Éves munkaerőegység	1,33	2,34	3,04	2,43	1,29
ROE (%)	27,13	12,62	5,00	-2,31	-20,50
ROA (%)	19,82	8,87	3,37	-1,68	-16,27
ROS (%)	27,89	12,06	5,18	-3,62	-50,39
Össztőke jövedelmezőség (%)	21,47	10,89	5,41	-0,03	-15,65
A munka jövedelmezősége (ezer Ft/ÉME)	2801,29	1131,17	435,76	-211,31	-1581,65

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2002. alapján saját számítás

⁶ Ide tartoznak a családi gazdaságok és a több östermelő, egyéni vállalkozó, stb. egységes irányítása alatt álló gazdaságok.

A 2002. évre vonatkozó *36. számú táblázat* átlagos értékei és tendenciái kismértékben térnek el a 2001. évitől. Itt már a 2., 4. és 5. csoportban több gazdaság szerepel, mint a legjobbakat tömörítő 1. csoportban, viszont a források és az árbevétel alapján 2002-ben is a nagyobb gazdaságok a 2. és 3. csoportba kerültek az átlagszámok értékei alapján.

Ez természetesen nem zárja ki, hogy nagyobb vállalkozások ne legyenek más csoportban is, viszont az átlagokból ez az egyértelmű következtetés, és a vizsgálat során nem egyes gazdaságokat, hanem a tesztüzemek különböző elvek szerint képzett csoportjait és a csoportok átlagát vizsgáltam.

2002-ben az 1. csoport gazdaságai fizették a második legkisebb összegű kamatot, feltehetőleg az alacsony hitelállomány és ebből kifolyólag a viszonylag alacsony kamatfizetési kötelezettség is elősegítette azt, hogy a legjobb adózott eredményt és a legjobb jövedelmezőségi mutatókat ők érték el.

Az 5. csoport értékelése gyakorlatilag analóg lehet a 2001 évi jövedelmezőségi mutatók alapján képzett 5. csoportnál leírtakkal. Itt is a viszonylag magas forrásokkal működő gazdaságokra az alacsony árbevételi szint jellemző. Ez a csoport adózott eredmény szempontjából veszteséges átlagot produkált. Viszont a fizetett kamatok összege 2001-ben és 2002-ben is alacsonyabb, mint az 1. csoportban, tehát a veszteség oka semmi esetre sem a magas hitelállományban keresendő.

A társasági formákba tartozás szempontjából a 2002. adatokat tartalmazó *37. számú táblázat*ból igen hasonló következtetések vonhatók le, mint a *35. számú táblázat* esetén.

Társasági formák a csoportokba tartozás alapján 2002-ben

Forma/Csoport	1	2	3	4	5	Összesen
Östermelő	103	77	71	77	134	462
Egyéni vállalkozó	77	55	63	81	72	348
Más egyéni ⁷	137	144	94	106	110	591
Bt	11	11	10	11	13	56
Kft	41	57	75	34	18	225
Rt	3	11	25	12	3	54
Szövetkezet	7	22	40	57	26	152
Más társas vállalkozás	0	2	1	0	2	5
Összesen	379	379	379	378	378	1893

Forrás: AKII Tesztüzemi Információs Rendszer 2002. alapján saját számítás

A rangösszeg alapján képzett csoportok átlagos értékei 2003-ban

	1. csoport	2. csoport	3. csoport	4. csoport	5. csoport
Gazdaságok (db)	12653	13920	13624	19435	32882
Saját tőke (ezer Ft)	20777,41	26494,22	29390,99	19752,04	10775,52
Források (ezer Ft)	26047,40	34063,51	43028,48	27556,41	14897,10
Értékesítés nettó árbevétele (ezer Ft)	15435,39	18681,37	23932,42	10626,80	5117,61
Adózott eredmény (ezer Ft)	3824,28	1496,48	-159,10	-1952,55	-2914,18
Fizetett kamatok (ezer Ft)	346,66	472,83	794,73	391,39	182,74
Éves munkaerőegység	1,53	2,14	3,05	1,92	1,55
ROE (%)	18,41	5,65	-0,54	-9,89	-27,04
ROA (%)	14,68	4,39	-0,37	-7,08	-19,56
ROS (%)	24,78	8,01	-0,66	-18,37	-56,94
Össztőke jövedelmezőség (%)	16,01	5,78	1,48	-5,67	-18,34
A munka jövedelmezősége (ezer Ft/ÉME)	2495,37	699,95	-52,12	-1017,77	-1874,72

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2003. alapján saját számítás

⁷ Ide tartoznak a családi gazdaságok és a több östermelő, egyéni vállalkozó, stb. egységes irányítása alatt álló gazdaságok.

A 38.-40. számú. táblázat adatainak elemzéséből sok hasonló következtetés vonható le, mint a 2001. és 2002. évre vonatkozó táblázatokról. A legjobb jövedelmezőségi mutatókkal rendelkező 1. csoport átlagosan nagy és közepes gazdaságokból áll, forrásaik átlaga a közepes, és árbevételük átlaga is közepes. A fizetett kamatok összege ebben a csoportban a második legkisebb, míg az adózott eredmény a legnagyobb.

39. számú táblázat

Társasági formák a csoportokba tartozás alapján 2003-ban

Forma/Csoport	1	2	3	4	5	Összesen
Östermelő	99	87	59	81	104	430
Egyéni vállalkozó	57	67	56	65	63	308
Más egyéni ⁸	158	131	130	132	139	690
Bt	9	8	8	9	15	49
Kft	39	51	71	44	21	226
Rt	3	12	18	16	4	53
Szövetkezet	14	22	37	30	32	135
Más társas vállalkozás	0	1	0	2	1	4
Összesen	379	379	379	379	379	1895

Forrás: AKII Tesztüzemi Információs Rendszer 2003. alapján saját számítás

⁸ Ide tartoznak a családi gazdaságok és a több östermelő, egyéni vállalkozó, stb. egységes irányítása alatt álló gazdaságok.

A rangösszeg alapján képzett csoportok átlagos értékei 2004-ben

	1. csoport	2. csoport	3. csoport	4. csoport	5. csoport
Gazdaságok (db)	9568	13585	12044	18821	38946
Saját tőke (ezer Ft)	23166,36	22265,94	37016,09	26135,91	11971,17
Források (ezer Ft)	30198,60	31236,36	56017,59	42855,86	15810,88
Értékesítés nettó árbevétele (ezer Ft)	17746,35	14690,23	28859,35	19208,64	4368,99
Adózott eredmény (ezer Ft)	6228,79	2721,11	2008,29	-829,03	-2399,85
Fizetett kamatok (ezer Ft)	484,85	577,15	1397,48	1040,44	192,95
Éves munkaerőegység	1,50	1,51	3,19	2,53	1,35
ROE (%)	26,89	12,22	5,43	-3,17	-20,05
ROA (%)	20,63	8,71	3,59	-1,93	-15,18
ROS (%)	35,10	18,52	6,96	-4,32	-54,93
Össztőke jövedelmezőség (%)	22,23	10,56	6,08	0,49	-13,96
A munka jövedelmezősége (ezer Ft/ÉME)	4145,12	1796,41	628,73	-327,51	-1777,70

Forrás: a Tesztüzemi információs rendszer 2004. alapján saját számítás

A 40. számú táblázat adatai alapján hasonló következtetések vonhatók le, mint az előző három táblázat alapján.

Társasági formák a csoportokba tartozás alapján 2004-ben

Forma/Csoport	1	2	3	4	5	Összesen
Östermelő	73	65	67	79	143	427
Egyéni vállalkozó	54	69	60	57	48	288
Más egyéni ⁹	199	183	138	116	132	768
Bt	4	9	13	11	9	46
Kft	39	35	54	77	35	240
Rt	3	5	21	11	6	46
Szövetkezet	9	16	27	30	10	92
Más társas vállalkozás	3	2	3	2	0	10
Összesen	384	384	383	383	383	1917

Forrás: AKII Tesztüzemi Információs Rendszer 2004. alapján saját számítás

⁹ Ide tartoznak a családi gazdaságok és a több östermelő, egyéni vállalkozó, stb. egységes irányítása alatt álló gazdaságok.

A négy év adatai alapján néhány általános következtetés is levonható a *34.-41. számú táblázatok* adataiból.

1. Nincsen szoros összefüggés a jövedelmezőség és a társasági forma között, hiszen minden évben minden csoportban minden vállalkozási forma szerepel.
2. A bt-k jövedelmezőségi pozíciója az időszak végére romlott.
3. Az őstermelők pozíciója romlott, az egyéni vállalkozóké és az egyéb egyénieké javult a négy év folyamán.
4. A nagyobb társas vállalkozások (kft, rt, szövetkezet) jövedelmezőségi rangsorban elfoglalt helye végig közepes.
5. A rangösszeg alapján legjobb gazdaságokat tömörítő 1. csoport saját tőke és források alapján közepesnél kisebb, árbevétel alapján közepes értékeket tartalmaz. Ugyanakkor a legrosszabb gazdaságokat tartalmazó 5. csoport saját tőke és források adatai valamelyest kisebbek, míg árbevétel adatai jelentősen alacsonyabbak. Tehát a legrosszabb gazdaságok viszonylag magas forrásokkal alacsony árbevételt produkáltak, minden évben veszteségesek. Fizetett kamatok szempontjából a legkisebb értékek náluk szerepelnek, így a viszonylag magas források nagyrészt saját források. Úgy is megközelíthető ez a kérdés, hogy a nagyrészt saját forrásból meglévő eszközeik kihasználtsága alacsony.
6. A legjobb gazdaságok csoportjában legmagasabb minden évben a munka jövedelmezősége, azaz az élő munka hatékonysága itt a legjobb.

VII.5. Regressziószámítás a tesztüzemi adatokra

Az alkalmazott módszertani eszközök következő csoportja a regressziószámítás volt. A vizsgálatok során arra kerestem a választ, hogy az elemzésbe bevont változók közül melyik van valamilyen függvényszerű kapcsolatban az egyes jövedelmezőségi mutatókkal. Ennek alapján összesen 20 különböző számítás készült, mivel mind az öt mutatóra és a vizsgált négy évre külön-külön el kellett végezni. A függő vagy eredményváltozók tehát a következők:

- saját tőke arányos jövedelmezőség (ROE)
- eszközarányos nyereség (ROA)
- árbevétel arányos nyereség (ROS)
- az össztőke jövedelmezősége
- a munka jövedelmezősége.

A független vagy magyarázó változók köre igen széles spektrumot ölelt fel, hiszen tartalmazza a Mérleg és az Eredménykimutatás legfontosabb sorait, a támogatásra vonatkozó adatokat, az éves munkaerőegységet és a standard fedezeti hozzájárulást, az eladósodottság mutatóját, valamint a gazdálkodási forma elkülönítésére szolgáló segédváltozót. Ez utóbbi egyéni/társas csoportba osztja a mintában szereplő gazdaságokat. Az alábbi 42. számú táblázat a regressziószámításhoz felhasznált változók teljes körét mutatja be.

Jegyzett tőke	Kötelezettségek
Tőketartalék	Passzív időbeli elhatárolások
Eredménytartalék	Források
Lekötött tartalék	Értékesítés nettó árbevétele
Értékelési tartalék	Adózott eredmény
Mérleg szerinti eredmény (MSZE)	Fizetendő kamatok
Saját tőke	Fejlesztési célú támogatások
Céltartalékok	Bevételt növelő, költséget csökkentő támogatások
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	Kamattámogatások
Hosszú lejáratra kapott kölcsönök	Anyagjellegű ráfordítások
Beruházási és fejlesztési hitelek	Személyi jellegű ráfordítások
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	Értékcsökkenési leírás
Egyéb hosszúlejáratú kötelezettségek	Egyéb ráfordítások
Hosszú lejáratú kötelezettségek	Pénzügyi műveletek ráfordításai
Rövid lejáratú kölcsönök	Rendkívüli ráfordítások
Rövid lejáratú hitelek	Éves munkaerőegység (ÉME)
Vevőktől kapott előlegek	Standard fedezeti hozzájárulás (SFH)
Szállítók	Eladósodottság ¹⁰
Váltótartozások	Egyéni gazdaságok segédváltozója
Egyéb rövidlejáratú kötelezettségek	Társas vállalkozások segédváltozója
Rövid lejáratú kötelezettségek	

Kiinduló hipotézisem a regressziós számítások elvégzése előtt az volt, hogy a fenti változók valamilyen kombinációja magyarázhatja az egyes jövedelmezőségi mutatók alakulását.

A regressziós vizsgálatok során alapvető fontosságú annak erőssége. Emiatt kizárólag azokat a regressziós egyenleteket vizsgáltam meg közelebbről, amelyeknél a

¹⁰ A számításokban szereplő eladósodottsági mutató a kötelezettségek és a saját tőke hányadosa.

determinációs együttható értéke legalább közepes, vagy annál erősebb kapcsolatra utalt ($R^2 > 0,5$).

Az elemzések elvégzése után a fenti kritériumnak mindössze egy egyenlet felelt meg, a saját tőke arányos jövedelmezőség vizsgálata a 2003-as évben. Az alapadatokat az alábbi táblázat mutatja be.

43. számú táblázat

R = 0,7573	F (8, 1886) = 317,0600
$R^2 = 0,5735$	p < 0,0000
Korrigált $R^2 = 0,5717$	A becslés standard hibája: 1,0973

A táblázatból jól látható, hogy a regressziós egyenlet illeszkedésének mérőszáma (R^2) 0,5735, vagyis az adott megoldás a szórás 57,35 százalékát magyarázza. Ezzel kapcsolatban az az elméleti kifogás szokott felmerülni, hogy az értéke minden egyes újonnan bevont változóval nő (de legalábbis nem csökken). A korrigált R^2 ezzel szemben csökken, ha az elemzésbe vont újabb változók valójában nem járulnak hozzá a magyarázó erő növeléséhez. A fenti esetben ennek az értéke is meghaladja a 0,5-öt, vagyis a kapott eredmény ebből a szempontból is közepes erősségű kapcsolatot jelez.

A regressziószámítás eredményeit az alábbi táblázat foglalja össze.

	Együttható	Standard hiba	Béta	Standard hiba	t statisztika	p szint
Konstans	-0,047844	0,0301			-1,5871	0,1127
Eladósodottság	-0,102812	0,0021	-0,7486	0,0151	-49,6787	0,0000
Adózott eredmény	0,000001	0,0000	0,1992	0,0254	7,8299	0,0000
Rendkívüli ráfordítások	0,000002	0,0000	0,1848	0,0353	5,2332	0,0000
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	0,000000	0,0000	0,0480	0,0159	3,0209	0,0026
Egyéb hosszú-lejáratú hitelek	0,000000	0,0000	0,0535	0,0215	2,4816	0,0132
Hosszú lejáratra kapott kölcsön	0,000001	0,0000	0,0263	0,0151	1,7437	0,0814
Személyi jellegű ráfordítások	0,000000	0,0000	-0,0799	0,0368	-2,1730	0,0299
Saját tőke	0,000000	0,0000	0,0420	0,0263	1,5945	0,1110

Forrás: Statistica szoftverrel saját számítás a Tesztüzemi Információs Rendszer adatainak felhasználásával

A táblázat konstans sorában található együttható negatív előjele (és relatíve magas értéke) azonnal jelzi, hogy az adott év a saját tőke arányos jövedelmezőség szempontjából nem volt kimagasló. A legfontosabb függő változó (a béta alapján képzett rangsor szerint) az eladósodottság. A negatív együttható magyarázata magától értetődik: minél nagyobb egy adott üzem eladósodottsága, annál rosszabb lesz a jövedelmezősége. Hipotetikusan az eladósodottság egy egységnyi növekedése (más körülményeket állandónak és változatlanok tételezve fel) 0,1028-al (10,28 százalékkal) csökkenti a saját tőke arányos jövedelmezőség nagyságát. Ez a tétel nem szorul különösebb magyarázatra, hiszen az idegen tőke után kamatot kell fizetni, aminek az eredményt csökkentő hatása áttételesen átgyűrűzik az adózott eredménybe is (a mutató számlálója).

A többi változó esetében az értékek olyan kicsik (így a jövedelmezőség alakulására gyakorolt hatásuk annyira csekély), hogy még az első hat tizedesjegyen is mindössze három esetben szerepelnek nullától eltérő értékek. Mindazonáltal az elfogadhatóság szigorú kritériumai ($|t| > 2$, vagy $p < 0,05$) szinte –a saját tőkét és a hosszú lejáratra kapott kölcsönt leszámítva –minden esetben teljesülnek. Mindazonáltal nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a változók körén belül lehetnek összefüggések (korreláció), így azt külön meg kell vizsgálni és a regressziós elemzés során kapott eredményt annak függvényében módosítani.

A végső regressziós egyenlet megalkotása érdekében ezért elsősorban a t statisztika és a p szint, másodsorban a korrelációs mátrix alapján került kiválasztásra a kihagyásra kerülő változó. A folyamat végén az alábbi eredményt kaptam.

45. számú táblázat

R = 0,7499	F (2, 1892) = 1215,3000
R ² = 0,5623	p < 0,0000
Korrigált R ² = 0,5618	A becslés standard hibája: 1,1099

A 45. számú táblázatból látható, hogy az illeszkedés „jósága” csak elhanyagolható mértékben csökkent, vagyis a nem szignifikáns, illetve a többivel erősen korreláló változók elhagyása érdemben nem gyengítette a regresszió magyarázó erejét.

A következő, 46. számú táblázat a végső egyenletet mutatja be.

46. számú táblázat

	Együttható	Standard hiba	Béta	Standard hiba	t statisztika	p szint
Konstans	-0,019867	0,0256			-0,7748	0,4386
Eladósodottság	-0,102575	0,0021	-0,7469	0,0152	-49,1032	0,0000
Adózott eredmény	0,000000	0,0000	0,0650	0,0152	4,2765	0,0000

Forrás: Statistica szoftverrel saját számítás a Tesztüzemi Információs Rendszer adatainak felhasználásával

Látható, hogy a kiinduló egyenlethez képest a konstans értéke jelentősen csökkent, ugyanakkor az eladósodottság együtthatója lényegében nem változott. Az Adózott eredmény relatív, bétával mért fontossága azonban sokkal kisebb lett, valamint a hat tizedes-jegyig feltüntetett együtthatója sem tartalmaz nullától eltérő számot. Mindenképpen érdekes eredménye az elemzésnek, hogy az egyetlen, közepesnél erősebb kapcsolat esetében a jövedelmezőség lényegében csak az eladósodottság alakulásától (azzal ellentétes pályán mozogva) függ.

Kiinduló hipotézisemet, mivel 20 vizsgálatból csak egy hozott eredményt, az elvégzett módszer nem támasztotta alá, tehát a mérleg- és eredménykimutatás-adatok és a használt segédváltozók nem állnak függvényszerű kapcsolatban a vizsgált jövedelmezőségi mutatókkal. Más szavakkal kifejezve, sem a méretnagyság, sem az eladósodottság, sem más változók függvényszerűen nem befolyásolták a jövedelmezőségi mutatókat (természetesen az egyetlen eredményt hozó vizsgálat kivétel, de erre általánosítani nem lehet).

Mivel a 20 vizsgálatból mindössze egy hozott eredményt, amelyik ráadásul sokkal inkább egy (negatív) korrelációs kapcsolat, mint regressziós egyenlet, ezért a mérlegből származó változókat üzemsorosan „normalizáltam” a Források állományának nagyságával. Ennek következtében a kiinduló hipotézisem annyiban módosult, hogy a – mérlegen kívüli változókat leszámítva – relatív forrásszerkezet képes-e magyarázatot adni a jövedelmezőségi mutatók alakulására.

Az így kapott eredmények sokkal meggyőzőbbek lettek, mivel öt olyan egyenlet is született, amelyik megfelelt az általam támasztott kritériumnak, vagyis hogy a determinációs együttható értéke legalább közepes, vagy annál erősebb kapcsolatra utaljon. A következőkben röviden összefoglalom a regressziószámítások végeredményét (A kiinduló egyenleteket az 5. *melléklet* tartalmazza.). Az első elfogadható egyenlet a ROE mutató esetében született 2001-re, ezt mutatja be a 47-48. *táblázat*.

47. számú táblázat

R = 0,8854	F (14, 1742) = 451,3610
R ² = 0,7839	p < 0,0000
Korrigált R ² = 0,7822	A becslés standard hibája: 0,0943

	Együttható	Standard hiba	Béta	Standard hiba	t statisztika	p szint
Konstans	0,0079	0,0034			2,2903	0,0221
MSZE	0,9687	0,0186	0,6871	0,0132	51,9570	0,0000
Adózott eredmény	0,0000	0,0000	0,3515	0,0168	20,8766	0,0000
ÉME	-0,0003	0,0000	-0,2817	0,0261	-10,7861	0,0000
Személyi jellegű ráfordítások	0,0000	0,0000	0,4573	0,0335	13,6456	0,0000
Értékesítés nettó árbevétele	0,0000	0,0000	-0,9140	0,0996	-9,1737	0,0000
Anyagjellegű ráfordítások	0,0000	0,0000	0,6171	0,0830	7,4385	0,0000
Egyéb rövidlejáratú kötelezettségek	0,1440	0,0313	0,0568	0,0123	4,6080	0,0000
Értékcsökkenési leírás	0,0000	0,0000	0,1025	0,0176	5,8357	0,0000
Egyéb hosszúlejáratú kötelezettségek	-0,2101	0,0403	-0,0583	0,0112	-5,2083	0,0000
SFH	0,0000	0,0000	-0,1187	0,0231	-5,1426	0,0000
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	-0,1195	0,0242	-0,0569	0,0115	-4,9447	0,0000
Eredménytartalék	-0,0331	0,0077	-0,0520	0,0121	-4,2962	0,0000
Céltartalék	-3,1529	0,9837	-0,0393	0,0123	-3,2051	0,0014
Társas vállalkozások segédváltozója	0,0160	0,0067	0,0322	0,0135	2,3826	0,0173

Forrás: Statistica szoftverrel saját számítás a Tesztüzemi Információs Rendszer adatainak felhasználásával

A 47. számú táblázatból látható, hogy az illeszkedés „jósága” igen magas maradt a három változó elhagyásával a kiinduló egyenletből. A 48. számú táblázat mutatja be a szignifikánsnak bizonyult változókat (arra ismételt felhívom a figyelmet, hogy a mérlegből származó változók minden esetben arányok!). Mivel a 2001-es év alapvetően kedvező volt a mezőgazdaság (és a jövedelmezőség) szempontjából, így nem meglepő, hogy a konstans értéke pozitív (bár nem sokkal van a nulla felett). A táblázatból látható, hogy a saját tőke arányos jövedelmezőséggel pozitív és érdemi kapcsolatban van a mérleg szerinti eredmény, az egyéb rövidlejáratú kötelezettségek relatív aránya, valamint a társas vállalkozások segédváltozója. Ezzel szemben igen erősen negatív hatású a céltartalék relatív nagysága, valamint még három származtatott forráselem (egyéb hosszúlejáratú kötelezettségek, tulajdonosoktól kapott kölcsön, eredménytartalék). Legerősebb negatív

hatása a céltartalék relatív nagyságának van. A céltartalék lényegében egy előre hozott költség, képzése akkor lehet indokolt, ha várható jövőbeni veszteségekkel vagy kötelezettségekkel kell számolni a tárgyévet érintően. A fentiek közül a társas vállalkozások segédváltozója különösen érdekes, mivel nagyon halvány jelét mutatja a gazdasági forma és a jövedelmezőség kapcsolatának.

A következő elfogadható egyenletet az összetőke jövedelmezőségi mutatóra kaptam 2001-re. Ennek az eredményeit mutatja be a 49. és 50. táblázat.

49. számú táblázat

R = 0,8832	F (18, 1738) = 342,4100
R ² = 0,7800	p < 0,0000
Korrigált R ² = 0,7778	A becslés standard hibája: 0,0956

50. számú táblázat

	Együttható	Standard hiba	Béta	Standard hiba	t statisztika	p szint
Konstans	-0,1097	0,0235			-4,6667	0,0000
MSZE	0,9574	0,0192	0,6765	0,0135	49,9611	0,0000
Adózott eredmény	0,0000	0,0000	0,3645	0,0180	20,2688	0,0000
ÉME	-0,0003	0,0000	-0,2486	0,0288	-8,6228	0,0000
Személyi jellegű ráfordítások	0,0000	0,0000	0,4503	0,0347	12,9612	0,0000
Értékesítés nettó árbevétele	0,0000	0,0000	-0,8961	0,1025	-8,7392	0,0000
Rövid lejáratú kötelezettségek	0,2156	0,0301	0,1884	0,0263	7,1522	0,0000
Anyagjellegű ráfordítások	0,0000	0,0000	0,6039	0,0863	6,9950	0,0000
Értécsökkenési leírás	0,0000	0,0000	0,1085	0,0200	5,4190	0,0000
Rövid lejáratú kölcsönök	-0,1139	0,0293	-0,0592	0,0152	-3,8876	0,0001
SFH	0,0000	0,0000	-0,1321	0,0242	-5,4601	0,0000
Egyéb hosszúlejáratú kötelezettségek	-0,3000	0,0493	-0,0829	0,0136	-6,0828	0,0000
Hosszú lejáratú kötelezettségek	0,2327	0,0372	0,1189	0,0190	6,2523	0,0000
Saját tőke	0,1268	0,0242	0,1444	0,0276	5,2309	0,0000
Eredménytartalék	-0,0319	0,0079	-0,0500	0,0124	-4,0171	0,0001
Céltartalék	-2,4053	0,9706	-0,0299	0,0121	-2,4781	0,0133
Társas vállalkozások segédváltozója	0,0212	0,0078	0,0425	0,0157	2,7167	0,0067
Fizetett kamatok	0,0000	0,0000	0,0871	0,0258	3,3815	0,0007
Források	0,0000	0,0000	-0,0974	0,0308	-3,1644	0,0016

Forrás: Statistica szoftverrel saját számítás a Tesztüzemi Információs Rendszer adatainak felhasználásával

Az 50. számú táblázat adatai tükrözik, hogy az összítőke jövedelmezőségével pozitív és érdemi kapcsolatban van a mérleg szerinti eredmény, a rövid lejáratú kötelezettségek, a hosszú lejáratú kötelezettségek, a saját tőke relatív aránya, valamint a társas vállalkozások segédváltozója. Szintén, mint a 48. számú táblázatban is, erősen negatív hatású a céltartalék relatív nagysága.

A harmadik, elfogadható eredményt a 2003-as ROE mutatóra elvégzett regresszió adta. Ezt mutatja be az 51-52. táblázat.

51. számú táblázat

R = 0,7910	F (8, 1885) = 393,7300
R ² = 0,6256	p < 0,0000
Korrigált R ² = 0,6240	A becslés standard hibája: 1,0284

52. számú táblázat

	Együttható	Standard hiba	Béta	Standard hiba	t statisztika	p szint
Konstans	-0,0399	0,0299			-1,3321	0,1830
Eladósodottság	-0,1016	0,0019	-0,7397	0,0142	-52,2492	0,0000
MSZE	1,9732	0,1369	0,2154	0,0149	14,4139	0,0000
Rövid lejáratú kölcsönök	-2,4629	0,3261	-0,1091	0,0144	-7,5519	0,0000
Hosszú lejáratra kapott kölcsönök	2,0377	0,6866	0,0421	0,0142	2,9678	0,0030
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	0,5795	0,2188	0,0386	0,0146	2,6483	0,0082
Szállítók	0,8435	0,3540	0,0343	0,0144	2,3831	0,0173
ÉME	-0,0006	0,0002	-0,0897	0,0261	-3,4349	0,0006
Források	0,0000	0,0000	0,0889	0,0261	3,4104	0,0007

Forrás: Statistica szoftverrel saját számítás a Tesztüzemi Információs Rendszer adatainak felhasználásával

A 2003. évre a saját tőke arányos jövedelmezőségre elvégzett regresszió részben más eredményeket hozott, mint az előző kettő. A mérleg szerinti eredmény továbbra is pozitív és érdemi kapcsolatban van a ROE mutatóval, de mellette a hosszú lejáratra kapott kölcsönök, a tulajdonosoktól kapott kölcsön és a szállítók relatív aránya mutat pozitív kapcsolatot. Ez utóbbi tételeket úgy tudom értelmezni, hogy ezen kötelezettségek magasabb értéke segítette a magasabb saját tőke arányos jövedelmezőséget.

A következő két táblázat a ROA mutató esetében 2003-ra kapott eredményeket tartalmazza.

R = 0,9131	F (15, 1878) = 627,5600
R ² = 0,8337	p < 0,0000
Korrigált R ² = 0,8323	A becslés standard hibája: 0,0914

	Együttható	Standard hiba	Béta	Standard hiba	t statisztika	p szint
Konstans	0,0166	0,0058			2,8473	0,0045
MSZE	0,9353	0,0132	0,7676	0,0108	70,9823	0,0000
Adózott eredmény	0,0000	0,0000	0,3665	0,0239	15,3078	0,0000
Rendkívüli ráfordítások	0,0000	0,0000	0,2245	0,0242	9,2922	0,0000
Rövid lejáratú kölcsönök	-0,2305	0,0291	-0,0767	0,0097	-7,9116	0,0000
Egyéb rövid lejáratú kötelezettségek	0,2094	0,0314	0,0656	0,0098	6,6777	0,0000
ÉME	-0,0004	0,0000	-0,3827	0,0314	-12,1991	0,0000
Személyi jellegű ráfordítások	0,0000	0,0000	0,3704	0,0375	9,8672	0,0000
Források	0,0000	0,0000	0,2016	0,0274	7,3586	0,0000
Értékesítés nettó árbevétele	0,0000	0,0000	-0,6051	0,0674	-8,9754	0,0000
Anyagjellegű ráfordítások	0,0000	0,0000	0,3983	0,0588	6,7703	0,0000
Értékcsökkenési leírás	0,0000	0,0000	0,1092	0,0232	4,7078	0,0000
Pénzügyi műveletek ráfordításai	0,0000	0,0000	-0,0746	0,0186	-4,0109	0,0001
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	-0,0717	0,0198	-0,0359	0,0099	-3,6128	0,0003
Tőketartalék	-0,0286	0,0086	-0,0322	0,0097	-3,3389	0,0009
Egyéni gazdaságok segédváltozója	-0,0179	0,0058	-0,0346	0,0113	-3,0786	0,0021

Forrás: Statistica szoftverrel saját számítás a Tesztüzemi Információs Rendszer adatainak felhasználásával

A ROA mutatóra 2003. évre vonatkozó regresszió szintén a mérleg szerinti eredmény hatását igazolta legnagyobb mértékben. Itt érdemes megemlíteni az egyéni gazdaságok segédváltozójának negatív értékét.

Az utolsó, elfogadható eredmény az ösztöke jövedelmezőségének 2003-ra vonatkozó értékeiből született. Ezt mutatja be az 55-56. táblázat.

55. számú táblázat

R = 0,8854	F (14, 1742) = 451,3610
R ² = 0,7839	p < 0,0000
Korrigált R ² = 0,7822	A becslés standard hibája: 0,0943

56. számú táblázat

	Együttható	Standard hiba	Béta	Standard hiba	t statisztika	p szint
Konstans	0,0363	0,0058			6,2607	0,0000
MSZE	0,9397	0,0134	0,7742	0,0110	70,1782	0,0000
Adózott eredmény	0,0000	0,0000	0,2887	0,0214	13,4905	0,0000
Rendkívüli ráfordítások	0,0000	0,0000	0,1869	0,0234	7,9802	0,0000
Fizetett kamatok	0,0000	0,0000	0,0581	0,0200	2,9086	0,0037
ÉME	-0,0004	0,0000	-0,4342	0,0306	-14,1703	0,0000
Személyi jellegű ráfordítások	0,0000	0,0000	0,3676	0,0386	9,5259	0,0000
Egyéb rövid lejáratú kötelezettségek	0,2241	0,0326	0,0705	0,0103	6,8646	0,0000
Rövid lejáratú kölcsönök	-0,2055	0,0303	-0,0687	0,0101	-6,7782	0,0000
Források	0,0000	0,0000	0,1801	0,0236	7,6176	0,0000
Értékesítés nettó árbevétele	0,0000	0,0000	-0,1836	0,0255	-7,1891	0,0000
Egyéni gazdaságok segédváltozója	-0,0325	0,0060	-0,0631	0,0116	-5,4330	0,0000

Forrás: Statistica szoftverrel saját számítás a Tesztüzemi Információs Rendszer adatainak felhasználásával

Az 56. számú táblázat szintén elsősorban a mérleg szerinti eredmény pozitív és érdemi kapcsolatát mutatja a 2003-as ösztöke jövedelmezőségi mutatóra elvégzett regresszió után. A másik pozitív kapcsolat az egyéb rövid lejáratú kötelezettségek arányával mutatkozik.

A relatív forrászerkezettel elvégzett regresszió, mint fentiekből is kitűnt, meggyőzőbb eredményeket hozott, mint a forrásértékekre elvégzett regresszió. Az öt egyenlethől kettő 2001-re, három 2003-ra született. Ezek az évek a magyar mezőgazdaság szempontjából

nagyban különböznek, hiszen 2001 viszonylag jó év volt, míg 2003 a súlyos aszály miatt az utóbbi időszak legrosszabb éve volt. A mérlegen kívüli változókat leszámítva relatív forrásszerkezettel elvégzett regresszió-számítások eredményeiből az egyes egyenleteknél felsoroltakon túlmenően következtetésem az alábbiak:

- A mérleg szerinti eredmény mind az öt egyenletben 1-hez közeli pozitív eredményt adott. Ez természetes, hiszen a jövedelmezőségi mutatóknál használt adózott eredmény értéke és a mérleg szerinti eredmény értéke a tárgyévi eredményből fizetett osztalékkal térhet el, ez pedig a magyar mezőgazdaságban nem általános gyakorlat.
- Egyes kötelezettségek aránya negatív előjellel, egyes kötelezettségek aránya pozitív előjellel szerepel a regresszió-számítások eredményeit bemutató táblázatokban. Az egyéb rövid lejáratú kötelezettségek több jövedelmezőségi mutatóra is pozitív és érdemi kapcsolatot tükröznek. Ez úgy képzelhető el, hogy az így nyert forrásarány jövedelmezőségi mutatót javított például úgy, hogy a tulajdonosok tagi kölcsönt tettek be, kamatot keveset vagy egyáltalán nem kértek rá. Az így nyert olesó forrásarányjal javulhattak egyes jövedelmezőségi mutatók.
- A társas vállalkozások segédváltozója kétszer is megjelenik pozitív előjellel, ami szintén alátámasztja a vállalkozási forma szerinti megbontás szükségességét.
- A céltartalék mindkét 2001-es számításban jelentős negatív hatást gyakorolt. Az eddig is köztudott volt, hogy céltartalékokat az eredmény terhére képeznek. A céltartalék relatív arányának és az adott jövedelmezőségi mutató közötti kapcsolat erőssége azonban csak a regresszió-számítással mutatható ki.
- Kiinduló hipotézisem az ismertetett módszerrel már elfogadásra kerülhet, hiszen 5 egyenletnél kimutatható lett a közepesnél erősebb függvényszerű kapcsolat, tehát a relatív forrásszerkezet (és a mérlegen kívüli változók) képesek voltak magyarázatot adni a jövedelmezőségi mutatók alakulására..

VII.6. A faktoranalízis eredményei

A faktoranalízist a multikollinearitás kiszűrésére alkalmaztam, azon belül is varimax rotációval, amely az egyik leggyakrabban használt transzformációs módszer. A faktoranalízis során használt változók a regressziószámításról szóló fejezetben már bemutatásra kerültek. Az elemzést minden évre külön végeztem el, így a faktorok száma természetesen nem mindig lett azonos. A következtetések levonására a feltételezéseim szerint többször előfordulók adnak majd lehetőséget.

A mintával és alkalmazott módszertannal összhangban 5 faktoros megoldás született, ahol a sajátérték minden esetben 0,95-nél nagyobb volt.¹¹ A 57. táblázat ennek az eredményét mutatja be (kizárólag azok a változók szerepelnek benne, amelyek elfogadhatónak bizonyultak, vagyis az értékük 0,5 felett van). Az oszlopokon belüli kiemelés jelzi az azonos faktorhoz tartozást. Az utolsó két sor a sajátértékek nagyságait, valamint a variancia megoszlását mutatja a különböző faktorok között. Ez utóbbiból látható, hogy a kapott eredmény az összes varianciának 56,65 százalékára ad magyarázatot (ez az érték több faktor alkalmazásánál nem nő számottevő mértékben).

¹¹ Ez minden elemzés esetében azonos.

A faktoranalízis eredménye 2001-ben

Változók/faktorok	1	2	3	4	5
Értékesítés nettó árbevétele	0,9484	0,0169	0,2076	0,1182	0,0678
Rendkívüli ráfordítások	0,9469	0,0377	0,0328	0,0594	0,1039
Éves munkaerőegység	0,9419	0,0404	0,0236	0,0664	0,1147
Passzív időbeli elhatárolások	0,9387	0,0219	0,0697	0,1277	0,1651
Kötelezettségek	0,9148	0,0164	0,1218	0,1307	0,0889
Rövid lejáratú kölcsönök	0,8704	0,0513	-0,0443	0,0474	0,3443
Vevőktől kapott előlegek	0,8662	0,0205	0,0801	-0,0787	0,1593
Anyagjellegű ráfordítások	0,8583	0,0131	0,0632	0,0159	0,2728
Céltartalékok	0,8544	0,0104	0,2933	0,1045	-0,0029
Személyi jellegű ráfordítások	0,8251	0,0045	0,4311	0,1992	0,0282
Adózott eredmény	0,8223	0,0166	0,4721	0,1979	0,0046
Értékcsökkenési leírás (ÉCS)	0,8200	-0,0333	0,3747	0,2227	-0,0815
Jegyzett, de be nem fizetett tőke	0,8120	0,0016	-0,1003	0,1236	-0,1906
Fejlesztési célú támogatások	0,8098	0,0033	0,4086	0,1922	0,0172
Pénzügyi műveletek ráfordításai	0,8082	-0,0603	0,3441	0,0905	-0,0592
Standard fedezeti hozzájárulás	0,7855	-0,0324	0,3586	0,2751	-0,0442
Egyéb ráfordítások	0,7815	-0,0285	0,2608	0,1694	0,0353
Kamattámogatások	0,7757	-0,0081	0,2947	0,1283	0,1763
Egyéb hosszúlejáratú kötelezettségek	0,7570	-0,0255	0,2726	0,0138	0,0698
Források	0,7039	0,0390	-0,1202	-0,0565	-0,0499
Eredménytartalék	0,7008	-0,0371	0,1702	0,0778	0,0712
Rövid lejáratú kötelezettségek	0,6524	0,0704	0,0073	0,2610	0,0059
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	0,6343	0,0992	-0,3410	0,0083	-0,0349
Váltótartozások	0,6050	-0,0090	0,2259	0,3226	0,0557
A munka jövedelmezősége	0,0296	0,9433	0,0577	0,0212	-0,0089
Arbevétel arányos nyereség	-0,0053	0,9421	0,0573	-0,0195	-0,0200
Az össztóke jövedelmezősége	0,0223	0,7029	0,0176	0,0056	-0,0197
Fizetendő kamatok	0,2933	0,3069	0,7400	-0,0199	-0,0235
Saját tőke	0,2691	0,2884	0,7351	-0,0263	-0,0178
Lekötött tartalék	0,1876	-0,0194	0,6575	-0,0749	0,0761
Egyéni gazdaságok segédváltozója	-0,4017	-0,0722	-0,1332	-0,7995	-0,0896
Társas vállalkozások segédváltozója	0,4017	0,0722	0,1332	0,7995	0,0896
Beruházási és fejlesztési hitelek	0,1708	0,0270	-0,0604	0,0064	0,8206
Mérleg szerinti eredmény	0,1254	-0,0120	0,0154	0,0744	0,8034
Sajátérték	16,9925	2,6006	3,4073	2,4174	1,7732
Variancia	35,40%	5,42%	7,10%	5,04%	3,69%

Módszer: főkomponens elemzés varimax rotációval

Forrás: AKII Tesztüzemi Információs Rendszer 2001. alapján saját számítás

Az első faktorba tartozó változók döntően az üzemmérethez kapcsolhatók, tehát ez az üzemméret faktor. Az ide tartozó változók köre a mérlegadatokon és az eredménykimutatás adatokon kívül az éves munkaerőegységet és a standard fedezeti hozzájárulást tartalmazza. Ez teljesen természetes, hiszen az SFH nagysága egyértelműen jelzi az üzemméretet. Az éves munkaerőegység is szoros kapcsolatban van az üzemmérettel, bár értékeik között nincs egyenes arányú összefüggés, hiszen munkaerő-igényesebb termelés esetén az arányok változhatnak. 2001-ben ennek a faktornak van a legnagyobb magyarázó ereje, hiszen a variancia 35,4 %-át magyarázza az összes 56,65 %-os varianciából.

A második faktor jellegzetessége a jövedelmezőség, hiszen kizárólag jövedelmezőségi tényezők szerepelnek benne, tehát ez a jövedelmezőség faktor.

A harmadik faktor a fizetendő kamatok faktora, mert a fizetendő kamatok és a saját tőke változóit tartalmazza. A saját tőke és a lekötött tartalék változói mellett legerősebb ebben a faktorban a fizetendő kamatok változója. Így ezen faktor legfontosabb jellegzetessége a fizetendő kamatok, ezen keresztül az idegen forrással történő finanszírozás.

A negyedik faktor a társas gazdálkodási forma faktora, mert annak segédváltozóját tartalmazza pozitív előjellel, és az egyéni gazdaságok segédváltozóját negatív előjellel. Ezek a segédváltozó-értékek alátámasztják, hogy érdemes az eredményeket egyéni-társas szempontból megbontani.

Az utolsó faktor a források két fontos változóját, a beruházási és fejlesztési hitelek, valamint a mérleg szerinti eredmény változóit tartalmazza. Úgy tűnik, nincs a két változó között közös jellemvonás, viszont sorrendben előrébb áll a beruházási és fejlesztési hitelek változója, így ezen faktor elnevezése ennek megfelelő lehet.

A következő évre vonatkozó adatok alapján a 7 faktoros megoldás bizonyult elfogadhatónak. Ez az összes varianciának 65,02 százalékára ad magyarázatot. Az eredményeket az alábbi táblázat tartalmazza.

A faktoranalízis eredménye 2002-ben

Változók/faktorok	1	2	3	4	5	6	7
Passzív időbeli elhatárolások	0,9535	-0,0013	0,1556	0,0671	0,0469	-0,1276	0,0077
ÉME	0,9517	0,0009	0,0539	0,0864	0,1046	-0,0665	-0,0308
Kötelezettségek	0,9478	0,0022	0,1373	0,1028	0,0796	0,0331	-0,0773
Rendkívüli ráfordítások	0,9418	0,0022	0,0601	0,0965	0,1123	-0,0634	-0,0239
Értékesítés nettó árbevétele	0,9272	0,0048	0,1766	0,1522	0,1082	-0,1021	0,1907
Vevőktől kapott előlegek	0,9230	0,0021	0,0261	-0,0329	0,1282	0,0091	-0,0679
Személyi jellegű ráfordítások	0,9070	0,0052	0,0529	0,2457	0,1451	0,0196	0,0999
Adózott eredmény	0,8964	0,0006	0,0440	0,2614	0,1968	0,0346	0,1377
Fejlesztési célú támogatások	0,8841	0,0038	0,0104	0,2564	0,1687	0,0598	0,0441
Kamattámogatások	0,8816	-0,0057	0,0560	0,0797	0,1658	0,0357	-0,0361
ÉCS	0,8695	0,0136	0,0393	0,2783	0,1334	0,0828	0,1644
SFH	0,8647	0,0168	0,0711	0,2906	0,1359	0,0577	0,0972
Pénzügyi műveletek ráfordításai	0,8572	0,0128	0,0934	0,1219	-0,0363	0,0503	0,1235
Egyéb ráfordítások	0,8485	0,0051	0,0735	0,1613	0,1115	-0,0211	0,2483
Céltartalékok	0,8356	0,0090	0,1818	0,2064	0,1504	-0,0714	0,2934
Rövid lejáratú kölcsönök	0,8258	-0,0105	0,1539	-0,0059	-0,0034	-0,1774	0,2197
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	0,7964	-0,0044	-0,0020	-0,1094	-0,0750	-0,1550	0,0849
Eredménytartalék	0,7330	0,0046	0,1820	0,0995	-0,0258	0,0553	0,3549
Váltótartozások	0,7146	0,0147	0,1926	0,2185	0,0073	0,0207	-0,2520
Források	0,7121	-0,0030	0,0531	-0,0291	-0,0585	-0,1729	0,3307
Anyagjellegű ráfordítások	0,7106	-0,0009	-0,0206	-0,0238	0,1157	-0,0279	-0,1062
Rövid lejáratú kötelezettségek	0,7098	-0,0151	0,0227	0,2920	-0,0433	0,0561	0,1538
Jegyzett, de be nem fizetett tőke	0,6817	0,0261	-0,0188	0,2112	-0,0753	-0,2216	-0,0178
ROS	0,0026	-0,9784	-0,0141	0,0168	0,0320	0,0018	0,0040
A munka jövedelmezősége	0,0163	-0,9776	-0,0135	0,0373	0,0334	-0,0041	-0,0012
ROA	0,0025	-0,8892	-0,0147	0,0196	-0,0600	0,0281	-0,0043
Beruházási és fejlesztési hitelek	0,0345	-0,0100	0,8047	0,0595	0,0802	-0,0539	-0,0374
MSZE	0,1219	0,0047	0,7965	0,0527	-0,0180	-0,0896	-0,0456
Szállítók	0,4031	-0,0096	0,7276	-0,1220	-0,1065	0,0990	0,1342
Egyéniek segédváltozója	-0,3701	-0,0074	-0,0638	-0,7966	-0,0628	0,2364	0,1203
Társasok segédváltozója	0,3701	0,0074	0,0638	0,7966	0,0628	-0,2364	-0,1203
Saját tőke	0,4441	-0,0761	-0,0736	-0,0052	0,8214	0,0637	0,0291
Fizetett kamatok	0,4684	-0,0977	-0,0664	-0,0028	0,8121	0,0704	0,0764
Hosszú lejáratra kapott kölcsönök	0,1387	-0,0020	0,0872	-0,0800	-0,1013	-0,8408	0,0621
ROE	0,0082	-0,0123	-0,0074	-0,0120	0,0109	-0,6090	-0,0037
Bevételt növelő, költséget csökkentő támogatások	0,4623	-0,0080	0,1245	0,0028	0,0845	-0,1112	0,5648
Lekötött tartalék	0,4719	0,0017	0,0925	0,0975	0,2241	0,1816	0,5496
Sajátérték	18,3333	2,8147	2,1901	2,4572	2,0818	1,6329	1,7000
Variancia	38,19%	5,86%	4,56%	5,12%	4,34%	3,40%	3,54%

Módszer: főkomponens elemzés varimax rotációval

Forrás: AKII Tesztüzemi Információs Rendszer 2002. alapján saját számítás

A 2002. évi faktorok közül az első faktor, hasonlóan a 2001-es évhez, a méretnagyság szerinti faktor. Itt is ez a faktor rendelkezik a legnagyobb magyarázó erővel, hiszen a variancia 38,19 %-át magyarázza.

A második faktor szintén a jövedelmezőséghez kapcsolható, viszont az ide tartozó változók, ellentétben a 2001-es évvel, negatív előjelűek.

A harmadik faktor jellegzetessége: egyes kötelezettségek és a mérleg szerinti eredmény. A beruházási és fejlesztési hitelek változója már 2001-ben önálló faktort alkotott. 2002-ben a szállítók változójával került azonos csoportba, mindkettő a kötelezettségekre utal, így ezen faktor megnevezése kötelezettségek.

A negyedik faktor a társas vállalkozások segédváltozóját tartalmazza pozitív előjellel, és az egyéniek segédváltozóját negatív előjellel, így ezen faktor megnevezése társas gazdálkodási forma.

Az ötödik faktor két változót tartalmaz, melyek a saját tőke és a fizetett kamatok. Itt feltehetőleg az jelenik meg, hogy a magasabb saját tőkével rendelkező vállalkozások általában könnyebben jutnak nagyobb összegű hitelhez, így a fizetett kamatok változója összefügghet a saját tőke változójával. Így a faktor megnevezése fizetett kamatok.

A hatodik faktorba negatív előjellel a hosszúlejáratra kapott kölcsönök és a ROE került.

Az utolsó faktorba a bevételt növelő támogatások és a lekötött tartalék került. Sorrendben a bevételt növelő támogatások változója szerepel az első helyen, és mivel nehéz a két mutató között összefüggést találni, így a faktor neve bevételt növelő támogatások.

A 2003-as év elemzése 6 faktoros eredményt hozott, ami az összes variancia 61,84 százalékára adott magyarázatot. Az eredmények a következők lettek:

A faktoranalízis eredménye 2003-ban

Változók/faktorok	1	2	3	4	5	6
Értékesítés nettó árbevétele	0,9599	0,0098	0,1266	0,0013	0,1860	0,0571
Személyi jellegű ráfordítások	0,9389	0,0178	0,1928	0,0265	-0,0198	0,0079
Adózott eredmény	0,9385	0,0243	0,1901	0,0237	-0,0290	0,0883
Passzív időbeli elhatárolások	0,9334	0,0004	0,1296	0,0052	0,2091	-0,1549
ÉME	0,9270	0,0164	0,1323	0,0015	0,1162	-0,1104
Értékcsökkenési leírás	0,9250	-0,0384	0,1714	0,0084	-0,1149	0,0125
Rendkívüli ráfordítások	0,9191	-0,0024	0,1269	0,0113	0,1621	-0,0967
Kamattámogatások	0,9187	0,0306	0,1203	-0,0045	-0,0720	-0,0768
Fejlesztési célú támogatások	0,9164	0,0045	0,1964	0,0155	-0,0934	0,0348
SFH	0,9127	0,0142	0,0451	-0,0263	0,1067	-0,0141
Rövid lejáratú kölcsönök	0,9021	-0,0348	0,2377	0,0090	-0,0920	-0,0324
Kötelezettségek	0,9012	0,0405	0,0866	-0,0137	0,1740	-0,1724
Céltartalékok	0,8968	-0,0006	0,1469	0,0102	0,1093	-0,1351
Pénzügyi műveletek ráfordításai	0,8966	0,0182	0,1219	-0,0019	0,1528	0,2106
Egyéb hosszúlejáratú kötelezettségek	0,8806	-0,0366	0,0605	0,0027	-0,1447	-0,1060
Vevőktől kapott előlegek	0,8632	0,0696	-0,0311	-0,0539	-0,0421	-0,2596
Anyagjellegű ráfordítások	0,8421	0,0322	0,0056	-0,0209	-0,0088	-0,1008
Források	0,8180	0,0423	0,0929	-0,0104	0,0512	-0,1519
Tőketartalék	0,7618	-0,0357	-0,0626	0,0054	0,1644	-0,0499
Eredménytartalék	0,7343	-0,1290	0,1297	0,0831	0,0505	0,1357
Rövid lejáratú kötelezettségek	0,7285	0,0933	0,0609	-0,0614	0,2292	-0,1450
Váltótartozások	0,7017	-0,0885	0,0733	0,0375	0,1882	-0,0424
Lekötött tartalék	0,6761	-0,0136	0,3259	0,1074	-0,0137	-0,2214
Értékelési tartalék	0,5907	0,1311	0,0097	-0,1206	0,0086	0,1738
Árbevétel arányos nyereség	0,0067	0,9039	0,0055	0,1494	0,0258	0,1386
A munka jövedelmezősége	0,0239	0,9036	0,0420	0,1463	0,0344	0,1266
Egyéni gazdaságok segédváltozója	-0,3351	0,0269	-0,8838	-0,0006	-0,0535	0,0391
Társas vállalkozások segédváltozója	0,3351	-0,0269	0,8838	0,0006	0,0535	-0,0391
ROE	-0,0005	0,0432	0,0695	-0,9071	-0,0237	0,0072
ROA	0,0099	0,2260	-0,0562	0,8986	0,0376	0,0147
Hosszú lejáratra kapott kölcsönök	0,0771	-0,1696	0,0521	0,0531	0,6431	0,0098
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	0,3776	-0,0228	0,2311	0,0714	0,6094	0,0604
Fizetendő kamatok	-0,2059	0,3141	-0,0062	-0,0336	0,0725	0,8515
Saját tőke	-0,2446	0,2897	-0,0227	-0,0364	0,0613	0,8418
Sajátérték	19,1151	2,3481	2,4851	1,7827	1,7370	2,2158
Variancia	39,82%	4,89%	5,18%	3,71%	3,62%	4,62%

Módszer: főkomponens elemzés varimax rotációval

Forrás: AKII Tesztüzemi Információs Rendszer 2003. alapján saját számítás

Az egyes és kettes faktor jellegzetessége megegyezik a 2001. és 2002. évek egyes és kettes faktorainak jellegzetességével, így elnevezése is azonos.

A hármas faktor szintén szerepelt már korábban, erre a társas vállalkozások segédváltozója a jellemző.

A négyes faktor jövedelmezőségi faktor, melyben a ROA magas értékkel pozitív előjellel, míg a ROE negatív előjellel bír, így ennek elnevezése eszközarányos nyereségfaktor.

Az ötödik faktor a hitelek, kölcsönök változóit tartalmazza, így elnevezése ennek megfelelően hitelek, kölcsönök faktora.

A hatodik faktor a fizetendő kamatok és a saját tőke változóiból áll. Itt ugyanazt lehet megállapítani, mint a 2002. évi ötödik faktornál. A faktor elnevezése fizetendő kamatok.

Az elemzés utolsó évében a 2001-eshez hasonlóan ismét 5 faktoros eredmény született, amely az összes variancia 61,45 százalékára adott magyarázatot. A végeredményt az alábbi, *60. számú táblázat* mutatja be.

A faktoranalízis eredménye 2004-ben

Változók/faktorok	1	2	3	4	5
Források	0,9543	0,1977	0,0649	0,0054	0,1309
Kötelezettségek	0,9438	0,0430	0,1670	0,0020	0,1862
Rövid lejáratú kötelezettségek	0,9267	-0,0605	0,0953	0,0190	0,1869
Személyi jellegű ráfordítások	0,9133	0,0840	-0,0058	0,0178	0,1712
Értékesítés nettó árbevétele	0,9126	0,2164	0,0445	0,0228	0,2019
Anyagjellegű ráfordítások	0,9115	0,1860	0,0442	0,0124	0,2162
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	0,9110	-0,0761	-0,0148	0,0447	0,1007
EME	0,9102	0,0503	0,0021	0,0096	0,2176
Pénzügyi műveletek ráfordításai	0,9085	0,1216	0,0334	0,0188	0,2118
Fizetendő kamatok	0,9074	0,1195	0,0262	0,0192	0,2093
ÉCS	0,9062	0,1975	0,0895	-0,0186	0,1016
SFH	0,8964	0,1605	-0,0022	0,0433	0,1992
Egyéb ráfordítások	0,8932	-0,0502	-0,0152	0,0171	0,0896
Hosszú lejáratú kötelezettségek	0,8896	0,1487	0,2336	-0,0004	0,1599
Bevételt növelő, költséget csökkentő támogatások	0,8845	0,2451	-0,0507	0,0283	0,1657
Céltartalékok	0,8775	0,3211	-0,0267	0,0082	0,0820
Rövid lejáratú hitelek	0,8748	-0,0589	0,0337	0,0146	0,0330
Passzív időbeli elhatárolások	0,7955	-0,0007	0,0476	-0,0006	-0,0491
Szállítók	0,7846	0,0022	-0,0024	-0,0032	0,2489
Egyéb rövid lejáratú kötelezettségek	0,7827	-0,0319	-0,0044	0,0460	0,1094
Eredménytartalék	0,7769	0,0343	-0,0343	0,0097	-0,0040
Kamattámogatások	0,7648	0,2807	-0,0542	0,0026	0,1815
Tőketartalék	0,7477	-0,0253	0,0958	-0,0040	0,0750
Fejlesztési célú támogatás	0,5766	0,2806	0,0793	-0,0638	-0,0777
Értékelési tartalék	0,5597	0,1986	0,2356	-0,0389	0,1203
Adózott eredmény	0,1435	0,8966	0,0123	0,2226	0,0609
Saját tőke	0,1302	0,8904	0,0288	0,1939	0,0489
Beruházási és fejlesztési hitelek	0,3189	0,5562	-0,0101	-0,0927	0,1352
Lekötött tartalék	0,4231	0,5274	-0,2938	-0,0181	0,0605
Egyéb hosszúlejáratú kötelezettségek	0,1304	0,0716	0,9611	-0,0237	0,0350
Vevőktől kapott előlegek	0,1301	-0,0103	0,9415	-0,0237	-0,0096
ROA	-0,0280	0,1340	0,0314	0,9475	0,0251
Az összítőke jövedelmezősége	-0,0026	0,1413	0,0331	0,9450	0,0702
Egyéni gazdaságok segédváltozója	-0,2895	-0,1388	-0,0359	0,0292	-0,8507
Társas vállalkozások segédváltozója	0,2895	0,1388	0,0359	-0,0292	0,8507
Sajátérték	18,9041	3,0037	2,1044	2,2384	2,6300
Variancia	40,22%	6,39%	4,48%	4,76%	5,60%

Módszer: főkomponens elemzés varimax rotációval

Forrás: AKII Tesztüzemi Információs Rendszer 2004. alapján saját számítás

2004-ben az egyes faktor szintén a méretnagyságra jellemző változókat tartalmazza, és ennek a faktornak a legnagyobb a magyarázóereje szintén, hiszen a variancia 40,22 %-át magyarázza.

A második faktor döntően a saját tőke és annak egyes összetevőinek változóit tartalmazza, így elnevezése saját tőke faktor.

A harmadik faktor jellemzője: az egyéb kötelezettségek, így elnevezése is az lehet.

A negyedik faktor jövedelmezőségi faktor, míg az ötödik faktor a társas vállalkozások faktora.

VII.7. A klaszteranalízis eredményei

A klaszteranalízis táblázatai mind a négy vizsgált évben azonos struktúrájúak, mindössze 2003-ban van egy plusz sor (tartozások kötvénykibocsátásból), mivel abban az évben nem végig nullák voltak az üzemeknél.

A vizsgált években a klaszterekben szereplő tesztüzemek számát összeadva nem jön ki az adatbázisban szereplő üzemszám, mivel a kiugró értékek és a nem releváns klaszterek gazdaságai kimaradtak az elemzésből.

A klaszteranalízis során a klaszterek száma minden év esetében megegyezik az arra az évre a faktoranalízis során kapott faktorok számával. A klaszteranalízist a „k” középpontú klaszterképzéssel végeztem el, amelynek során előre megadható a klaszterek száma. Ezzel az eljárással pontosan k különböző klaszter hozható létre a köztük lévő legnagyobb különbséggel.

A 61. és a 65. számú táblázat szerint 2001-ben az első klaszterbe a nagy társas gazdaságok kerültek, tehát ez a nagy társas gazdaságok klasztere. Ezt alátámasztják a klaszteranalízis eredményei is, hiszen ebben az oszlopban a legmagasabb a jegyzett tőke, a kötelezettségek, a források, az SFH értékei, szinte minden forrás-, költségadat. A jövedelmezőségi mutatók átlagosnak tekinthetők, az eladósodottság viszonylag magas 68,55 %. Ebben a klaszterben legmagasabb az értékcsökkenési leírás összege 20.344,86 e Ft, meghaladja a fizetendő kamatok összegét.

A második klaszter a kiemelkedő jövedelmezőségű, az előzőnél kisebb, átlagosan közepes méretűnek tekinthető gazdaságokat ölel fel, melyekben a legtöbb gazdaság egyéni vállalkozó. A jövedelmezőségi mutatók mindegyike ebben a klaszterben legmagasabb, egy kivétellel. Ezek a hatékony, nyereséges, fejlődőképes, közepes méretű gazdaságok.

A harmadik klaszter jellemzője a magas eladósodottság. Ebben döntően társas vállalkozások vannak. A magas adósságszint és a relatíve magas fizetendő kamatok ellenére jövedelmezőségi mutatóik viszonylag jók, tehát a külső forrásbevonás többletköltségét a többletjövedelem azt meghaladóan ellensúlyozni tudta.

A negyedik klaszter döntően egyéni gazdaságokat tartalmaz. Jellemzője az előzőeknél jóval kisebb méretnagyság szinte minden azt reprezentáló értéknél, alacsony, 21,97 %-os az eladósodottság, és átlagosnak tekinthető jövedelmezőségi mutatók.

Az ötödik klaszter egyértelműen az egyéni gazdaságok számbeli fölényét mutatja. Jellemzői az előzőeknél még kisebb méretre jellemző adatok, a legkisebb eladósodottság és a legalacsonyabb jövedelmezőségi mutatók. A viszonylag alacsony jövedelmezőségi mutatók lehetséges oka, hogy az egyéni gazdaságok jó része saját bért nem számol, viszont a korrekcióval ez is figyelembevételre került. Sok egyéni gazdaság ebből a szempontból önkiszákmányoló módon működik.

A klaszteranalízis eredményei 2001-re

61. számú táblázat

M.e.: ezer forint

Megnevezés/Klaszterszám	1	2	3	4	5	Összes
Tesztüzemek száma (db)	42	135	50	381	983	1591
Jegyzett tőke	162199,76	29746,58	34684,26	19716,41	5793,58	16197,00
Tőketartalék	49346,38	8370,30	17131,38	3011,80	945,08	3856,45
Eredménytartalék	17821,40	12488,96	-14260,54	4476,69	1514,12	3089,56
Lekötött tartalék	14709,95	359,99	3589,66	108,40	0,00	557,64
Értékelési tartalék	4981,19	278,63	7668,60	1,25	0,41	396,69
MSZE	10110,52	3355,36	3163,00	1026,99	300,18	1082,41
Saját tőke	259169,21	54599,81	51976,36	28391,44	8575,66	25205,47
Céltartalékok	406,33	1,90	93,74	8,66	0,00	15,91
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	62,29	2291,81	803,22	950,59	283,24	623,99
Hosszú lejáratra kapott kölcsön	4981,29	641,04	3026,36	89,31	29,34	320,52
Beruházási és fejlesztési hitelek	14129,31	4339,11	5975,68	1338,05	191,19	1367,53
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	23421,17	1733,27	8405,44	476,83	38,77	1167,65
Egyéb hosszúlejáratú köt.	2264,76	657,22	1461,02	244,54	170,74	325,52
Hosszú lejáratú kötelezettségek	44796,52	7370,64	18868,50	2148,74	431,60	3182,18
Rövid lejáratú kölcsönök	13010,81	2967,15	7064,44	764,64	357,04	1220,95
Rövid lejáratú hitelek	52238,67	2450,14	17891,06	802,60	101,92	2404,35
Vevőktől kapott előlegek	1060,07	411,65	1328,78	33,40	15,22	122,07
Szállítók	31438,88	1969,80	16124,22	266,64	55,75	1602,11
Váltótartozások	0,00	0,00	0,00	0,00	0,30	0,19
Egyéb rövidlejáratú kötelezettségek	30725,17	3330,07	12386,78	1232,93	331,08	1982,75
Rövid lejáratú kötelezettségek	128473,60	11128,81	54795,28	3100,21	861,30	7332,42
Kötelezettségek	177655,48	20791,27	74712,42	6238,36	1577,16	11270,36
Passzív időbeli elhatárolások	7826,57	320,45	1836,18	82,91	7,16	315,79
Források	445057,60	75713,43	128618,70	34721,37	10160,18	36807,65
Értékesítés nettó árbevétele	397685,76	43864,57	171746,00	16960,66	5168,06	26872,43
Adózott eredmény	11074,69	4022,18	3371,32	1329,08	155,70	1154,07
Fizetendő kamatok	16272,10	1367,83	7262,22	413,10	60,63	910,24
ÉME	54,06	5,52	18,20	2,16	1,06	3,64
SFH	129016,09	18094,43	53169,84	7404,15	2659,76	10028,56
Fejlesztési célú támogatások	2222,29	1218,47	1108,66	424,76	63,41	337,79
Bevételt növelő... támogatások	14421,05	2370,13	6800,94	1038,91	349,39	1260,20
Kamattámogatások	4592,52	358,15	1992,86	86,36	18,88	246,60
Anyagjellegű ráfordítások	325875,83	34120,05	144363,80	13377,08	4055,78	21743,98
Személyi jellegű ráfordítások	81035,55	5761,48	25158,98	1781,55	637,10	4239,02
Értécsökkenési leírás	20344,86	4609,70	8088,74	1862,27	561,04	1975,02
Egyéb ráfordítások	32009,88	2207,93	9977,64	869,51	367,92	1781,47
Pénzügyi műveletek ráfordításai	16778,24	1402,25	7537,44	454,45	63,99	947,15
Rendkívüli ráfordítások	1916,02	65,34	539,50	16,83	4,25	79,73
Eladósodottság	68,55 %	38,08 %	143,74 %	21,97%	18,39 %	44,71 %
ROE	4,27 %	7,37 %	6,49 %	4,68 %	1,82 %	4,58 %
ROA	2,49 %	5,31 %	2,62 %	3,83 %	1,53 %	3,14 %
ROS	2,78 %	9,17 %	1,96 %	7,84 %	3,01 %	4,29 %
Össztőke jövedelmezősége	6,14 %	7,12 %	8,27 %	5,02 %	2,13 %	5,61 %
Munka jövedelmezősége (1000 Ft/ÉME)	204,85	729,01	185,24	616,31	147,41	317,38

Forrás: a Tesztüzemi Információs Rendszer 2001-es adatai alapján saját számítás

A 62-as számú táblázat a klaszteranalízis eredményeit mutatja 2002-re. A 66. táblázat alapján az első négy klaszterbe döntően társas gazdaságok kerültek. Akárcsak 2001-ben, itt is a legnagyobb gazdaságok az egyes klaszterben találhatóak. Eladósodottságuk 52,4 %, jövedelmezőségi mutatóik átlag alattiak.

A második klaszter az előzőnél kisebb, de eredményesebb gazdaságokat öleli fel. Eladósodottságuk 70,82 %, viszont szinte minden jövedelmezőségi mutató náluk a legjobb. Megállapítható, hogy 2002-ben is a közepes méretű társas gazdaságok jövedelmezőségi mutatói a legjobbak. Az értékcsökkenési leírás összege az első és a második klaszterben bír a legnagyobb értékekkel, tehát az ide tartozó gazdaságok rendelkeznek összességében jelentős értékű tárgyi eszközzel. Az utánuk elszámolt értékcsökkenési leírás, mint belső finanszírozás jól értelmezhető. Természetesen a többi klaszter gazdaságaiban is vannak tárgyi eszközök, de azok nagyságrendje és így a belső finanszírozásban betöltött szerepe kisebb. Megfigyelhető, hogy minden klaszterben az értékcsökkenési leírás összege magasabb, mint a fizetendő kamatok nagysága. Ezen megállapítás a többi vizsgált évre is igaz. Szintén általános, minden vizsgált évre és minden klaszterre vonatkozóan érvényes megállapítás, hogy a saját tőke is és a kötelezettségek összege is jelentősen meghaladja az értékcsökkenési leírás összegét.

A harmadik klaszter elsősorban kft-eket és szövetkezeteket reprezentál, átlagos méretük az előzőeknél jóval kisebb. Eladósodottságuk 104,36 %, vagyis a forrásokon belül magasabb a kötelezettségek állománya, mint a saját tőkéé. A fizetendő kamatok majdnem kétszeresét teszik ki az adózott eredménynek, tehát viszonylag alacsony jövedelmezőségük egyik oka a magas eladósodottság miatti kamatteher.

A negyedik klaszter, hasonlóan a másodikhoz közepes nagyságú társas gazdaságokat tartalmaz, viszont eladósodottságuk és jövedelmezőségük is alacsonyabb.

Az ötödik klaszter vegyesen tartalmaz egyéni és társas gazdaságokat. Átlagos méretnagyságuk a harmadik klaszteréhez hasonló, viszont eladósodottságuk jóval kisebb, jövedelmezőségük jobb. Itt a fizetett kamatok összege mintegy 60 %-a az adózott eredménynek.

A hatodik klaszter nagyrészt egyéni gazdaságokat takar. Méretük alapján az előző klaszterekben szereplőknél kisebbek, viszont a hetedik klaszter átlagától jóval nagyobbak. Ez a másik klaszter, amelyben kiemelkedően jó jövedelmezőségi mutatókat értek el az abban szereplők. Ennek egyik oka lehet a viszonylag alacsony kamatszint, az élő munkára

eső kiugróan magas jövedelem. Az ebben a klaszterban szereplő egyéni gazdaságokra nem jellemző az önkiszákmányoló működés.

A hetedik klaszter elsősorban őstermelőket és más egyéni gazdaságokat gyűjt egybe. Ennek megfelelően itt a legalacsonyabbak az üzemméretre jellemző adatok. Jövedelmezőségük kis mértékben átlag alatti.

A klaszteranalízis eredményei 2002-re

M.e.: ezer forint

Megnevezés/Klaszterszám	1	2	3	4
Testüzemek száma (db)	45	54	91	65
Jegyzett tőke	293574,02	141990,65	53804,40	115654,51
Tőketartalék	122249,73	64118,52	26546,64	41904,83
Eredménytartalék	55270,02	29918,57	-8273,62	38354,52
Lekötött tartalék	35044,49	23157,28	6301,84	16947,02
Értékelési tartalék	20301,49	9351,00	2561,34	8253,51
MSZE	19305,89	27894,65	3544,52	11473,72
Saját tőke	545745,64	296429,94	84485,11	232588,11
Céltartalékok	700,16	128,87	111,37	162,74
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	4465,67	3427,11	4313,99	1242,35
Hosszú lejáratra kapott kölcs.	3649,93	1234,70	2390,15	421,42
Beruházási és fejlesztési hitelek	20665,11	16214,61	8785,26	11907,22
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	28716,44	18256,63	9059,65	8962,72
Egyéb hosszúlejáratú köt.	6584,71	3338,83	1014,00	1270,58
Hosszú lejáratú kötelezettségek	59616,20	39044,78	21249,07	22561,94
Rövid lejáratú kölcsönök	13506,84	11034,28	5996,13	8952,34
Rövid lejáratú hitelek	120372,00	75232,13	19859,97	28874,88
Vevőktől kapott előlegek	1351,89	1113,74	338,93	371,72
Szállítók	46627,07	48717,96	20603,77	20945,31
Váltótartozások	0,00	0,00	65,79	0,00
Egyéb rövidlejáratú köt.	40014,33	30560,54	15452,86	18088,75
Rövid lejáratú kötelezettségek	221872,13	166658,65	62317,45	77233,00
Kötelezettségek	285954,00	209925,61	88168,78	101037,29
Passzív időbeli elhatárolások	11550,60	10340,24	2279,38	5468,42
Források	843950,40	516824,67	175044,65	339256,55
Értékesítés nettó árbevétele	673843,29	420623,65	183072,11	281611,29
Adózott eredmény	22167,80	29381,38	3928,38	12528,69
Fizetendő kamatok	23700,29	16016,76	6594,29	8918,14
ÉME	72,63	53,40	22,14	34,61
SFH	196106,25	140262,88	59562,50	91257,63
Fejlesztési célú támogatások	12648,13	5226,94	1793,36	2666,18
Bevételt növelő... támogatások	53333,89	40276,48	17318,93	26895,29
Kamattámogatások	8384,04	5369,98	1847,03	3842,98
Anyagjellegű ráfordítások	563194,13	343913,59	158773,62	229838,66
Személyi jellegű ráfordítások	128714,89	89272,09	33052,44	58888,54
Értékcsökkenési leírás	44204,89	25950,91	9608,57	16624,77
Egyéb ráfordítások	59297,20	42452,48	14482,10	21798,46
Pénzügyi műveletek ráfordításai	24915,40	16574,81	6841,60	9563,25
Rendkívüli ráfordítások	12652,93	4681,24	1911,71	1821,35
Eladósodottság	52,40 %	70,82 %	104,36 %	43,44 %
ROE	4,06 %	9,91 %	4,65 %	5,39 %
ROA	2,63 %	5,68 %	2,24 %	3,69 %
ROS	3,29 %	6,99 %	2,15 %	4,45 %
Össztőke jövedelmezősége	5,43 %	8,78 %	6,01 %	6,32 %
Munka jövedelmezősége (1000 Ft/ÉME)	305,23	550,24	177,45	362,03

Forrás: a Testüzemi Információs Rendszer 2002-es adatai alapján saját számítás

A klaszteranalízis eredményei 2002-re (folytatás)

M.e.: ezer forint

Megnevezés/Klaszterszám	5	6	7	Összes
Testtüzemek száma (db)	106	336	1166	1863
Jegyzett tőke	55375,53	27000,38	8847,32	31427,79
Tőketartalék	21687,95	8421,01	1473,19	11244,94
Eredménytartalék	28765,16	8016,35	1939,59	7432,67
Lekötött tartalék	1221,23	348,61	1,63	2550,19
Értékelési tartalék	2696,92	674,85	56,83	1485,22
MSZE	3650,99	2262,24	335,19	2673,84
Saját tőke	113397,78	46723,44	12653,75	56814,63
Céltartalékok	31,40	6,34	6,93	39,03
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	7633,44	1851,53	452,63	1512,81
Hosszú lejáratra kapott kölcs.	1451,03	823,30	25,22	502,23
Beruházási és fejlesztési hitelek	10763,92	4807,75	722,37	3745,36
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	5226,63	1788,17	197,15	2721,32
Egyéb hosszúlejáratú köt.	265,82	349,40	97,53	488,87
Hosszú lejáratú kötelezettségek	17707,40	7768,62	1042,26	7457,79
Rövid lejáratú kölcsönök	2283,27	1536,15	293,17	1841,77
Rövid lejáratú hitelek	8124,92	2337,57	281,83	8125,97
Vevőktől kapott előlegek	127,29	109,07	8,89	126,94
Szállítók	4202,92	1662,13	106,98	4881,43
Váltótartozások	0,00	12,67	0,00	5,50
Egyéb rövidlejáratú köt.	5181,44	2568,34	632,29	4392,03
Rövid lejáratú kötelezettségek	19919,85	8225,93	1323,16	19373,63
Kötelezettségek	45336,16	17846,08	2832,63	28394,77
Passzív időbeli elhatárolások	1584,75	245,38	36,13	1037,89
Források	160350,08	64821,24	15529,44	86286,32
Értékesítés nettó árbevétele	70983,41	35762,07	8259,01	62893,84
Adózott eredmény	5530,34	3529,10	493,68	3276,23
Fizetendő kamatok	3250,28	1027,57	115,84	2112,74
ÉME	8,38	3,68	1,23	7,50
SFH	26124,95	13760,86	3705,23	21183,09
Fejlesztési célú támogatások	4966,87	2098,79	282,79	1475,76
Bevételt növelő... támogatások	8167,19	4114,18	924,07	6025,08
Kamattámogatások	995,93	296,76	26,02	708,94
Anyagjellegű ráfordítások	57035,58	29432,02	6518,53	51979,88
Személyi jellegű ráfordítások	10693,60	3864,02	861,35	11210,17
Értékcsökkenési leírás	8470,50	3821,23	893,63	4599,75
Egyéb ráfordítások	4134,35	1875,90	573,13	5063,01
Pénzügyi műveletek ráfordításai	3285,40	1052,21	115,99	2199,39
Rendkívüli ráfordítások	522,84	160,28	157,43	755,43
Eladósodottság	39,98 %	38,20 %	22,39 %	49,98 %
ROE	4,88 %	7,55 %	3,90 %	5,77 %
ROA	3,45 %	5,44 %	3,18 %	3,80 %
ROS	7,79 %	9,87 %	5,98 %	5,21 %
Össztőke jövedelmezősége	5,48 %	7,03 %	3,92 %	6,25 %
Munka jövedelmezősége (1000 Ft/ÉME)	660,06	957,90	401,86	436,78

Forrás: a Testtüzemi Információs Rendszer 2002-es adatai alapján saját számítás

A 63. számú táblázat hat klasztert tartalmaz, mely klaszterek társasági formák szerinti megoszlását a 67. számú táblázat tartalmazza. Ugyanúgy mint 2001-ben és 2002-ben, ebben az évben is az egyes klaszter a legnagyobb társas gazdaságoké, elsősorban rt-k szerepelnek benne. A korábban taglalt 2003. évi súlyos aszály miatt minden klaszterben jóval kisebbek a jövedelmezőségi mutatók, amelyek csak az egyes és az ötös klaszterben pozitív előjelűek. Az összítőke jövedelmezősége azért viszonylag magas minden klaszterben, mert a mutató számlálója tartalmazza a fizetett kamatokat is. Az eladósodottság az egyes klaszterben 51,73 %, a jövedelmezőségi mutatók igen alacsonyak. Az értékcsökkenési leírás a klaszterek sorszámával csökkenő értéket mutat, az egyes klaszterben 65.429,09 e Ft.

A kettes, hármas és négyes klaszter szintén döntően társas gazdaságokat foglal magában. Méretnagyságuk a sorszám növekedésével csökken, eladósodottságuk közel azonos, 70 % körüli. A kettes klaszter gazdasági jövedelmezőségi mutatói kevéssel mentek a negatív tartományba, míg a hármas és négyes klaszter jövedelmezőségi mutatói 2-4 % közötti negatív értékeket mutatnak.

Az ötödik klaszter már főleg egyéni gazdaságokat tartalmaz, bár szép számmal vannak benne kft-k és szövetkezetek is. Ezen klaszter jellemzője a kevéssel átlag alatti méretnagyság, a 40 % körüli eladósodottság, és az aszályos évhez mérten jó jövedelmezőségi mutatók. Előfordulhat, bár erre vonatkozó megbontás nem készült, hogy ebben a klaszterben döntően állattenyésztéssel vagy vegyes gazdálkodással foglalkozó gazdaságok szerepelnek. Az állattenyésztő üzemeket az aszály miatti magas takarmányár 2003-ban még kevésbé sújtotta, hiszen a szemes és tömegtakarmányok magasabb árai csak a betekerítést követően, nagyjából 2004-ben jelentek meg. Természetesen az sem kizárt, hogy az ebben a klaszterben szereplő növénytermesztő gazdaságok az aszály miatt nem lettek veszteségesek, ki tudták gazdálkodni a hozamkiesést, hiszen azt részben vagy egyes gazdaságoknál egészben az áremelkedés kompenzálhatta.

Hatodik klaszter döntően egyéni gazdaságokat ölel fel, melyek átlagos mérete a klaszterek között a legkisebb. Ez a csoport veszteséget produkált, szintén döntően az aszály miatt.

A klaszteranalízis eredményei 2003-ra

Me: ezer Ft

Megnevezés/Klaszterszám	1	2	3	4
Tesztüzemek száma (db)	32	47	77	133
Jegyzett tőke	386646,75	175785,94	121196,19	69519,56
Tőketartalék	190841,59	105027,11	52463,04	33861,05
Eredménytartalék	123636,56	103489,91	41906,08	11250,74
Lekötött tartalék	58866,69	40056,09	28317,08	9501,17
Értékelési tartalék	4804,31	11324,30	5901,14	16709,70
MSZE	5056,47	-3966,91	-9736,36	-5601,43
Saját tőke	769852,38	431716,43	240047,17	135240,80
Céltartalékok	376,41	0,00	51,91	7,52
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	11207,53	6183,81	2079,13	7002,31
Hosszú lejáratra kapott kölcs.	8668,13	1095,74	3370,61	2554,82
Tartozások kötvénykibocsátásból	0,00	0,00	0,00	24,81
Beruházási és fejlesztési hitelek	34156,81	60001,04	21299,74	18088,43
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	144755,06	58277,81	37447,71	15605,47
Egyéb hosszúlejáratú köt.	10845,28	6346,64	6118,99	1415,14
Hosszú lejáratú kötelezettségek	198425,28	125721,23	68237,05	37688,66
Rövid lejáratú kölcsönök	13885,63	27942,51	8803,04	4651,00
Rövid lejáratú hitelek	83858,16	57295,40	27727,96	13447,38
Vevőktől kapott előlegek	3717,53	2900,06	653,43	92,35
Szállítók	44206,38	42104,89	27421,22	18537,50
Váltótartozások	0,00	0,00	0,00	56,39
Egyéb rövidlejáratú köt.	42971,38	39733,96	21911,01	11263,79
Rövid lejáratú kötelezettségek	188639,06	169976,83	86516,66	48048,42
Kötelezettségek	398271,88	302640,81	156832,84	92951,67
Passzív időbeli elhatárolások	15704,63	11224,06	5739,19	2067,23
Források	1184205,28	745581,30	402671,12	230267,22
Értékesítés nettó árbevétele	852169,13	535632,43	341822,23	145162,85
Adózott eredmény	11659,31	-2050,87	-9722,45	-4620,92
Fizetendő kamatok	28192,31	20751,02	11981,97	5212,23
ÉME	85,52	60,60	41,16	18,51
SFH	274889,96	176569,10	144790,28	55609,86
Fejlesztési célú támogatások	19282,34	12180,94	5322,61	5340,51
Bevételt növelő... támogatások	76095,84	47194,23	34643,00	14196,77
Kamattámogatások	8845,66	7781,15	3846,75	1470,65
Anyagjellegű ráfordítások	705746,50	450657,00	285310,51	124086,54
Személyi jellegű ráfordítások	169910,00	105039,83	73281,79	28169,39
Értékcsökkenési leírás	65429,09	39311,96	21320,32	12887,53
Egyéb ráfordítások	75964,28	42916,38	37838,05	11636,48
Pénzügyi műveletek ráfordításai	29307,00	20900,23	12370,18	5540,77
Rendkívüli ráfordítások	3551,34	4724,62	3129,51	1026,54
Eladósodottság	51,73 %	70,10 %	65,33 %	68,73 %
ROE	1,51 %	-0,48 %	-4,05 %	-3,42 %
ROA	0,98 %	-0,28 %	-2,41 %	-2,01 %
ROS	1,37 %	-0,38 %	-2,84 %	-3,18 %
Össztőke jövedelmezősége	3,37 %	2,51 %	0,56 %	0,26 %
Munka jövedelmezősége (1000 Ft/ÉME)	136,34	-33,85	-236,22	-249,63

Forrás: a Tesztüzemi Információs Rendszer 2003-as adatai alapján saját számítás

A klaszteranalízis eredményei 2003-ra (folytatás)

M.e.: ezer forint

Megnevezés/Klaszterszám	5	6	Összes
Tesztüzemek száma (db)	337	1257	1883
Jegyzett tőke	33633,05	10097,53	33584,59
Tőketartalék	12225,91	2131,97	14012,96
Eredménytartalék	13083,51	2781,66	11390,98
Lekötött tartalék	703,88	50,65	3989,02
Értékelési tartalék	11114,68	3440,98	6072,08
MSZE	-172,48	-86,42	-895,42
Saját tőke	70588,55	18415,70	68153,74
Céltartalékok	10,65	4,51	13,96
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	4520,01	1285,64	2591,59
Hosszú lejáratra kapott kölcs.	744,09	120,40	706,49
Tartozások kötvénykibocsátásból	0,00	0,00	1,75
Beruházási és fejlesztési hitelek	9818,61	1419,50	6931,54
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	2920,31	491,16	7398,70
Egyéb hosszúlejáratú köt.	453,55	133,05	862,88
Hosszú lejáratú kötelezettségek	13936,57	2164,12	15901,36
Rövid lejáratú kölcsönök	1894,85	255,24	2131,41
Rövid lejáratú hitelek	3105,28	252,57	5663,23
Vevőktől kapott előlegek	114,79	25,19	206,17
Szállítók	2277,36	275,82	4824,55
Váltótartozások	0,00	0,00	3,98
Egyéb rövidlejáratú köt.	2572,51	539,99	4234,47
Rövid lejáratú kötelezettségek	9964,79	1348,81	17063,82
Kötelezettségek	28422,58	4799,21	35591,36
Passzív időbeli elhatárolások	369,31	25,66	1010,97
Források	99391,09	23245,07	104770,03
Értékesítés nettó árbevétele	43538,81	9762,50	66391,47
Adózott eredmény	977,68	-108,35	-474,36
Fizetendő kamatok	1749,66	229,93	2321,80
ÉME	4,79	1,48	7,80
SFH	20759,78	5586,46	26371,97
Fejlesztési célú támogatások	2229,65	256,83	1797,07
Bevételt növelő... támogatások	3997,11	893,34	6202,25
Kamattámogatások	544,97	62,88	745,23
Anyagjellegű ráfordítások	35578,64	8020,99	55395,42
Személyi jellegű ráfordítások	5384,28	1129,32	12213,11
Értékcsökkenési leírás	5811,33	1202,56	5718,07
Egyéb ráfordítások	1874,81	710,78	5541,36
Pénzügyi műveletek ráfordításai	1784,77	236,79	2394,41
Rendkívüli ráfordítások	213,99	12,79	425,60
Eladósodottság	40,27 %	26,06 %	52,22 %
ROE	1,39 %	-0,59 %	-0,70 %
ROA	0,98 %	-0,47 %	-0,45 %
ROS	2,25 %	-1,11 %	-0,71 %
Össztőke jövedelmezősége	2,74 %	0,52 %	1,76 %
Munka jövedelmezősége (1000 Ft/ÉME)	204,19	-73,25	-60,81

Forrás: a Tesztüzemi Információs Rendszer 2003-as adatai alapján saját számítás

A 64. számú táblázat a klaszteranalízis eredményeit mutatja 2004-re, míg a 68-as táblázat a klaszterek társasági forma szerinti megoszlását mutatja.

2004-ben is az egyes klaszterbe kerültek a legnagyobb gazdaságok, ezek kizárólag társas vállalkozások. Eladósodottságuk magas 72,64 %, viszont jövedelmezőségi mutatóik átlag körüliek. Viszonylag magas 42.920 e Ft az értékcsökkenési leírás, ekkora összegű finanszírozásról beszélhetünk az amortizáción keresztül.

A kettes klaszter túlnyomórészt szintén társas gazdaságokat tartalmaz, de már jóval szerényebb méretnagysággal és jövedelmezőségi mutatókkal, viszont magas 141 % feletti eladósodottsági mutatóval. Az adózott eredmény 3.246,94 e Ft míg a fizetendő kamatok összege 10.205,68 e Ft. A kamattámogatás összege az elszámolási előírások miatt itt nem jelenik meg, de szinte biztos, hogy a fizetett kamatok fele alatt van, így ebben a csoportban meggondolandó, hogy érdemes-e – egyébként jövedelmező tevékenység mellett – ilyen magas átlagos hitelállománnyal működni. Az amortizáció 13.597 e Ft.

A harmadik klaszter vegyesen tartalmaz egyéni és társas gazdaságokat, melyek az átlagtól kicsit nagyobbak. Eladósodottságuk csak 32,8 %, jövedelmezőségi mutatóik általában átlag feletti, és kiemelkedően jó a munkajövedelmezőségük. Ezek a gazdaságok viszonylag kevés embert foglalkoztatnak megfelelő nyereség mellett.

A negyedik klaszter szintén döntően egyéni gazdaságokat ölel fel. Méretük kevéssel átlag feletti, eladósodottságuk jól kezelhető, 41,24 %, a jövedelmezőségi mutatóik a vizsgált négy év minden klasztere között a legmagasabbak. Nagy valószínűséggel ebben hatása van az uniós csatlakozásnak, a megnövelt összegű földalapú támogatásnak, és annak, hogy a gabonafélék árai az intervenciós lehetőség miatt a kiemelkedően jó termés ellenére nem csökkentek olyan mértékben, mint amit egyébként uniós tagság nélkül a kereslet növekedése előidézett volna.

Az ötödik klaszter szintén döntően egyéni gazdaságokat tartalmaz. Az eladósodottság itt a legalacsonyabb és, bár átlag alattiak a jövedelmezőségi mutatók, így is magasabbak, mint a vizsgált többi év legtöbb azonos tartalmú átlagos jövedelmezőségi mutatója. Erre a csoportra a finanszírozás oldaláról az jellemző, hogy a források nagy részét a saját tőke teszi ki, és viszonylag alacsony a belső forrásnak számító értékcsökkenési leírás összege (1245,85 e Ft).

A klaszteranalízis eredményei 2004-re

M.e.: ezer forint

Megnevezés/Klaszterszám	1	2	3	4	5	Összes
Tesztüzemek száma (db)	38	90	91	425	1180	1824
Jegyzett tőke	173287,58	41642,83	47943,89	19282,38	5974,67	16414,91
Tőketartalék	98900,45	25298,84	52176,41	20226,20	6345,39	14729,64
Eredménytartalék	90793,39	10670,66	45294,84	11354,22	2248,54	8778,05
Lekötött tartalék	50799,11	8709,97	4949,95	461,91	36,71	1866,41
Értékelési tartalék	41272,11	4274,62	20718,84	9592,28	3086,73	6336,36
MSZE	24410,16	2904,82	7981,05	3739,09	965,17	2545,68
Saját tőke	479462,79	93501,74	179064,97	64656,08	18657,21	50671,05
Céltartalékok	0,00	0,00	0,00	3,88	0,00	0,90
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	9294,45	10538,01	11375,87	5231,66	1908,86	3735,05
Hosszú lejáratra kapott kölcsön	1398,87	2514,77	1208,64	372,88	70,94	346,30
Beruházási és fejlesztési hitelek	55205,61	19873,48	14144,66	7285,19	1188,47	5302,74
Egyéb hosszúlejáratú hitelek	103746,34	29871,98	11066,09	5699,43	943,09	6125,52
Egyéb hosszúlejáratú köt.	6523,97	1582,54	1210,05	689,48	72,28	481,78
Hosszú lejáratú köt.	166874,79	53842,77	27629,44	14046,99	2274,78	12256,35
Rövidlejáratú kölcsönök	21114,74	6490,29	2225,71	671,41	103,18	1094,37
Rövidlejáratú hitelek	71919,63	20472,20	4681,05	1211,90	177,88	3139,46
Vevőktől kapott előlegek	467,66	412,62	365,82	140,15	12,63	89,18
Szállítók	38891,29	27950,64	4945,03	2013,99	421,11	3177,78
Váltópartozások	0,00	0,00	65,11	0,00	0,00	3,25
Egyéb rövidlejáratú köt.	39725,95	12027,34	7445,12	3319,68	826,28	3100,56
Rövidlejáratú köt.	172119,26	67353,10	19727,86	7357,14	1543,96	10606,47
Kötelezettségek	348288,50	132128,69	58733,16	26662,85	5760,12	26644,69
Passzív időbeli elhatárolások	16345,42	3318,57	739,75	193,97	21,38	600,21
Források	844096,71	228949,00	238537,88	91516,78	24438,70	77916,85
Értékesítés nettó árbevétele	486099,82	189488,26	66388,73	35541,33	9518,05	37227,78
Adózott eredmény	29263,26	3246,94	10598,10	5161,31	886,10	3074,46
Fizetendő kamatok	27940,82	10205,68	3423,90	1627,32	280,93	1817,40
EME	52,90	18,99	8,84	3,58	1,40	4,22
SFH	168053,41	65812,99	31431,86	16289,27	5125,26	15427,76
Fejlesztési célú támogatások	31250,45	4928,61	10402,25	3516,36	720,36	2698,56
Bevételei növelő... támogatások	20098,61	7008,70	3905,42	1432,52	316,02	1497,62
Kamat támogatások	8833,00	3185,48	1520,54	543,64	90,76	602,44
Anyagjellegű ráfordítások	418731,68	166575,70	50065,88	27991,94	7866,25	31051,73
Személyi jellegű ráfordítások	106410,79	35149,14	11802,54	3684,08	958,32	6018,43
Értékcsökkenési leírás	42920,34	13597,03	12442,58	5031,56	1245,85	4164,20
Egyéb ráfordítások	35772,66	12397,91	3212,11	2191,21	722,70	2495,36
Pénzügyi műveletek ráfordítások	28469,26	10412,10	3613,59	1647,44	290,30	1858,81
Rendkívüli ráfordítások	3220,37	1026,40	37,37	46,12	1,23	131,14
Eladódottság	72,64 %	141,31 %	32,80 %	41,24 %	30,87 %	52,58 %
ROE 0	6,10 %	3,47 %	5,92 %	7,98 %	4,75 %	6,07 %
ROA 0	3,47 %	1,42 %	4,44 %	5,64 %	3,63 %	3,95 %
ROS 4	6,02 %	1,71 %	15,96 %	14,52 %	9,31 %	8,26 %
Össztőke jövedelmezősége	6,78 %	5,88 %	5,88 %	7,42 %	4,78 %	6,28 %
Munkái jövedelmezősége (1000Ft/ÉME)	553,18	171,01	1198,40	1441,11	632,18	728,31

Forrás: a Tesztüzemi Információs Rendszer 2004-es adatai alapján saját számítás

Társasági formák a klaszterekbe tartozás alapján 2001-ben

Forma/Klaszter	1	2	3	4	5	Összesen
Östermelő	0	3	0	67	558	628
Egyéni vállalkozó	0	65	1	188	240	494
Más egyéni ¹²	0	21	0	74	139	234
Bt	0	8	2	18	20	48
Kft	16	26	27	20	16	105
Rt	11	0	4	1		16
Szövetkezet	15	12	16	9	9	61
Más társas vállalkozás	0	0	0	4	1	5
Összesen	42	135	50	381	983	1591

Forrás: AKII Tesztüzemi Információs Rendszer 2001. alapján saját számítás

Társasági formák a klaszterekbe tartozás alapján 2002-ben

Forma/Klaszter	1	2	3	4	5	6	7	Összesen
Östermelő	0	0	0	0	0	14	448	462
Egyéni vállalkozó	1	0	0	0	18	94	235	348
Más egyéni	0	1	2	1	38	137	412	591
Bt	0	0	2	1	6	17	30	56
Kft	10	21	46	30	27	52	28	214
Rt	17	13	4	5	0	1	0	40
Szövetkezet	17	19	37	28	16	20	10	147
Más társas vállalkozás	0	0	0	0	1	1	3	5
Összesen	45	54	91	65	106	336	1166	1863

Forrás: AKII Tesztüzemi Információs Rendszer 2002. alapján saját számítás

¹² Ide tartoznak a családi gazdaságok és a több östermelő, egyéni vállalkozó, stb. egységes irányítása alatt álló gazdaságok.

Társasági formák a klaszterekbe tartozás alapján 2003-ban

Forma/Klaszter	1	2	3	4	5	6	Összesen
Östermelő	0	0	0	0	9	421	430
Egyéni vállalkozó	1	1	2	9	83	212	308
Más egyéni	0	0	0	16	154	520	690
Bt	0	0	1	2	13	33	49
Kft	7	18	33	61	49	53	221
Rt	20	13	11	2	1	1	48
Szövetkezet	4	15	30	43	26	15	133
Más társas vállalkozás	0	0	0	0	2	2	4
Összesen	32	47	77	133	337	1257	1883

Forrás: AKII Tesztüzemi Információs Rendszer 2003. alapján saját számítás

Társasági formák a klaszterekbe tartozás alapján 2004-ben

Forma/Klaszter	1	2	3	4	5	Összesen
Östermelő			2	21	404	427
Egyéni vállalkozó		1	18	105	164	288
Más egyéni		1	38	216	513	768
Bt		2	1	7	35	45
Kft	18	48	21	61	52	200
Rt	10	5	1		0	16
Szövetkezet	10	33	9	12	6	70
Más társas vállalkozás			1	3	6	10
Összesen	38	90	91	425	1180	1824

Forrás: AKII Tesztüzemi Információs Rendszer 2004. alapján saját számítás

VIII. ÖSSZEFOGLALÁS

Az értekezésben a magyar mezőgazdaság forrásszerkezetének vizsgálatát tűztem ki célul. Az értekezés első részében a témához kapcsolódó, általam legfontosabbnak ítélt elméleti háttérrel fejtettem ki. A források egyik nagyon fontos összetevője a saját tőke, ezen belül is a jövedelem nagysága. A saját tőke egyéb elemei múltbéli tényeken alapulnak, míg a jövedelem (mérleg szerinti eredmény) a folyó időszak gazdálkodásának eredményét tükrözi. A jövedelmezőség gazdag irodalmi háttéréből elsősorban a különféle jövedelmezőségi mutatókat ismerttettem, illetve a különféle hazai és külföldi kutatók a jövedelmezőség számításáról kialakított módszereit dolgoztam fel. A mezőgazdaság jövedelmezősége bizonyos szempontból speciális területe a jövedelmezőségi vizsgálatoknak, így ez önálló részt kapott az elméleti áttekintésből.

A források következő, legalább annyira fontos eleme a kötelezettségek, mely kérdéskör legnagyobb problematikája a finanszírozás kérdésköre. Az értekezésben kitértem az Európai Unióban működő agrárfinanszírozási modellekre, a magyar agrárfinanszírozás jellemzőire. Fontossága miatt külön foglalkoztam a vállalati tőkeszerkezet kérdéseivel, az erről kialakított felemás elméletekkel.

A mezőgazdaság forrásainak jelentős részét a különféle állami támogatások teszik ki. Ennek elméleti háttérét és az EU agrárpolitikájának támogatási rendszerét is röviden ismerttettem az értekezésben. Fontosnak tartottam a források elméleti háttérének feldolgozását is.

A saját kutatási eredményeket az AKI Tesztüzemi Információs Rendszerében részt vevő mezőgazdasági termelők 2001-2004 közötti adatainak felhasználásával értem el. Első lépésként a tesztüzemeket a forrásállomány nagysága alapján 5 csoportra bontottam minden évben oly módon, hogy minden csoportba azonos elemszámú tesztüzem került. Az így kapott információk még nem tartalmaztak túl sok újdonságot. A legnagyobb üzemek csoportja rendelkezik a legmagasabb kötelezettségállománnyal, míg a legkisebb üzemeké a legkisebbel. Megállapítható az a kedvezőnek mondható tendencia, hogy a vizsgált években a rövid lejáratú kötelezettségek aránya csökkent, míg a hosszú lejáratú kötelezettségek aránya nőtt minden csoportban.

A következő vizsgált témakör a támogatások volt. A támogatások összege növekvő tendenciát mutatott. Kiemelendő a fejlesztési célú támogatások és a bevételt növelő költséget csökkentő támogatások összegének felfutása. Minden vizsgált szempont szerinti csoportosítást elkészítettem egyéni és társas vállalkozás bontásban is, ami tovább árnyalta a képet. Ezt követően öt jövedelmezőségi mutatót számítottam ki a teljes mintára, egyéni és társas vállalkozások megbontásban, a források állománya alapján képzett csoportokban és a standard fedezeti hozzájárulás alapján képzett csoportokban. A rangösszeg alapján képzett csoportok jövedelmezőségi mutatóit is kiszámítottam.

Az értekezés következő részében regresszió-számítást végeztem mind az öt jövedelmezőségi mutatóra és a vizsgált négy évre külön-külön. Kiinduló hipotézisem a regressziós számítások elvégzése előtt az volt, hogy a fenti változók valamilyen kombinációja magyarázhatja az egyes jövedelmezőségi mutatók alakulását.

A húsz számításból megkapott regressziós egyenletek vizsgálata során egy egyenlet felelt meg annak a követelménynek, hogy R^2 értéke legalább közepes vagy annál erősebb kapcsolatra utaljon. Ez a saját tőke arányos jövedelmezőség vizsgálata a 2003-as évben. Az elemzés eredménye, hogy az egyetlen, közepesnél erősebb kapcsolat esetében a jövedelmezőség lényegében csak az eladósodottság alakulásától függ, azzal ellentétes pályán mozogva. Mivel a 20 vizsgálatból mindössze egy hozott eredményt, amelyik ráadásul sokkal inkább egy (negatív) korrelációs kapcsolat, mint regressziós egyenlet, ezért a mérlegből származó változókat üzemsorosan „normalizáltam” a Források állományának nagyságával. Ennek következtében a kiinduló hipotézisem annyiban módosult, hogy a – mérlegen kívüli változókat leszámítva – relatív forrásszerkezet képes-e magyarázatot adni a jövedelmezőségi mutatók alakulására.

Az így kapott eredmények sokkal meggyőzőbbek lettek, mivel öt olyan egyenlet is született, amelyik megfelelt az általam támasztott kritériumnak, vagyis hogy a determinációs együttható értéke legalább közepes, vagy annál erősebb kapcsolatra utaljon. A relatív forrásszerkezetre elvégzett regresszió 2001-re két jövedelmezőségi mutatóra és 2003-ra három jövedelmezőségi mutatóra viszonylag erős kapcsolatra utaló eredményeket hozott.

A mérlegen kívüli változókat leszámítva relatív forrásszerkezettel elvégzett regresszió-számítások eredményeiből következtetésem az alábbiak:

- A mérleg szerinti eredmény mind az öt egyenletben 1-hez közeli pozitív eredményt adott. Ez természetes, hiszen a jövedelmezőségi mutatóknál használt adózott eredmény értéke és a mérleg szerinti eredmény értéke a tárgyévi eredményből fizetett osztalékkal térhet el, ez pedig a magyar mezőgazdaságban nem általános gyakorlat.
- Egyes kötelezettségek aránya negatív előjellel, egyes kötelezettségek aránya pozitív előjellel szerepel a regresszió-számítások eredményeit bemutató táblázatokban. Az egyéb rövid lejáratú kötelezettségek több jövedelmezőségi mutatóra is pozitív és érdemi kapcsolatot tükröznek. Ez úgy képzelhető el, hogy az így nyert forrásarány jövedelmezőségi mutatót javított például úgy, hogy a tulajdonosok tagi kölcsönt tettek be, kamatot keveset vagy egyáltalán nem kértek rá. Az így nyert olcsó forrásarányjal javulhattak egyes jövedelmezőségi mutatók.
- A társas vállalkozások segédváltozója kétszer is megjelenik pozitív előjellel, ami szintén alátámasztja a vállalkozási forma szerinti megbontás szükségességét.
- A céltartalék mindkét 2001-es számításban jelentős negatív hatást gyakorolt. Az eddig is köztudott volt, hogy céltartalékot az eredmény terhére képeznek. A céltartalék relatív arányának és az adott jövedelmezőségi mutató közötti kapcsolat erőssége azonban csak a regresszió-számítással mutatható ki.
- Kiinduló hipotézisem az ismertetett módszerrel már elfogadásra kerülhet, hiszen 5 egyenletnél kimutatható lett a közepesnél erősebb függvényyszerű kapcsolat, tehát a relatív forrásszerkezet (és a mérlegen kívüli változók) képesek voltak magyarázatot adni a jövedelmezőségi mutatók alakulására..

A faktoranalízis eredményeképpen minden év vonatkozásában megkaptam, hogy mely változók bizonyultak elfogadhatónak. A vizsgált években 5 és 7 közötti faktorszámot kaptam. Több olyan faktor képződött, amelyek minden évben szerepelnek. A legnagyobb magyarázó erővel minden évben a méret alapján képzett faktor bírt. Kisebb magyarázó erővel, de szintén minden évben megjelentek a jövedelmezőségi mutatók változói önálló faktorban, valamint szintén önálló faktorként a társas gazdálkodási forma. Ez utóbbi alátámasztja azt is, hogy érdemes az eredményeket egyéni-társas szempontból megbontani.

Végezetül a klaszteranalízist végeztem el, melynek során a klaszterek száma minden év esetében megegyezik az arra az évre a faktoranalízis során kapott faktorok számával. Külön kimutattam az egyes klaszterekbe tartozó vállalkozások számát. A klaszteranalízis legfontosabb eredményei:

- a legnagyobb társas gazdaságok minden évben önálló klasztert képeznek. Eladósodottságuk 40-72% közötti, jövedelmezőségi mutatóik általában átlag körüliek. Viszonylag jelentős tétel náluk az értékcsökkenési leírás.
- Szintén minden évben önálló klasztert képeznek a közepes méretű gazdaságok, amelyek vegyesen tartalmaznak egyéni és társas vállalkozásokat. Ők azok, akik viszonylag alacsony eladósodottsággal, átlag feletti jövedelmezőségi mutatókkal és igen jó munkajövedelmezőségi mutatókkal rendelkeznek.
- Szintén minden évben van olyan klaszter, ahová döntően egyéni gazdálkodók kerültek. Eladósodottsági mutatóik viszonylag alacsonyak, jövedelmezőségi mutatóik kevéssel átlag alattiak. A munka jövedelmezősége ebben a klaszterben a legalacsonyabb, majdnem minden évben.
- A 2003. év jövedelmezőségi mutatói az igen súlyos aszály miatt minden klaszterben jóval alacsonyabbak, mint a többi évben. Csak a legnagyobb gazdaságokat tömörítő egyes klaszter, és a közepes nagyságú egyéni és társas vállalkozásokat tartalmazó ötödik klaszter jövedelmezőségi mutatói pozitív előjelűek ebben az évben.
- A 2004. év minden klaszternél jelentősen javuló jövedelmezőségi mutatókat tartalmaz, ami arra utal, hogy az Európai Unió csatlakozás és a korábbinál kedvezőbb időjárás miatt javult a mezőgazdasági tevékenység jövedelmezősége. A legjobbak ebben az évben is a nagy társas gazdaságokat tartalmazó egyes klaszter és még jobb eredményeket produkált a közepes egyéni és társas vállalkozásokat tartalmazó négyes klaszter.
- Fontos saját kutatási eredményemnek tartom a Tesztüzemi Információs Rendszer adatainak négy évet átfogó részletekbe menő felhasználását. A klaszteranalízis eredményeképpen sikerült valóság-hű, létező csoportokat létrehozni, melyek többsége mind a négy vizsgált évben megjelent.

Végezetül néhány személyes tapasztalat a választott témakörrel kapcsolatban. Az egyik sarkalatos kérdés a források összetétele, a saját tőke és a kötelezettségek aránya vállalkozáson belül. Ahogy a vizsgált összefüggések is mutatták, a társas gazdaságok kötelezettségek aránya a forrásokon belül jóval magasabb, mint az egyénieké. Ebben

szerepet játszik az is, hogy könnyebben jutnak hitelhez, mert általában hitelfedezetet könnyebben tudnak felajánlani. Tapasztalatom szerint az egyéni gazdálkodók nem mindig törekednek hitelállományuk növelésére. Mások a felelősségi viszonyok, hiszen az egyéni vállalkozók, őstermelők teljes vagyonukkal helyt kell hogy álljanak, ha bármilyen okból nem tudják a hitelt visszafizetni. Ugyanilyen szituációban a kft-k, rt-k, szövetkezetek vezetői és tagjai magánvagyonra (a társas vállalkozásba bevitt vagyoni betét kivételével) nincs veszélyben. Tehát az óvatosság és a megfontolt gazdálkodás is abba az irányba tereli az egyéni gazdákat, hogy csak a legszükségesebb hitelállományt vegyék fel.

A jövedelmezőséggel kapcsolatban az a tapasztalatom, hogy a legnagyobb gazdaságok között bőségesen akadnak, amelyek valamilyen okból a szükséges ésszerűsítéseket még nem, vagy nem a gazdasági szükségszerűség által megkívánt mértékben hajtották végre. Ennek több oka lehet. Az egyik lehetséges ok szövetkezeteknél a választott vezetők függése a tagoktól, egyes vezetők attól félnek, ha ésszerűsítik a gazdálkodást, és ha nem szükséges vagy nem megfelelő munkaerőt elküldik, a következő választáson nem kerülnek pozícióba. A másik lehetséges ok a szociális érzékenység, ami emberileg teljes mértékben érthető. Az ezzel a problémával küszködő gazdaságok vezetői nem mindig látják be, hogyha például szociális érzékenységből nem ésszerűsítik gazdálkodásukat jelentős létszámú gazdaságilag fölösleges munkaerőt fizetnek, az élő munka hatalmas terhei miatt néhány év múlva esetleg senkinek sem lesz munkahelye, mert tönkremehet a gazdaság.

A kis egyéni gazdaságok jövedelmezőségi adatai (a vizsgált évek klaszter-analízisében az utolsó klaszter) általában alacsonyabbak, mint a közepes és nagy gazdaságoké. Ennek egyik oka lehet a mérethatékonyság, másik lehetséges ok a többször emlegetett önkiszákmányoló gazdálkodás. Az egyéni gazdaságok bérkorrekció nélküli jövedelmezőségi mutatói jóval magasabbak, viszont az eltérő költség-elszámolási mód miatt az információk összehasonlíthatósága kérdésessé válna, ezért alkalmaztam az AKI által kidolgozott, de általam továbbfejlesztett korrekciós módszert (az értekezésben utaltam rá). Egyértelmű, hogyha az egyéni gazdaságok saját maguk, alkalmazottaik és családtagjaik bérét is elszámolják a költségek között és ezzel együtt jövedelmezőségi mutatóik átlag alattivá csökkennek, mint ez az utolsó klaszterekben megtörtént, a figyelembe vehető jövedelmezőségük nem tekinthető magasabbnak.

A közepes méretű egyéni és társas vállalkozások klaszterei tartalmazzák a legjobb jövedelmezőségi mutatókat. Ezek azok a gazdaságok, amelyek meglépték a szükséges ésszerűsítéseket, nagyon ügyelnek rá, hogy felesleges erőforrásokat, költségeket ne

vegyenek igénybe. Magam is nem egy 200-1000 hektáros növénytermesztő gazdaságot, illetve 500-1000 anyakocát és szaporulatát tartó sertéstartó gazdaságot ismerek, akik bármilyen körülmények között folyamatosan nyereségesen gazdálkodnak, és képesek tevékenységük bővítésére.

A teszüzemi minta elemszámának alakulása 2001-2004.

Év/megnevezés	2001	2002	2003	2004
Minta elemszáma	1757	1893	1895	1917
A reprezentált gazdaságok száma	91708	91458	92514	92514
Egyéni gazdaságok a mintában	1388	1401	1428	1483
a gazdaságban	87297	87047	87044	87127
Társas vállalkozások a mintában	369	492	467	434
a gazdaságban	4411	4411	5470	5387

Forrás: AKI Tesztüzemi Információs Rendszer 2001-2004.

A nem fizetett munkaerő korrekciójához használt értékek az egyes években

Év/megnevezés	Minimálbér	Átlagos személyi jellegű ráfordítás a társas vállalkozásoknál
2001	480.000 Ft/év	1463 ezer Ft/ÉME
2002	600.000 Ft/év	1651,5 ezer Ft/ÉME
2003	600.000 Ft/év	1730,1 ezer Ft/ÉME
2004	636.000 Ft/év	1960,1 ezer Ft/ÉME

Forrás: Keszthelyi – Kovács: A teszüzemek 2001., 2002., 2003. és 2004. évi gazdálkodásának eredményei alapján

Méretkategóriák az európai méretegység alapján

Méretkategória	Kategória határok, EUME	A felső határ euróban	A felső határ ezer forintban ¹³
I.	< 2	2.400	600.000
II.	2-4	4.800	1.200.000
III.	4-6	7.200	1.800.000
IV.	6-8	9.600	2.400.000
V.	8-12	14.400	3.600.000
VI.	12-16	19.200	4.800.000
VII.	16-40	48.000	12.000.000
VIII.	40-100	120.000	30.000.000
IX.	100-250	300.000	75.000.000
X.	> 250	> 300.000	> 75.000.000

A magyar gazdaságok besorolása uniós elvek szerint

Méretkategória	Üzemszám	Megoszlás, %	SFH
I.	873,332	90,6	23,0
II.	50.224	5,2	8,7
III.	15.942	1,6	4,8
IV.	7.654	0,8	3,3
V.	6.832	0,7	4,2
VI.	2.980	0,3	2,6
VII.	4.307	0,4	6,5
VIII.	1.539	0,2	5,8
IX.	790	0,1	8,0
X.	860	0,1	33,1

Forrás: Az EU és Magyarország üzemszerkezetének összehasonlítása az EU csatlakozás küszöbén. Agrár Európa Kft. kiadványa, <http://www.agrar-europa.hu/cikkek/uzem.html>

¹³ 250 forint/euró árfolyammal számolva.

A regressziószámítások eredményei

Regresszióelemzés a ROE mutatóra 2001-re

Az elemzés alapadatai:

R = 0,8860	F (17, 1739) = 373,3210
R ² = 0,7849	p < 0,0000
Korrigált R ² = 0,7828	A becslés standard hibája: 0,0941

A regressziószámítás eredménye:

	Együttható	Standard hiba	Béta	Standard hiba	t statisztika	p szint
Konstans	0,0112	0,0037			3,0085	0,0027
MSZE	0,9653	0,0187	0,6847	0,0133	51,6300	0,0000
Adózott eredmény	0,0000	0,0000	0,3505	0,0168	20,8212	0,0000
ÉME	-0,0003	0,0000	-0,2826	0,0261	-10,8337	0,0000
Személyi jellegű ráfordítások	0,0000	0,0000	0,4579	0,0335	13,6638	0,0000
Értékesítés nettó árbevétele	0,0000	0,0000	-0,9194	0,0996	-9,2275	0,0000
Anyagjellegű ráfordítások	0,0000	0,0000	0,6227	0,0830	7,5016	0,0000
Egyéb rövidlejáratú kötelezettségek	0,1432	0,0313	0,0565	0,0124	4,5692	0,0000
Értéksökkenési leírás	0,0000	0,0000	0,1060	0,0176	6,0243	0,0000
Egyéb hosszúlejáratú kötelezettségek	-0,2071	0,0405	-0,0575	0,0112	-5,1168	0,0000
SFH	0,0000	0,0000	-0,1212	0,0231	-5,2506	0,0000
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	-0,1248	0,0243	-0,0594	0,0116	-5,1335	0,0000
Eredménytartalék	-0,0358	0,0078	-0,0564	0,0123	-4,5689	0,0000
Céltartalék	-3,1670	0,9826	-0,0395	0,0123	-3,2232	0,0013
Társas vállalkozások segédváltozója	0,0208	0,0070	0,0419	0,0141	2,9699	0,0030
Tőketartalék	-0,0205	0,0109	-0,0214	0,0115	-1,8708	0,0615
Passzív időbeli elhatárolások	-0,3039	0,1635	-0,0220	0,0118	-1,8584	0,0633
Rövid lejáratú kölcsönök	-0,0274	0,0220	-0,0143	0,0115	-1,2503	0,2114

Forrás: Statistica szoftverrel saját számítás a Tesztüzemi Információs Rendszer adatainak felhasználásával

Regresszióelemzés az ösztöke jövedelmezősége mutatóra 2001-re

Az elemzés alapadatai:

R = 0,8838	F (22, 1734) = 281,1800
R ² = 0,7811	p < 0,0000
Korrigált R ² = 0,7783	A becslés standard hibája: 0,0955

A regressziószámítás eredménye:

	Együttható	Standard hiba	Béta	Standard hiba	t statisztika	p szint
Konstans	-0,2883	0,1660			-1,7367	0,0826
MSZE	0,9580	0,0194	0,6769	0,0137	49,3136	0,0000
Adózott eredmény	0,0000	0,0000	0,3616	0,0180	20,0315	0,0000
ÉME	-0,0003	0,0000	-0,2538	0,0289	-8,7940	0,0000
Személyi jellegű ráfordítások	0,0000	0,0000	0,4501	0,0348	12,9484	0,0000
Értékesítés nettó árbevétele	0,0000	0,0000	-0,9052	0,1027	-8,8185	0,0000
Rövid lejáratú kötelezettségek	0,1985	0,0419	0,1735	0,0366	4,7366	0,0000
Anyagjellegű ráfordítások	0,0000	0,0000	0,6133	0,0865	7,0937	0,0000
Értékcsökkenési leírás	0,0000	0,0000	0,1141	0,0201	5,6740	0,0000
Rövid lejáratú kölcsönök	-0,0998	0,0415	-0,0519	0,0216	-2,4081	0,0161
SFH	0,0000	0,0000	-0,1294	0,0243	-5,3323	0,0000
Egyéb hosszúlejáratú kötelezettségek	-0,2975	0,0494	-0,0823	0,0137	-6,0174	0,0000
Hosszú lejáratú kötelezettségek	0,2343	0,0375	0,1197	0,0191	6,2500	0,0000
Saját tőke	0,3052	0,1660	0,3475	0,1891	1,8380	0,0662
Eredménytartalék	-0,0332	0,0080	-0,0521	0,0126	-4,1315	0,0000
Céltartalék	-2,6623	1,0139	-0,0331	0,0126	-2,6258	0,0087
Társas vállalkozások segédváltója	0,0282	0,0083	0,0566	0,0166	3,4106	0,0007
Szállítók	-0,0519	0,0585	-0,0161	0,0182	-0,8875	0,3749
Tőketartalék	-0,0186	0,0111	-0,0194	0,0116	-1,6702	0,0951
Fizetett kamatok	0,0000	0,0000	0,0845	0,0261	3,2408	0,0012
Források	0,0000	0,0000	-0,0955	0,0308	-3,1017	0,0020
Egyéb rövidlejáratú kötelezettségek	0,0627	0,0470	0,0246	0,0185	1,3348	0,1821
Kötelezettségek	0,1833	0,1686	0,2056	0,1891	1,0873	0,2770

Forrás: Statistica szoftverrel saját számítás a Tesztüzemi Információs Rendszer adatainak felhasználásával

Regresszióelemzés a ROE mutatóra 2003-ra

Az elemzés alapadatai:

R = 0,7927	F (16, 1877) = 198,3400
R ² = 0,6284	p < 0,0000
Korrigált R ² = 0,6252	A becslés standard hibája: 1,0268

A regressziószámítás eredménye:

	Együttható	Standard hiba	Béta	Standard hiba	t statisztika	p szint
Konstans	-0,0256	0,0343			-0,7456	0,4560
Eladósodottság	-0,1020	0,0020	-0,7425	0,0142	-52,2366	0,0000
MSZE	2,0336	0,1447	0,2220	0,0158	14,0582	0,0000
Rövid lejáratú kölcsönök	-2,4758	0,3279	-0,1096	0,0145	-7,5510	0,0000
Hosszú lejáratra kapott kölcsönök	1,9467	0,6866	0,0402	0,0142	2,8352	0,0046
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	0,5479	0,2232	0,0365	0,0149	2,4548	0,0142
Szállítók	0,7957	0,3731	0,0324	0,0152	2,1328	0,0331
Passzív időbeli elhatárolások	1,7928	1,5533	0,0168	0,0146	1,1542	0,2486
Egyéb rövid lejáratú kötelezettségek	-0,3604	0,3504	-0,0150	0,0146	-1,0286	0,3038
Tőketartalék	0,1470	0,0958	0,0221	0,0144	1,5344	0,1251
ÉME	-0,0006	0,0003	-0,0933	0,0430	-2,1710	0,0301
Források	0,0000	0,0000	0,0604	0,0361	1,6709	0,0949
Személyi jellegű ráfordítások	0,0000	0,0000	0,1051	0,0419	2,5070	0,0123
Értékesítés nettó árbevétele	0,0000	0,0000	-0,2260	0,0986	-2,2915	0,0220
Anyagjellegű ráfordítások	0,0000	0,0000	0,1413	0,0801	1,7629	0,0781
Adózott eredmény	0,0000	0,0000	0,0408	0,0298	1,3695	0,1710
Értékcsökkenési leírás	0,0000	0,0000	0,0398	0,0339	1,1749	0,2402

Forrás: Statistica szoftverrel saját számítás a Tesztüzemi Információs Rendszer adatainak felhasználásával

Regresszióelemzés a ROE mutatóra 2003-ra

Az elemzés alapadatai:

R = 0,9134	F (17, 1876) = 555,7000
R ² = 0,8343	p < 0,0000
Korrigált R ² = 0,8328	A becslés standard hibája: 0,0912

A regressziószámítás eredménye:

	Együttható	Standard hiba	Béta	Standard hiba	t statisztika	p szint
Konstans	0,0120	0,0068			1,7802	0,0752
MSZE	0,9361	0,0132	0,7682	0,0108	70,9069	0,0000
Adózott eredmény	0,0000	0,0000	0,3649	0,0239	15,2441	0,0000
Rendkívüli ráfordítások	0,0000	0,0000	0,2104	0,0247	8,5206	0,0000
Rövid lejáratú kölcsönök	-0,2577	0,0384	-0,0858	0,0128	-6,7099	0,0000
Rövid lejáratú kötelezettségek	0,0271	0,0249	0,0191	0,0176	1,0877	0,2769
ÉME	-0,0004	0,0000	-0,3829	0,0313	-12,2202	0,0000
Források	0,0000	0,0000	0,2089	0,0275	7,5847	0,0000
Személyi jellegű ráfordítások	0,0000	0,0000	0,4012	0,0393	10,2220	0,0000
Értékesítés nettó árbevétele	0,0000	0,0000	-0,6196	0,0678	-9,1369	0,0000
Anyagjellegű ráfordítások	0,0000	0,0000	0,4067	0,0592	6,8680	0,0000
Pénzügyi műveletek ráfordításai	0,0000	0,0000	-0,0726	0,0187	-3,8763	0,0001
Értékcsökkenési leírás	0,0000	0,0000	0,1140	0,0232	4,9015	0,0000
Egyéb rövid lejáratú kötelezettségek	0,1861	0,0408	0,0583	0,0128	4,5595	0,0000
Tulajdonosoktól kapott kölcsön	-0,0734	0,0199	-0,0367	0,0100	-3,6880	0,0002
Tőketartalék	-0,0287	0,0086	-0,0324	0,0096	-3,3554	0,0008
Egyéb ráfordítások	0,0000	0,0000	-0,0373	0,0148	-2,5243	0,0117
Egyéni gazdaságok segédváltozója	-0,0137	0,0065	-0,0264	0,0126	-2,0888	0,0369

Forrás: Statistica szoftverrel saját számítás a Tesztüzemi Információs Rendszer adatainak felhasználásával

Irodalomjegyzék

Aiginger, K. – Leó, H. [1991]: The concentration- profitabiliti paradox. GKI, Budapest

Alvincz, J. [1997]: Az élelmiszeripari vállalatok működési feltételei az átalakulás éveiben. Agrárgazdasági tanulmányok 4. szám, AKII, Budapest

Alvincz, J. szerk. [2001]: A mezőgazdaság jövedelemhelyzete és arra ható tényezők. Agrárgazdasági tanulmányok 7. szám, AKII, Budapest

Alvincz, J.- Varga, T. [2000]: A családi gazdaságok helyzete és versenyképességük javításának lehetőségei. Agrárgazdasági tanulmányok 15. szám, AKII, Budapest

Berényiné, L. A. – Reke, B. [2000]: Jövedelmezőség és eredménykategóriák alakulása 1999-ben a mezőgazdasági részvénytársaságoknál. In: Az agrár – termékpiacok és környezetük. XLII. Georgikon napok, Veszprémi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar, II. kötet, Keszthely

Bíró, T. [2002]: A jövedelmezőség alakulásának elemzési módszertana I. és II. Szám-Adó, 11. évfolyam 5. és 6. szám

Borbély, L. szerk. [1990]: A magyar vállalatok finanszírozási szerkezetének főbb jellegzetességei. GKI, Budapest

Borszéki, É. [2003]: Az agrárgazdaság jövedelmezőségi és felhalmozási viszonyai. Gazdálkodás, XLVII. Évfolyam, 4. szám

Brüll, M. főszerk. [1987]: Közgazdasági kislexikon. Kossuth Könyvkiadó, Budapest

Buday-Sántha, A. [2001]: Agrárpolitika- vidékpolitika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest

Chamsaur, P. [1990]: Macro economics. The MIT Press, Cambridge

Comission of the European Communities [2001]: The agricultural situation in the European Union. Luxembourg

Csáki, Cs. [2000]: A világkereskedelmi tárgyalások újabb fordulója és a magyar mezőgazdaság. Közgazdasági Szemle, XLVII évfolyam 2000. május

Dorgai, L. – Kovács, G. – Stauder, M. – Tóth, E. – Varga, Gy. [1998]: Mezőgazdaságunk üzemi rendszere az EU tapasztalatainak tükrében. Agrárgazdasági tanulmányok 8. szám, AKII, Budapest

Erdei, F. szerk [1962]: A termelőség-üzem-üzemszervezés gyakorlati kézikönyve. Akadémiai Kiadó, Budapest

Erdei, F. szerk [1976]: Agrárgazdasági tanulmányok II. kötet (gazdaságosság és Termékfejlesztés). Akadémiai Kiadó, Budapest

Fertő, I. [1996]: A mezőgazdaság a piacgazdaságban. Közgazdasági szemle, 1996. 2. szám

Fertő, I. [1998]: Az agrárpolitika politikai gazdaságtana II. Közgazdasági Szemle, 1998. április

Gardner, B. L. [1992]: A farmprobléma változó gazdasági perspektívái. In: Fertő, I. – Éder, T. szerk.: Az agrárpolitika gazdaságtana. Századvég Kiadó, 1998, p. 15-76.

Gazdag, L. [2000]: Versenyképes agrártermelés és a régió versenyképessége. In: Farkas, B. – Lengyel, I. szerk.: Versenyképesség- regionális versenyképesség. JATEPress, Szeged

Hughes, G. [1998]: Productivity and competitiveness of farm structures in Hungary. Working Paper Series of the Joint Research Project: Agricultural implications of CEEC- Accession to the EU n/o 2/10, University of London, Wye College

Illésné, I. [1993]: Társaságok pénzügyei. Saldo, Budapest

Ivanicsné, R. A. [1985]: Hatékonyság, jövedelmezőség és vállalati magatartás. Disszertáció. MKKE, Budapest

Katits, E. [1997]: A vállalati tőkestruktúra és az adók összefüggései. Bankszemle, 41. évf., 9-10. szám

Keszthelyi, Sz. –Kovács, G. [2002]: A teszttüzemek 2001. évi gazdálkodásának eredményei. Agrárgazdasági Információk 2. szám, AKII, Budapest

Keszthelyi, Sz. –Kovács, G. [2003]: A teszttüzemek 2002. évi gazdálkodásának eredményei. Agrárgazdasági Információk 2. szám, AKII, Budapest

Keszthelyi, Sz. –Kovács, G. [2004]: A teszttüzemek 2003. évi gazdálkodásának eredményei. Agrárgazdasági Információk 2. szám, AKII, Budapest

Keszthelyi, Sz. [2005]: A teszttüzemek 2004. évi gazdálkodásának eredményei. Agrárgazdasági Információk 2. szám, AKI, Budapest

Kovács, G. – Dobolyi, E. – Keszthelyi, Sz. [1998]: A teszttüzemi hálózatban résztvevő gazdaságok 1997. évi eredményei. Agrárgazdasági Információk 1. szám, AKII, Budapest

Kovács, G. – Kertész, R. – Keszthelyi, Sz. – Pátkai, J. [1999]: A teszttüzemek 1998. évi gazdálkodásának eredményei. Agrárgazdasági Információk 1. szám, AKII, Budapest

Kovács, G – Keszthelyi, Sz.: A Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózat az Európai Unióban. <http://interm.gtk.gau.hu/miau/03/mszih-eu.html>, Magyar Internetes Agrárinformatikai Újság 3. szám

Kovács, G. – Udovecz, G. [2003]: A mezőgazdasági vállalkozások jövedelmezősége az Európai Unióban és Magyarországon. Gazdálkodás, XLVII évfolyam, 3. szám

Krénus, Á. [2005]: Bevezetés a tőkeszerkezet meghatározó tényezőinek elméletébe és gyakorlatába. Hitelintézeti Szemle, 4. évf. 2.szám, p. 15-35.

Mikolasek, A. – Sulyok-Pap, M. [1995]: A vállalatfinanszírozás elméleti kérdései. Budapest, BKE Pénzügyi Intézet, 68 p.

Mizik, T. [2000]: A gazdaságok pénzügyi helyzete az Európai Unióban. Gazdálkodás, XLIV évfolyam 4. szám

Mizik, T. [2004]: Jövedelmezőség és versenyképesség a tesztüzemi rendszerben. Ph.D értekezés. BCE, Budapest

Mogyoróssyné, H. R. [1996]: Beruházások alakulása, kapcsolata a jövedelmezőséggel, termelékenységgel. Ipari Szemle, 16.évfolyam 5. szám

Nagy, Á. [1998]: A jövedelmezőség és a külkereskedelem kapcsolata 1996-ban a feldolgozó ipari vállalkozások pénzügyi adatai alapján. Kopint-Datorg Rt., Budapest

Nemessályi, Á. – Nemessályi, Zs. [2003]: A gazdálkodás hatékonyságának mutatórendszere. Gazdálkodás, XLVII. évfolyam 3. szám

Németi, L. [1992]: A magyar élelmiszertermelés és a piacgazdaság. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest

Novák, E. [2001]: Felkészülési segédlet a Mérlegképes könyvelők szóbeli vizsgájához Számvitel-Elemzés tantárgyból. CDVDNC Kereskedelmi és Szolgáltató Kft, Budapest

Petz, R. –Zacher, L. [2000]: A mezőgazdasági társaságok törekvései, stratégiái és kilátásai. Gazdálkodás, XLIV évfolyam 3. szám

Popp, J. [2004]: Az EU közös agrárpolitikájának elmélete és nemzetközi mozgástere. Európai Agrárpolitikai Kft., Budapest

- Porter, M. E. [1990]: The competitive advantage of nations. The Free Press, New York
- Porter, M. E. [1993]: Versenysztratégia. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Schweiter, I. [1998]: Ipari vállalati méretstruktúra – növekvők, lemaradók. Kopint-Datorg Rt., Budapest
- Singh, A. – Whittington, G. [1968]: Growth, profitability & valuation. Cambridge University Press, Cambridge
- Takács, I. [2002]: A mezőgazdasági egyéni vállalkozások pénzforgalmának vizsgálata. Gazdálkodás, XLVI. Évfolyam 1. szám
- Tanka, E. [1998]: Agrárfinanszírozás a fejlett piacgazdaságokban. AKII, Budapest
- Tétényi, Z. – Gyulai, L. [1994]: Vállalkozásfinanszírozás. Saldo, Budapest
- Tóth, E. [2000]: Az átalakult mezőgazdasági szövetkezetek gazdálkodásának főbb jellemzői. (1989-1998). Agrárgazdasági tanulmányok 11. szám, AKII, Budapest
- Udovecz, G. [2000]: Jövedelemhiány és versenyképesség a magyar mezőgazdaságban. Agrárgazdasági tanulmányok 1. szám, AKII, Budapest
- Varga, J. [2003]: A magyar agrárpolitika egyes pénzügyi vonatkozásai. Ph. D. értekezés BKÁE, Budapest
- Vági, F. [1990]: A bruttó jövedelem csökkenése a mezőgazdasági vállalatokban. Közgazdasági Szemle, 37. évfolyam 1. szám
- Vági, F. [1996]: Jövedelemrealizáció és újratermelési válság a mezőgazdaság gazdasági szervezetiben. In: Bogyó, T. szerk.: Agrárátalakulás, stabilizáció modernizáció. MTA, Budapest